

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TÜRK İŞARET DİLİ'NİN EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ YERİ VE
TOPLUMSAL KABULÜ: NİTEL BİR ÇALIŞMA

Zeliha ÇALIKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. İsmail HİRA

HAZİRAN - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK İŞARET DİLİ'NİN EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ YERİ
VE TOPLUMSAL KABULÜ: NİTEL BİR ÇALIŞMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeliha ÇALIKOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

“Bu tez 27/06/2025 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRI ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. İsmail HİRA	Başarılı
Prof. Dr. Harun CEYLAN	Başarılı
Doç. Dr. Aydın AKTAY	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☒

Hayır ☐

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Zeliha ÇALIKOĞLU

27/06/2025

ÖN SÖZ

İlgili tez aşamamın hazırlanması sırasında, kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. İsmail HİRA hocama verdiği katkıları adına çokça teşekkür eder, saygımı sunmayı borç bilirim. Canım babam İlhan ÇALIKOĞLU, melek olan annem Aysel AYDEMİR sizler iyi ki benim anne babamsınız ve sevgili erkek kardeşim Remzi ÇALIKOĞLU sizleri çok seviyorum. Ayrıca beni destekleyen, bana olan inançları her daim başaracağım üzerine olan sevenlerime de ayrıca teşekkür eder, selamlar dilerim.

Zeliha ÇALIKOĞLU

27/06/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: TİD.....	4
1.1. Türk İşaret Dili	4
1.2. Türkiye ve Yurt Dışındaki İşaret Dili Süreçleri	6
1.3. İşitme Engellilik	11
1.4. Engellilik, Sakat ve Özürlü Tanımlamaları	12
1.5. İşitme Engelli Bireylerin Eğitiminde Kullanılan Üç Temel Yöntem	16
1.5.1. Doğal İşitsel-Sözel Yöntemi	16
1.5.2. Total İletişim Yöntemi	16
1.5.3. İşaret Dili Temelli/ İki-Dil Yöntemi	16
1.6. Tarihsel Süreçteki Engellilik Yaklaşımları/Modelleri.....	17
1.7. Engelliliğin Toplumdaki Sosyal Risk Görüngüleri Ve Baskı Araçları	21
1.7.1. Engellilik ve Toplumsal Eşitsizlik	21
1.7. 2. Engellilik, Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık.....	22
1.7.3. Engellilik, Sosyal izolasyon ve Sosyal Yalnızlık.....	23
1.7.4. Engellilik ve Ableism.....	24
1.7.5. Engellilik ve Damgalama	25
1.7.6. Engellilik ve Etiketleme	25
1.8. Engelliliği Açıklayan Sosyolojik Kuramlar	26
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	36
2.1. Araştırmanın Amacı	36
2.2. Araştırmanın Kapsamı.....	37
2.3. Araştırmanın Önemi	37
2.4. Araştırmanın Problemi ve Alt Problemleri.....	38
2.5. Araştırmanın Yöntemi	39

2.6. Araştırma Deseni/Modeli	40
2.7. Çalışma Evreni ve Örneklemi.....	41
2.8. Veri Toplama Araçları.....	41
2.9. Verilerin Analizi	42
2.10. Araştırmanın Sınırlılıkları	45
2.11. Etik İlkeler	45
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	46
3.1. Eğitimde Türk İşaret Dili.....	48
3.2. Toplumsal Algı ve Farkındalık.....	62
3.3. Resmi Politikalar ve Uygulamalar.....	68
3.4. TİD'nin Kullanımı ve Gereklilikler	71
3.5. Bireysel Görüş ve Öneriler	74
 SONUÇ	 78
KAYNAKÇA.....	81
EK ..	86
ÖZ GEÇMİŞ	88

KISALTMALAR

ASPB : Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

BM : Birleşmiş Milletler

CODA : Sağır Ebeveynlerin İşiten Çocukları

DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı

DSÖ : Dünya Sağlık Örgütü

EBYT : Engelli Bireylere Yönelik Tutumlar

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

ÖZİDA : Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı

TİD : Türk İşaret Dili

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İşitme Derecesi ve İletişim Üzerindeki Etkisi.....	20
Tablo 2: Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları.....	38
Tablo 3: Ulaşılan Ana Tema ve Alt Temalar Listesi.....	45
Tablo 4: Katılımcıların Demografik Bilgileri.....	47

ÖZET	
Başlık: Türk İşaret Dili'nin Eğitim Sistemindeki Yeri ve Toplumsal Kabulü: Nitel Bir Çalışma	
Yazar: Zeliha ÇALIKOĞLU	
Danışman: Prof. Dr. İsmail HİRA	
Kabul Tarihi: 27/06/2025	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 85 (ana kısım) + 2 (ek)
Bu çalışma, Türk İşaret Dili'nin, Türkiye'deki eğitim sistemindeki yeri ve toplumsal kabulünü incelemektedir. İşitme engelli bireylerin eğitim süreçlerinde karşılaştıkları dilsel ve yapısal engeller, TİD'in resmi olarak tanınma durumunu ve tarihteki eğitim politikalarındaki yeri bağlamında konu edinmiştir. İlgili bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinde durum çalışması yaklaşımından faydalanılmıştır. Durum çalışması, olayı, durumu veya süreci bağlamı içinde derinlemesine incelemek için kullanılmaktadır. Alanda uzman kişilerin okullarda veya topluluklarda görev alan ya da eğitimini almış bireylerle Türk İşaret Dili'nin eğitimdeki yerini ve toplumsal kabul noktasında detaylı veriler sağlanarak analizi gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde, Türk İşaret Dili öğretmeni, çevirmeni ve tercümanlarıyla birlikte işaret dili eğitimi almış toplamda 20 gönüllü katılımcıyla yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler analiz edilerek, TİD'nin eğitim sisteminde nasıl konumlandığı, yaygınlaşması adına yapılması gerekenlere dair ve öğretmenlerin TİD bilgisi, gibi konular da doküman analizi yönteminden de yararlanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları, TİD'nin eğitim sisteminde eksiklikleri olduğu ve bu nedenle işitme engelli bireylerin eğitimlerinde çeşitli engellerle karşılaştığını göstermektedir. Özellikle işitme engelli bireylerin ana dili olan işaret dilinin, müfredattaki konumunda sınırlılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, toplumda işaret diline yönelik farkındalığın düşük olduğu ve işitme engelli bireylerin toplumsal hayata tam katılımının bu durumdan kaynaklı olumsuz etkilendiği görülmüştür. Sonuç olarak, TİD'nin eğitim sisteminde daha fazla yer alması için alandaki tüm öğretmenlerin işaret dili eğitimi alması, üniversitelerde TİD bölümlerinin açılması, müfredatta TİD'ne yer verilerek daha etkin kullanılması, Halk Eğitim Merkezlerinde TİD eğitimlerinin yabancı dil seviyeleri gibi programlandırılması, toplumsal farkındalık çalışmalarının artırılması, devlet ve medya aracılığıyla da desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, işitme engelli bireylerin eğitimde ve toplumda daha eşit koşullarda yer alabilmesi için öneriler sunmaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Engellilik Sosyolojisi, Türk İşaret Dili, İşitme Engelli, Eğitim'de Tid, Toplumsal Kabul	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Place of Turkish Sign Language in The Education System and Its Social Acceptance: A Qualitative Study	
Author of Thesis: Zeliha ÇALIKOĞLU	
Supervisor: Prof. Dr. İsmail HİRA	
Accepted Date: 27/06/2025	Number of Pages: vii (pre text) + 85 (main body) + 2 (add)
This study examines the place and social acceptance of Turkish Sign Language (TİD) in the education system in Turkey. The linguistic and structural obstacles that hearing impaired individuals encounter in their education processes are discussed in the context of the official recognition of TİD and its place in historical education policies. This research was conducted using the case study approach in qualitative research methods. A case study is used to examine a specific event or process in depth within its context. The use of the case study method in researching the place and social acceptance of Turkish Sign Language in the education system was carried out by providing detailed data on the place of Turkish Sign Language in education and social acceptance with individuals who are experts in the field and who work in schools or communities or who have received training. During the data collection process, semi-structured in-depth interviews with a total of 20 volunteer participants who received sign language training, including Turkish Sign Language teachers, translators and interpreters were analyzed, and issues such as how TİD is positioned in the education system, what needs to be done for its dissemination, and teachers' knowledge of TİD were evaluated using the document analysis method. The findings of the study show that TİD does not find enough place in the education system and that hearing impaired individuals still face various obstacles in their education. It has been determined that there are deficiencies in the position of sign language, which is the mother tongue of hearing impaired individuals, in the education curriculum. In addition, it has been observed that awareness of sign language is low in society and that the full participation of hearing impaired individuals in social life is negatively affected due to this situation. As a result, in order for TİD to take a greater place in the education system, all teachers in the field should receive sign language training, TİD departments should be opened in universities, TİD should be included in the curriculum and used more effectively, TİD training should be programmed in Public Education Centers like foreign language levels, social awareness activities should be increased, and it should be supported by the state and media. This study offers suggestions for hearing impaired individuals to take part in education and society under more equal conditions.	
Keywords: Sociology of Disability, Turkish Sign Language, Hearing Impaired, Tid in Education, Social Acceptance	

GİRİŞ

Bu yüksek lisans tezi, Türk İşaret Dilinin (TİD) Türkiye’deki eğitim sistemi içerisindeki yerini ve toplumsal düzeydeki kabulünü sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. İşitme engelli bireylerin karşı karşıya kaldığı eğitimlerindeki eşitsizlikler, TİD’in eğitim ortamlarında kullanım düzeyi, toplumsal farkındalık eksiklikleri ve bu alandaki resmî politikaların etkileri çalışmanın temel inceleme alanlarını oluşturmaktadır. Araştırmanın giriş bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçevede Türk İşaret Dili’nin tarihsel arka planı, Ulusal ve Uluslararası bağlamdaki süreçlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Devamında, işitme engelli bireylerin eğitimlerinde kullanılan yöntemleri incelenmiştir. İşitme engellik özelinde engelliliğe ilişkin yaklaşım modelleri ve sosyal baskı araçları bağlamında kavramlara da yer verilerek alan tanımlanmıştır. Aynı zamanda engelliliği açıklayan sosyolojik kuramlardan da bahsederek, yaklaşımların engelliliğe bakış açıları değerlendirilmiştir.

Araştırmanın metodolojisi bölümü kısmında araştırmanın amacı, kapsamı, önemi, problemi ve alt problemlerine değinilerek araştırmaya dair kapsayıcı bilgiler sunulmuştur. Aynı zamanda araştırma nitel araştırma yöntemi temel alınarak örneklem grubu maksimum çeşitlilik esasına göre oluşturulmuş; veri toplama araçları, analiz süreci ve etik ilkelere dair bilgiler sunulmuştur. Araştırmanın bulguları bölüm başlığında, TİD’nin eğitimdeki rolü, yaş gruplarına göre uygulama farklılıkları, iki dilli eğitim anlayışı, mevcut sertifika programlarının durumu, toplumsal algılar, resmi politikalar ve bireysel görüşler detaylı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise ele alınmış bulgular mevcut literatürle karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek; araştırma sonuçlarına dayalı önerilere yer verilmiştir. Bu bağlamda, Türk İşaret Dilinin yalnızca iletişimsel değil, aynı bağlamda kültürel ve toplumsal bir araç olarak önemine vurgu yapılmakta; TİD’in eğitim sisteminde entegrasyonu noktasında yapılması gerekenlere dikkat çekilmektedir.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın temel konusu, Türk İşaret Dili’nin, Türkiye’deki eğitim sistemindeki yeri ve işitme engelli bireyler ile bu dili kullanan topluluklar açısından toplumsal kabul düzeyidir. İşaret dilinin eğitimdeki rolü, mevcut uygulamalar ve eksiklikler ile

toplumsal bakış açılarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. TİD'in resmi bir dil olarak tanınması, eğitim kurumlarında kullanımı ve toplumun bu dile ve kullanıcılarına yönelik tutumları araştırmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2016 yılı verilerine göre Türkiye'de bireylerin % 0,4'ünün işitme engeli bulunmaktadır. Hem işitme engeli hem de işitme engeli olmayan bireylerden ne kadarının işaret dili bildiğine dair kesin veriler yoktur. Son yıllarda işitme engeli olmayan bireyler arasında da işaret dili öğrenilmesi ve işaret dili tercümanlığı yaygınlaşmış olsa da yeterli seviyelere gelememiştir (Erten, Arıcı, 2022: 7).

Araştırmanın Önemi

Dil, bireylerin toplumsal yaşama katılmasında temel bir araçtır. Ancak, işitme engelli bireylerin ana dili niteliğinde olan işaret dili, çoğu zaman eğitim sisteminde yeterince yer bulamamakta ve bu bireyler toplumsal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Türk İşaret Dili'nin eğitimdeki yeri, sadece işitme engelli bireylerin akademik başarılarını değil, aynı zamanda sosyal entegrasyonlarını da doğrudan etkilemektedir. Bu çalışma, TİD'in eğitime entegrasyonuna dair mevcut durumu ortaya koyarak, kapsayıcı eğitim politikaları geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, işitme engelliliğe yönelik toplumsal tutumların anlaşılması, engellilik olgusunun daha derinlemesine kavranmasına yardımcı olacaktır.

Engel grubu içerisinde işitme engelliler, işitme problemi yaşamalarıyla toplumsal hayatta en büyük zorluğu yaşayan bireylerdir. Zorluklarının en başını çeken iletişim engeli ve dilsel olarak dışlanışları olmalarıdır. İletişimin sağlanamayışı nedeniyle eğitimdeki erişimsizlik de bu verileri açıklar durumdadır. Bununla bağlantılı olarak da toplumsal görünmezlik ve kültürel dışlanmayla toplumsal algılar ayağında damgalamaya maruz kalırlar. Bu kapsamla da istihdamdaki ön yargılar etiketlemeyi meydana getirir. İşitme engelli bireylere olan önyargıların yani toplumsal kabul noktasında işaret dili ediniminin sağlanamamış olmasındandır. Bu problemlerin kalıcı çözümünün sağlanması toplumsal bütünlük adına gereklidir. Ülkemizin bugünü ve gelecek hedeflerinin sağlanabilmesi sosyal yaşamdaki tüm kimliklere ulaşılması önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Türk İşaret Dilinin eğitim sisteminde nasıl yer aldığını ve toplum tarafından nasıl kabul edildiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, eğitim kurumlarında TİD'in kullanım durumu, öğretmen ve öğrenci yaklaşımları, işitme engelli bireylerin deneyimleri ile toplumsal ön yargılar veya destekleyici yaklaşımlar analiz edilecektir. Ayrıca, eğitimde TİD'in daha etkin kullanılabilmesi için gerekli koşullar ve öneriler de araştırma kapsamında ele alınacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde yürütülmüş olup, durum çalışması ile çalışılmıştır. Araştırma kapsamında, Türk İşaret Dili bilen bireyler ve bu alanda uzman çevirmenlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar çeşitli sosyo-demografik özellikler dikkate alınarak seçilmiştir. Görüşmeler sesli olarak kaydedilmiş, elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu sayede, bireysel deneyimlerin ve toplumsal yaklaşımların çok yönlü olarak anlaşılması hedeflenmiştir.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: TİD

Bu bölümde araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin temellerini oluşturan Türk İşaret Dili, işaret dilinin Ulusal ve Uluslararası tarihsel süreçleri, işitme engellilik, engellilik kavramı yerine kullanılan sakatlık ve özürlü tanımlarına yer verilmiştir. Bunlarla birlikte işitme engelli bireylerin eğitimlerinde kullanılan yöntemler ve son olarak sosyolojide engelliliği açıklayan yaklaşımlara değinilmiştir. Böylece araştırmanın teorik temelleri açıklığa kavuşturularak, çalışmanın dayandığı bilimsel zemin ortaya konulacaktır.

1.1. Türk İşaret Dili

Türk İşaret Dili, en eski işaret dillerinden biridir. Temelinin Osmanlı işaret diline dayandığı düşünülmektedir. 1470'lerden itibaren Osmanlı saraylarında işitme engelli olan bireyler istihdam edilmiştir. 16. yüzyılda Topkapı Sarayı'nda kalan işitme engelliler arasında işaret dilinin resmi kullanımı hakkında bilgiler mevcuttur. Ayrıca bazı sultanların işaret dili bildiğine dair bilgilerin olduğu da yaygındır. Osmanlı'da işaret dili 400-500 yıl boyunca öğrenilmiş ve kullanılmıştır. "1500-1700 yılları arasında Osmanlı'da gizliliği gerçekleştirmek için mahkemelerde hizmet etmeleri amacıyla görevlendirilen bir işitme engelliler topluluğu bulunmaktadır. İşitme engellilerin gizlilik gerektiren görevlerde sıklıkla istihdam edildiği bilinmektedir" (Erten, Arıcı, 2022: 7). İşitme engellilerle iletişimi gerçekleştirmek için, işiten hâkimler, saray çalışanları ve aileleri de işaret dili eğitimi almışlardır (Erten, Arıcı, 2022: 7).

"Osmanlı'da sağır ve dilsizlerden toprak sahibi, sanatkâr, esnaf ve hizmetli gibi pek çok statü ve görevde bulunanlar olmuştur. Sağır ve dilsiz esnaf, yabancı seyyahları şaşırtacak kadar iyi iletişim kurabilmişlerdir. İşitme engelli doğan veya erken yaşta işitme duyusunu kaybedenlerin önemli sayıda olduğu büyük şehirlerde de işaret dili yaygındı. Özellikle İstanbul, Edirne ve diğer bazı önemli yerlerde işitme engelliler kamu hizmetlerinde bulunmuş ve mahkemelerde görev yapmıştır" (Erten, Arıcı, 2022: 7).

II. Abdülhamit döneminde, İstanbul'da açılan Yıldız Saray'ında Yıldız Sağır okulu kurulmasıyla birlikte, Türk İşaret Dili'nin geçmişi yaklaşık olarak 120 yıla dayanmaktadır (Bankur, 2021: 4). Türk İşaret Dili, işitme engelli veya işitme kaybı yaşayan bireylerin iletişim kurmak için kullandıkları bir dildir. Jest ve mimikler, vücut

duruşuyla beraber işaretlen kelimeler aracılığıyla sağlanır. Bu iletişim biçimi, manuel ya da manuel olmayan unsurlar içerebilir. El ve kol hareketleri manuel bileşenler arasında yer alırken; yüz ifadesi, baş hareketi, vücut duruşu ve dudak şekilleri manuel olmayan öğelerdir. Boyes-Braem'e göre işaretler dört temel parametreye göre şekillenir: elin formu, işaretin yapıldığı yer, hareket biçimi ve yönü (Türk, 2015: 5).

1953 yılından itibaren sağır-dilsiz okullarında kullanılmaya başlanmış ve zamanla yaygınlık kazanmıştır. Eğitim kurumlarında öğretilmeye başlanmasıyla birlikte bu dilin öğrenilmesi kolaylaşmış olsa da, bölgesel farklılıklar TİD kullanımında çeşitlilik göstermektedir (Karaca, 2018: 5). Türk İşaret Dilinin kendine özgü grameri, ifade gösterimleri vb. bulunan Türk işaret dili, dilbilimin gramatikalleşme, dil bağlamları gibi araştırma alanları açısından çeşitli malzemeler sunmakta ve yapılan az sayıdaki çalışma nedeniyle de araştırılmayı beklemektedir. Türk işaret dili, anlamsal sınıflandırmalar, yöresel diyalektler, dilbilimsel değişme gibi doğal bir dilde olabilecek her türlü gerçekleşmeyi kapsayan bir iletişim sistemidir (Demir, 2010: 1).

Türk İşaret Dili, Türkiye'de işitme engelli bireyler tarafından kullanılan görsel-işitsel bir dildir. Kendine özgü dilbilgisel yapısı, sözdizimi ve kültürel bağlamı bulunan TİD, yalnızca el hareketlerinden ibaret olmayıp mimik, beden dili ve mekânsal yönelimlerle desteklenen zengin bir iletişim sistemidir. Toplumsal iletişimin temel araçlarından biri olan dil, TİD kullanıcıları açısından hem kimlik inşası hem de kültürel aidiyet bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle TİD, yalnızca bireyler arası bir iletişim aracı değil, aynı zamanda işitme engelli topluluğun görünürlüğünü ve toplumsal katılımını artıran bir unsurdur.

İşitme engelli bireylerin kullanmış oldukları işaret dili; kültürel yapıdaki farklılıklardan kaynaklı olarak her kelimenin anlamı aynı gösterim ile olmamaktadır. İşaret dili de diğer diller gibi yaşayan bir dil oluşu ile değişmekte ve dönüşmesi itibariyle gösterimlerinde de çeşitlilikler içermektedir. Bu kapsamıyla Türk İşaret Dili'nin kullanımı İstanbul ve Ankara'daki sosyokültürel kodlardaki farklılıklar dolayısıyla gösterimlerinde değişik bağlamlar içermektedirler. Aynı biçimiyle uluslararası işaret dilinde de sabit gösterimler mümkün olmamaktadır. Türk İşaret Dili, kendine özgü bir dilbilgisine sahiptir ve yalnızca somut kavramları değil, aynı zamanda soyut düşünceleri de ifade edebilme yetisine sahiptir (Türk, 2015: 6).

Ulusal ve Uluslararası kapsamda işitme engelli bireylerin tek biçimli sabit işaret dili kullandığı sanılmaktadır. Ancak Dünya’da 100’den fazla farklı işaret dili mevcuttur. O nedenle de yerel ya da yabancı toplumun işaret dilini bilmek demek tüm sağır bireylerle iletişim kurabilmeyi sağlamayacaktır. (Erten, Arıcı, 2022: 3).

İşitme engelli bireylerin Türkiye özelinde yaşamış oldukları tarihsel geçmişte hatalı politika uygulamalarının uygulanması sebebiyle başarılı ilerlemeler kaydedilememiştir. Türkiye’de alana yönelik MEB’in yapmış olduğu İşaret Dili Sözlüğü 2006 tarihinde kabul görerek yayımlanmıştır. İşitme engellilere yönelik sağlanan eğitimlerin işaret dili kullanımları yani ana dilleri yasaklanarak sadece sözel eğitim zorunlu tutularak duymaya baskılanmaları dolayısıyla süreci geriye taşıyarak ilerleme sağlanamamıştır. İşitme engelli bireylerin ihtiyaçlarına cevap sağlanabilmesi adına işaret dili ediminin jargon ilkelerinin saptanması, sosyal entegrasyon süreçlerinde anlamlı karşılık bulabilmeleri adına gereklidir.

1.2. Türkiye ve Yurt Dışındaki İşaret Dili Süreçleri

Türkiye’deki İşaret Dili Süreçleri; 1902 yılında Osmanlı döneminde, işitme engelli bireylerin eğitimi amacıyla Yıldız Sarayı’nda hem işaret dili hem de sözlü yöntemlerin kullanıldığı Yıldız Sağırlar Okulu açılmıştır. Türkiye’de bugün kullanılan işaret dilinin kökeninin Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayandığı, hatta bazı görüşlere göre Selçuklu dönemine kadar uzandığı düşünülmektedir. İşaret dilinin Osmanlı’da yaklaşık 400-500 yıldır kullanıldığına dair bilgiler bulunmakta ve günümüzdeki Türk İşaret Dili’nin, o dönemde kullanılan işaret dilinin bir devamı olduğu görüşü yaygınlıkla kabul edilmektedir (Erten, Arıcı, 2022:1). Ülkemizde kullanılan işaret dilindeki bazı işaretlere bakıldığında kendi ecdadımızın kültürel misyonunu ve vizyonunu yansıtmaktadır (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 6).

“1961 Anayasası’nda engelli bireylere ilişkin maddelere yer verilmiş, Anayasa dayanak tutularak temel insan hakların başında gelen eğitim hakkından etkin ve etkili bir şekilde faydalanabilmeleri için Özel Eğitim Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda 1965 yılında Ankara Üniversitesi’nde Özel Eğitim Bölümü açılmıştır. 1971 yılında yayınlanan İş Kanunu’yla kamu kuruluşlarında ve özel sektörde engellilerin istihdam edilmesi zorunlu hale gelmiştir” (Şalcı, 2022: 33).

1953 yılında, sözel dilin yanı sıra total iletişim yaklaşımının benimsenmesinin daha etkili olacağı görüşüyle, işaret diliyle birlikte doğal sözel dilin kullanımına da olanak

tanınmıştır. Ancak 1982 yılından 2013'e kadar okullarda işaret dili kullanımına yönelik tartışmalar ise kendini göstermiştir (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021). Cumhuriyet döneminde "oralist" sözel yaklaşım damgasını vurmuştur (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 13.). 1982-2013 arasında işitme yetersizliği yaşayanlarla ilgili eğitimdeki gelişmelerin, 1923 sonrasında da devam ettiğini açıkça göstermektedir (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 13).

İşitme engelli kişilere konuşma dilinin öğretilmesinin tek seçenek olarak dayatılmasına yönelik düzenleme ve uygulamalarda görülmektedir. Ancak bu durumun uygulamada başarısızlığa uğradığı görülmektedir; sözel dil ile eğitim alan kişilerden yalnızca 1/3'ünün konuşma dilini kullanabildiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu zorlama kişilerin psikolojik ve sosyal iyi oluşlarının önünde de engel teşkil etmektedir.

Araştırmalar neticesinde, işitme engellileri konuşma dilini öğrenmeye zorlayan uygulamalara rağmen işitme engelli yetişkinlerin %70-75'inin işaret dili kullandığı, yalnızca %10'unun konuşma dilini kullandığı ifade edilmektedir. Tüm bu sonuçlar Anadolu coğrafyasında Hititlerden, Osmanlılara ve günümüze kadar yaygın kullanım alanı olan işaret dilini yasaklayan ve kültürel olarak Türkiye'de işitme engellileri konuşma dilini öğrenmeye ve kullanmaya zorlayan yaklaşım ve uygulamaların toplumsal ve kültürel olarak karşılığının olmadığını ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2019: 27-28).

Ülkemizde eğitim bağlamında ilk resmi çalışma, 1995 yılında TİD sözcük bilgisi alanında Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Yetişkinler için İşaret Dili Kılavuzu olmuştur. Kılavuz, Türkçenin işaretleştirilerek kullanıldığı kelime listesi şeklinde geliştirilmiştir (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 13).

Millî Eğitim Bakanlığı ve Türk Dil Kurumunun yaptığı çalışmalar neticesinde 2006 yılında ortaya çıkan "Türk İşaret Dili Sözlüğü" işaret dili kullanımlarında ortaklaşma sağlamayı ve var olan kullanım farklılıklarından meydana gelen iletişim sorunlarını en aza indirmeyi amaçlamaktadır (Erdoğan, Arı, Cin, 2018: 96).

2013 yılında dönemin Millî Eğitim Bakanı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürü tarafından ülkelerin kendi doğal ortamlarından çıkan ve kullanılması devam eden işaret dilini, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de "Türk İşaret Dili" olarak kabul edilebilmesi, kullanılabilmesi ve yaygınlaşması adına çalışmalar yürütülmüş. Türk Dil Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Yüksek

Öğretim Kurulu Engelli Öğrenci Komisyonu'ndan onayı alınarak komisyon tarafından aylarca üzerinde çalışılan “Türk İşaret Dili” resmi işaret dili olarak Türkiye’de her yerde kullanılan resmi bir dil olması sağlanmıştır (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 9).

Diyanet İşleri Başkanlığı’nda dini kavramların Türk İşaret Diliyle ifade edilmesi üzerine komisyon kurulmuş ve işaret dilini bilen, öğreten öğretmenler, Diyanet İşleri Başkanlığı’nda çalışan ve de İlahiyat Fakültesi’nde işitme yetersizliği olan bireylere Din Öğretimi üzerine çalışan lisansüstü programlardaki öğrencilerinin de katkılarıyla “Dini Terimler İşaret Dili Kitabı” da yayımlanmıştır. İşitme yetersizliği olan bireyliler açısından 2013 yılı tarihi bir dönüm olmuş ve bu dönüşümle birlikte her yerde işaret dili kursları açılmıştır. Bunun devamında 2013 yılında Türk Dil Bayramı’nda İşaret Dilinin resmi bir dil haline getirildiği bütün Türkiye’ye duyurulmuştur. Günümüz de işaret dili doğal olarak geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yaklaşık olarak 5000’e yakın kavramın işareti ‘Türk İşaret Dili’ kitabında yer almıştır (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021:10).

Ulusal ve uluslararası kapsamda alınan önlemlere rağmen engellileri dışlama durumları bu modern çağdaş yaşamda varlığını devam ettirmektedir. Bu durum ise, engellilerin hayata aktif olarak katılamamalarının nedenidir. İşitme engelli bireyler, sözlü iletişim becerilerini ya hiç kullanamamakta ya da oldukça sınırlı bir düzeyde kullanabilmektedir. Bu nedenle, diğer insanlarla iletişim kurabilmek için genellikle işaret dili, dudak okuma ve yazma ya da çizme gibi alternatif iletişim yollarına başvurmaktadırlar (Karaca ve Bayır, 2018, s. 36). Eğitim sürecinde karşılaştıkları çeşitli güçlükler nedeniyle işitme engelli bireyler arasında okuryazarlık oranı düşüktür.

Türkiye İstatistik Kurumu 2010 yılında “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri” araştırması gerçekleştirmiştir. Araştırmada işitme engelli bireyler arasında, okur-yazar olmayanların oranı %31,6 olarak belirlenmiştir (Erten, Arıcı, 2022: 2). Bu oranların bu şekilde oluşunda etkili olan kişiler duyabilen/konuşabilen bireyler tarafından işitme engelli kimliklere olan sosyal baskı araçlarını kullanmaları ve işaret dilini öğrenilmeyişi olmaktadır.

Farklı dil ve kültürel özelliklere sahip olan işitme engelli dünyası diğer işitebilenler tarafından doğru tanınması önemlidir. Ancak literatür çalışmalarının bize göstermiş olduğu özellikle Türkiye’de işitme engellilere yönelik çalışmaların sözsel veya işitsel yöntemlerin dayatılması sonucu başarılı sonuçlar doğmadığını göstermektedir. Çünkü, işitme engellilerine dair literatür araştırmalarının genel tarihsel bağlam konusu;

işitemeyen bireylere verilmeye -hatta dikte edilmeye- çalışılan yöntemler neticesinde daha yeni yeni 2006 yıllarında anlaşılmıştır ki işaret dilinin kullanımının önemi çalışmalar neticesinde, MEB'in çıkarttığı İşaret Dili Sözlüğü sınırlılıklar ve eksiklikler içermesine rağmen yayımlanma ihtiyacı kendisini göstermektedir. Sonrasında da daha kapsamlı ve güncellenmiş haliyle 2015 yılında yayımlandığını bilmekteyiz. Bu süreçte, 2005 yılında kabul edilen 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile Türk İşaret Dili'nin resmi olarak tanınmasını sağlamıştır.

Yurt Dışındaki İşaret Dili Süreçleri; “Birleşmiş Milletlerin verilerine göre Dünya genelinde 500 milyon civarında engelli birey yaşamaktadır. Dünya nüfusunu oluşturan bireylerin dörtte biri kadarının yaşamlarının bir döneminde doğrudan veya dolaylı olarak bir engel türü ile karşı karşıya olduğunu ifade eden Dünya Sağlık Örgütü, engelli bireylerin yüzde 80'inin milli geliri düşük olan ülkelerde yaşadığını belirtmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde engelli bireylerin toplumdan soyutlanmaması için ülkelerin birbirini desteklemesi, politikalar üretilmesi ve yerel yönetimlerin süreçte aktif rol alması gerekmektedir” (Şalcı, 2022: 28).

Dünya'da, işitme yetersizliği yaşayan bireylerle ilgili eğitimin genel şeklinin 1901 tarihinde, Dünya'da, 615 adet dilsiz okulunda, 4778 tane öğretmen tarafından 38728 öğrenciye eğitim veriliyordu (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 13). 2. Dünya savaşı sonrasında işitme yetersizliğine sahip bireylerin hakları daha çok gündeme gelmeye başladığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak gerek işaret dilinin işitme yetersizliği olan bireylerin ana dili gibi görülmesi gerekse yetersizliği olan bireylerin eğitilerek topluma kazandırılması anlayışlarının sonucu olarak işaret dili ile eğitim tekrar gündeme gelmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren Gallaudet Üniversitesi'nin yürüttüğü çalışmalar, yalnızca sözlü yöntemlere dayalı eğitimin yetersizliğini ortaya koymuştur. Bu süreçte işaret dili, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bağımsız bir “dil” olarak kabul edilmiş ve bireylerin demokratik hakları kapsamında değerlendirilmiştir (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 13). Birleşmiş Milletler, eğitimin her seviyesinde işaret dili ile eğitimi, işitme yetersizliği olan bireyler için insan hakkı olduğunu kabul etmiştir (Birleşmiş Milletler Yetersizliği olan bireyli Hakları Beyannamesi, 2006).

“İlk sağırılar okulu, 1755 yılında Abbe de L'Epee tarafından Fransa'da eğitime başlamıştır. İlk zamanlarda sadece zenginlere eğitim veren okulda zamanla ihtiyacı

olan her bireye eğitim verilmeye başlanmıştır. Samuel Heinecke işitme engelli bireylere eğitim verecek öğretmenleri yetiştirmek için Almanya’da kurslar açmıştır. Amerika ilk olarak 1816 yılında işitme engelliler okulu açılmıştır” (Keser, 2017: 16).

Dünyada işitme yetersizliği yaşayan kişilerin tarihine bakıldığında zaman bazı radikal kararların işaret dili kullanımının önünü geçtiği görülmektedir. Örneğin 1880 yılında Milano’da İkinci Uluslararası Sağır Eğitimi Kongresi’nde (The Second International Congress on Education of the Deaf) işaret dilini işitme yetersizliğine sahip insanların eğitimlerinde kullanılmasının yasaklanması ve işaret diline ek olarak sözel dilin öğretilmesine dahi karar kılınmıştır (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 12).

Günümüze gelene kadar hem Dünya’da hem de Türkiye’de işitme yetersizliği veya kaybı yaşayan kişilerin eğitimdeki yöntem konusunda uzlaşmaya varıldığı söylenebilir. Günümüze kadar farklı ülkelerde ve farklı zamanlarda sağır toplumunun eğitimiyle ilgili farklı politikalar izlenmiştir (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 15). İşitme yetersizliği olan bireyler ilk zamanlarda diğer ülkelerde “öteki” olarak nitelendirilmişlerdir.

Ülkeler kendi işaret dili ile kendi içerisinde iletişimi sağlasa da diğer ülkelerdeki sağırlerle iletişim kurmaları mümkün değildir. Durumun çözümü adına işaret dilleri arasında anlamı sağlayacak genel bir işaret dili oluşturulması amacıyla uluslararası işaret dili geliştirilmiştir. Fakat her ülke kendi işaret dilini kullanmaya devam etmektedir. Yani aynı ülkenin kendi içerisinde toplumsal yapıdan diğer aynı toplumsal yapıda dahi sosyokültürel kullanım farklılıkları görünür olmaktadır. (Erten, Arıcı, 2022: 3).

İlk çağlardan Rönesans’a kadar devam eden zaman dilimi süresince işitme yetersizliği yaşayan bireyler anlaşılamadıkları için toplum içerisinde kendilerine yer bulamamışlardır. Ülkemizdeki tarihsel süreçte ise işitme engelli bireylerin eğitimleri için okullar açılmış, öğretmenler yetiştirilmiştir. İşitme yetersizliği olan bireylere yönelik hiçbir zaman ayrımcılık yapılmamıştır. Ancak okulların büyük bir kısmı yatılı okullar olmasıyla işitme yetersizliği yaşayan bireyler yine toplumla 2013 yılına kadar olması gereken kadar bütünleşememişlerdir. İşitme yetersizliği olan bireylerin işaret dili ile iletişim kurulamamasından, işitme yetersizliği olan bireyler toplumda yalnızlığa itilmiş gibi bir algı oluşmuştur. Bu algı 2013’ten sonra değişmiştir. Günümüzde ise kaynaştırma uygulamaları ile bu toplumsal soyutlamanın önüne geçilerek kaynaştırma uygulamaları ile binlerce sınıf açılmıştır.

1.3. İşitme Engellilik

“İşitme duyusu, bireyin çevresiyle iletişim kurabilme yetisi, zihinsel, bilişsel, dilsel bağlamda gelişmesini sağlayan önemli bir duyudur” (Yıldırım, Vişne, 2020: 680). İşitme duyusu, bireyin konuşma becerilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Aynı zamanda çevresel uyarıların daha iyi fark edilmesini sağlar ve kelimde hazinesinin zenginleşmesine katkıda bulunur.

Bireyin işitme kaybı, anlama ve kavramada problemler yaşamasına neden olmaktadır (Yıldırım, Vişne, 2020: 680). İşitme kaybındaki problemler, çocuğun dil gelişimi üzerinde problemler yaşamasına neden olmaktadır. Aynı zamanda akademik, sosyal, duygusal alanlardaki gelişimleri de olumsuz yönde etkilemektedir (Koca, 2016: 1).

2010 yılında, Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırmasına göre kayıtlı engelli nüfus içerisinde, işitme yetersizliği oranı %5,9’dur. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün 2018-2019 verilerine göre ise, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde toplamda 3432 öğrenci eğitim görmektedir (Yıldırım, Vişne, 2020: 680).

İşitme engeli durumu hafif dereceden, ileri dereceye kadar değişkenlik içeren işitme yetersizliğine sahip olma durumudur (Sarıkaya ve Börekçi, 2016: 178). İşitme engelli veya özürlü, sağır, dilsiz gibi terimler de birbirlerinin yerine geçmektedir. Ancak anlamlar ilgili kelimelerle sınırlı kalmamaktadır. İşitme engelli ve sağır sözcükleri eş anlamlı görülmelerine karşılık aralarında farklı felsefeyi ve görüşleri barındırmaktadır (Aydoğdu ve Yüksel, 2020: 57). Medikal ve sosyal modelin etkisi, işitme engellik alanında da yer bulmaktadır (Aydoğdu ve Yüksel, 2020: 57). Bu çalışma bağlamında işitme engelli bireyler, işitme yetilerinin olmayışı nedeniyle toplumsal alanda anlama ve kavrama güçlüğü çekmektedirler.

“DSÖ’nün 2021 yılında açıkladığı verilere göre, dünya nüfusunun %5’inden fazlası yani 430 milyon insan işitme kaybı yaşamaktadır. 2050 yılına kadar ise, 700 milyondan fazla bireyin işitme kaybıyla karşı karşıya kalınacağı ön görülmektedir” (Eşit, 2023: 17).

Engelli olma hali oldukça yorucu bir hayat mücadelesini meydana getirmektedir. Bu mücadele, engelli bireylerin toplumsal yaşamlarındaki olumsuz şartlar sebebiyle yaşanılmaktadır. Engelli bireylerin toplumsallaşma, kültürlenme, sosyalleşme alanları olan yaşam süreçleri içerisinde bilinçli bireylerin varlığı gerekmektedir. Empati

duygumuzun aktifliği özelikle de dezavantajlı gruplar içindeki engelli bireyler çerçevesinde oldukça hayat kurtarıcı bir davranışı sergilemeyi sağlayacaktır.

Engelli kimlikleri, zorlu yaşam mücadelesi yaşadıkları ve sylemsel olarak da ayrımlaştırıldığı okunur olmaktadır. Bu kapsamıyla toplum içersinde normal olarak tanımlanan bireyler tarafından engelli kimlikleri, kültürleri ve dilleri marjinalleştirilerek sosyal yalnızlık yaşamalarına sebebiyet verilmektedir. Engelli konusu da bu anlamıyla objektif olmaktan öte sosyal bir tanıımı içermektedir. Yani toplumun sembolik anlam bağlamında neyi yücelttiği ya da marjinal olarak tanımladığı ile yakından ilişkilidir.

Engellilik, toplum tarafından tanımlamaları oldukça kırııcıdır. nk engelli kimlikleri süreçleri dolayısıyla kendi yaşamına ilişkin kararlardan yoksun olduğu algısı vardır. Bu da normalden farklı olan kimliklerin zrllklerini sosyal engelli kılan da bu olmaktadır. Sağlıksal yönden olan engelin geri dönüşünün imkansızlığı kabul edilebilir bir şeydir. Ancak engellilik sosyolojisinde ilgili sağır engelli bireylerin kimliklerine, kültürlerine ve dillerine yönelik sosyalleşmelerine ket vurulması kabul edilemezliği gibi entegrasyon süreçlerine ciddi zararlar yaşatmaktadır.

Dünya nüfusunun yaklaşık %10'unun engelli olduğu tespit edilmiştir. Bunu oran, sayısal olarak değerlendirildiğinde, dünya genelinde yaklaşık 650 milyon insanın engelli bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Türkiye'ye baktığımızda ise son rakamlar, ülkemizde 8,5 milyona yakın engelli vatandaşımız olduğunu göstermektedir. Bu da demektir ki; Türkiye'de yaklaşık her 9 kişiden biri kısıtlayıcı engelliliğe sahiptir (Say, 2013:1).

Engellilik çalışmalarında toplumun sakatlık kavramını nasıl şekillendirdiği; sakatlığa yönelik tutum, davranış ve bakış aıllarının hangi yaklaşımlar çerçevesinde oluştuğu incelenmiştir (Doğruel, 2022: 301). Engellilik, sakatlık ve yeti yitimi kaybı tanımlarının Sosyal Bilimlerde kapsamlı şekilde tartışıldığı ve bu sebeple de eleştirel engellilik okuması yer bulmuştur (Doğruel, 2022: 301).

1.4. Engellilik, Sakat ve zrl Tanımlamaları

Engellilik, sürekli olarak zihinleri meşgul eden konu olmuştur. nk engel grupları, zamansal süreç içerisinde dezavantajlılık kapsamında sorunlarla beraber sorunların yöntemsel çözümünün sağlanabilmesi açısından tartışılan gruplardan birini kapsamaktadır (Alyüz, 2022: 457). Sağlık sorunlarının neden olduğu yaşam

mücadelesine ek olarak, sosyal açıdan da çeşitli mücadelelere mecbur bırakılan bireyler, sahip oldukları kimlikleri nedeniyle çoğu zaman toplumda ikinci sınıf olarak görülmektedir. Williams (1998)'in tanımıyla marjinalleştirilen, damgalanan, ötekileştirilen engelli kimlikleri bireylerin sosyal hayatın dışında kalma sürecini doğurarak fiziksel özürlü olanı “sosyal özürlü” durumu meydana getirir (Burcu, 2007:9).

Engelliliğe ilişkin tanım ve sınıflama çalışmaları 2. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle de batıda şekillendiği bilinmektedir (Burcu, 2007: 7). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) engelliliği, bir sağlık durumu ile kişisel ve çevresel faktörler bağlamındaki süreç olarak ifade etmektedir. Dünya ölçeğinde engellilerin, fiziksel, iletişimsel ve ekonomik problemlerle karşılaşmaktadırlar. (Doğruel, 2022:301). Bu bağlamda engellilik, yalnızca bireylerin fiziksel ya da zihinsel yeti kayıplarından kaynaklanan tıbbi durumu değil, aynı zamanda toplumsal engeller ve dışlama gibi sosyal boyutları da kapsayan bir kavram olarak ele alınmaktadır (Doğruel, 2022: 301).

Engelli bireylerin, dünya nüfusunda %10' oranında olduğu belirlenmiştir. Yani yaklaşık olarak 650 milyon insan engellidir. Türkiye'de, engelli birey sayısının yaklaşık 8,5 milyon olduğunu göstermektedir. Bu da, ülke genelinde her 9 kişiden birinin yaşamını kısıtlayan bir engel durumuna sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Say, 2013:1). Sosyolojik bağlamda engelli kimliklerinin araştırılması onların sosyal yalnızlık ve yoksunluğu yaşayabilme olasılıklarının tartışılmasını ve negatif ayrımcılığın pozitif ayrımcılığa dönüştürülmesi toplumsal yapının inşasının gerçekleştirilmesi adına önemlidir.

Engellilik tanımı, Dünya Engellilik Raporu'na göre (Güloğlu, 2017: 16); bireyin sağlık durumu ile çevresel ve kişisel etkenler arasındaki karşılıklı etkileşimin olumsuz sonuçlarına işaret eden kapsamlı bir terim olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda engellilik, fiziksel engellerin yanı sıra toplumsal engellerin de etkisiyle, yeti yitimine sahip bireylerin toplumun gündelik yaşamına diğer bireylerle eşit koşullarda katılımını sınırlayan bir durum olarak ele alınmaktadır (Güloğlu, 2017: 16).

“Engellilik, aslında sosyal inşadır ve toplumda kültürel olarak nasıl resmedildiğinin kavranması ise engelli bireylerin karşılaştığı sorunların kaynağını anlamak bakımından kıymetlidir. Engellilik tanımı, içinden çıktığı toplumun kültürüyle bağlantılı ve çoğunluklarda olumsuz “kültürel resme” (Ardahanlıoğlu, 2022: 25)

işaret etmektedir. Toplumdaki engelliliğin kültürel resmi “engelli olmanın kültürel olarak nasıl bir anlam içerdiğini ifade etmektedir” (Ardahanlıoğlu, 2022: 25).

Engelliğe yaklaşımdaki yorumlar, bireyi ana merkeze konumlandırarak bir yönetime sahip olmak veya daha çok sosyal çevre durumlarına odaklanıldığı açıktır. Tanımlamada odak noktasını belirlemek engellilik için birbirinden farklı yaklaşımların ve bunlara bağlı uygulamalar tartışılıp gündeme getirilmiştir. Engellilik konusu, sosyolojik, psikolojik ve sosyal hizmet uygulamaları temelinde gündelik hayat içindeki katılıma fiziksel ve bireysel sorunlar yerini sosyal baskılanma sorunlarına bırakmıştır (Alyüz, 2022: 459).

Bireyler birçok nedenlerden kaynaklanan durumlardan ötürü engelli durumuna gelebilirler. “Kalıtım, beslenme, hastalık, kazalar, gelenek- görenek, eğitimsizlik, sakıncalı çevre-ortam” kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2013: 17).

Kavramlar, zamana karşı anlamsal farklılıklara uğramazlar. Ancak ifade biçimleri dediğimiz pek çok farklı söylemlere gebe kalırlar. Öyle ki engelli kavramının eski paradigması; “birey engelinden dolayı noksandır veya sınırlılık içindedir” olmuştur. Yeni paradigmayla ise engelli tanımlaması; “yeti kaybı yaşayan birey, yaşam süreçlerini devam ettirebilmek için düzenlemeye gereksinim duyar” şeklindedir (Burcu, 2015: 38). Bu iki anlamsalın bağlamı ise bireyin bir engel durumu içerisinde oluşu nedeniyle hareketlerinde kısıtlılık söz konusudur. Hareket yeteneğini kısıtlayan nedenlerin doğuştan gelişen ya da doğum anında gerçekleşen durumlar gibi sonradan yaşanan bir hastalık veya kaza durumları sonucuyla gelerek de işlevsel bozuklukla sonuçlanabilmektedir.

Sakatlık tanımı; sağlam, normal, eksiksiz bir beden anlayışına sahip bir yaklaşımdır. Engelli kavramının, sakat kavramına kıyasla Sivil Toplum Kuruluşlarında kullanılmaktadır. Ancak yine de engelli kavramı da eleştirilerek sosyal bağlamı içinde engelin toplumda olduğu vurgusu yapılarak sakat kavramının kullanımının doğru olduğunu savunan kesimlerde vardır. Bülent Küçükaslan’a göre özürlü ifadesi, o şeyin değerini başka bir ‘bütün’ ile kıyaslayarak değersizleştirmiş oluyoruz. ‘Engelli’ kavramının da engelin çevrede değil kişide olduğunu dair anlayış güçlüdür. Bu bağlamıyla da kavramın sorumluluğunu toplumun sırtından alıyor olmaktadır. Oysaki sakat sözcüğü durum tespiti yaparak bedende bir eksikliği veya işlevsizliği

kapsamasıyla tıbbi görüşe ve müdahaleye dair gereklilikler içermektedir (Çayır, Soran, Ergün, 2015: 8).

Özürlü tanımı; “devlet bürokrasisi dışında neredeyse terk edilmiştir. Çünkü bir defoya işaret etmektedir” (Çayır, Soran, Ergün, 2015: 9). Engelliliğin tanımlandığı en önemli yasal dayanaklardan biri Engelliler Hakkındaki Kanun’dur. 2005 yılında kabul edilen Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’da özürlü kelimesi kullanılarak ilgili tanım şu şekildedir:

“Özürlü: Doğuştan ya da sonrasında herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal faaliyetlerini çeşitli kademelerde kaybetmesiyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılama zorluğu olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiye denilmektedir” (Özürlüler ve Bazı Kanun, 2005).

2013 yılında 6462 sayılı kanunla “özürlü” kelimesi “engelli” olarak değiştirilmiş (Kanun ve Kanun Hükmünde, 2013) ve 2014 yılında kabul edilen 6518 sayılı kanunla engelli kavramının tanımı değiştirilmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar, 2014):

“Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder.”

Engelli birey bedeninden kaynaklı olarak güçlükler yaşayan kişi olarak tanımlanırken sonraki tanımda tutum ve çevre koşullarına atıf yapılmıştır. İlk tanım tıbbi modelin kabullerini yansıtırken ikinci tanımda sosyal modele daha yakın olmuştur (Ardahanlıoğlu, 2022: 25).

İşitme kaybı olan birey için işitme engelli, görme kaybı olan bireylere ise görme engelli ifadesini kullanırız. Bu manasıyla ilgili bireylerin yetersizlik durumlarını tanımlamak adına kullanımlarda bulunuruz. Ancak Türkçe’de engelli, sakat, özürlü kavramları arasında tabiri caizse ‘aynı kapıya’ çıkan benzetmeler dolayısıyla genelleme yapılarak kullanılmaktadır.

Bireyler, yaşamları boyunca sahip oldukları ilgili rollerle yüklüdürler. Ancak bireyler yetersizlikleri nedeniyle rollerini gerçekleştiremeyebilirler. Bu sebeple de bireyler engel durumu yaşayan kimselerdir. Öyle ki, yapabileceği veya sorumlulukları gereği yapması gereken durumları yapamıyorsa bu ilgili yetersizliği özür yani engele dönüşebilmektedir (Öztürk, 2013: 18). Konuyla ilgili olarak örneğin işitme kaybı yaşayan bir öğrencinin

yaşamı boyunca iletişim yetersizliği yaşıyor olması, gerekli rollerini sürdüremeyişi sebebiyle yetersizliği öğrencinin önüne engel olarak belirlemektedir.

1.5. İşitme Engelli Bireylerin Eğitiminde Kullanılan Üç Temel Yöntem

1.5.1. Doğal İşitsel-Sözel Yöntemi

İnsanlar arası iletişim aracı olarak tercih edilen dil, konuşmadır yani işitsel sözel dildir. Sözel dilin edinimi başlangıçta sağlanan biçimi konuşmadır. Doğuştan işitme engeli kişi, sözel dilin ve iletişiminin gelişmesinde ciddi bir engel durumuyla karşı karşıyadır. Yöntemin dayandığı temel anlayış ise, sözel iletişimin günümüz toplumunun ana iletişim aracı olması nedeni ile işitme engelli bireylerin hem topluma kazandırılması hem de onların var olan potansiyellerini verimli şekilde kullanabilmeleri için sözel iletişimi kazanmaları ve geliştirmelerini desteklemektir (Polat, 2013: 24).

Yöntemin isminden de anlaşılacağı üzere, işitmeye ve konuşmaya yönelik gelişime odaklanılır. İşitme cihazları veya koklear implant gibi işitme destekleri kullanılarak bireyin işitsel becerilerini geliştirmeye yöneliktir. Yani konuşma ve dil gelişimi işitmeye dayalı olarak desteklenir ve işaret dili kullanılmaz.

1.5.2. Total İletişim Yöntemi

İşitme engelli bireylerin hem sağır bireylerle hem de işiten bireylerle etkili iletişim kurabilmeleri için, işitsel, sözel ve işaret dili gibi farklı iletişim yollarının bir arada kullanılması yaklaşımı benimsenir. Bu anlayışa göre, iletişim kurmak temel hedef olup, bu hedefe ulaşmak için her türlü uygun yöntem bir araç olarak değerlendirilir. Bu yöntemde, aracın amacı desteklemesi esas alınır (Öpengin, 2018: 40).

Total iletişim yöntemi, işitme engelli bireyin ihtiyaçlarına göre hem işaret dili, hem dudak okuma, hem de işitsel ve sözlü iletişim tekniklerini birlikte kullanır. Amaç, bireyin en iyi iletişim kurabileceği yöntemi bulmasına yardımcı olmaktır.

1.5.3. İşaret Dili Temelli/ İki-Dil Yöntemi

“İki-dil yöntemi, hem total iletişim yöntemine hem de doğal işitsel-sözel yöntemine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 6). Çocukluğun ilk yıllarında hem işaret dilinin hem de sözel dilin aynı anda öğrenilmesi yöntemidir. Ana dil olarak işaret dili, ikinci dil olarak sözel dilin öğrenilmesidir” (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 6).

İki dil yönteminde anlayışın aslında işitme yetersizliği olan bireylerin kendilerine ait dillerinin, kültürlerinin ve kimliklerinin olduğuna dair çıkışıyla mümkün olmuştur (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 6). Böylelikle yöntem, “işitme yetersizliği olan bireylerin anadili olduğunu savunmaktadır” (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021: 6).

İşaret dili temelli bu yöntem, işitme engelli bireylerin ana dili olan işaret dili öğretilir. Yazılı veya sözlü dil ise ikinci dil olarak öğretilmektedir. İşitme engelli bireylerin kültürel kimliklerini güçlendirmek de bu yöntemin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

1.6. Tarihsel Süreçteki Engellilik Yaklaşımları/Modelleri

Engellilik model yaklaşımlarında işitme engelli, sağır, işitme kaybı yaşayan birey gibi kavramların çeşitliliği ve tanımlamaların kültürel farklılığı dolayısıyla bizler iki farklı açılardan değerlendirmeliyiz. Çünkü işitme engellilik sadece duyu kaybıyla açıklanabilecek bir kavramdan ibaret olmamakla birlikte sosyal bağlamda da tanımlanmaya ihtiyacı olan konudur. Bu sebeple tarihsel süreçteki engeli model yaklaşımları üç farklı anlayış ile karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; ahlaki (moral), tıbbi/medikal ve sosyokültürel/kültürel model olarak tanımlanmaktadır.

Ahlaki (Moral) Model; “Tarihsel olarak en eski model ahlaki modeldir. Engelliliği olağanüstü bir güç tarafından, engellinin, ailesinin yaptığı bir kabahat yüzünden veya önceki hayatında işlediği günahlardan dolayı verilen bir ceza olarak görür Bu nedenden engelliler ve aileleri büyük bir utançla hayatlarını sürdürür ve engelliği saklar, toplumsal faaliyetlerden uzak tutar” (Erdem, 2019: 9).

“Orta çağda, sağırılık, mental bozukluk gibi sağlık problemlerine sahip olan kimselerin şeytan oldukları düşünülmüş ve genellikle yakılarak ölüme mahkum edilmişlerdir. İlerleyen dönemlerde engelli bireylere ölüm cezası verilmemekle birlikte bunları belli bölgelerde toplayarak toplum içerisine karışmaları engellenmiştir (Ercan, 2018: 11). Engelli bireylere, ailelerin ve toplumun ahlaki çöküntülerinden dolayı tanrının bir cezası olarak bakılmıştır. Bu anlayış engelli bireyleri ve ailelerini damgalamakta ve bu durumdan ötürü engelli bireylerle birlikte aileleri büyük bir suçluluk, utanç duygusu yaşamaktaydılar. Bu anlayışın pek çok toplumda değişik ölçülerde yaşandığı devam ettirildiği bilinmektedir” (Ercan, 2018: 11).

Ahlaki model anlayışının engelliliğe olan yaklaşımı diğer iki yaklaşıma kıyasla en çarpıcı ve acımasızca olanıdır. Bu yaklaşımla engelli bireyler vatandaş olarak görülmez ve şeytanileştirilerek yok edilmeye çalışılmıştır. Engellilik, ahlaki bozulmalar sebebiyle

gerçekleştiğine dair görüş isminden de anlaşılacağı üzere kendisini belli eder durumdadır. Bu yaklaşım kapsamıyla tarihsel süreçlerde aslında engelli bireylere yönelik her zaman ön yargılar kendisini göstermektedir.

Medikal/Tıbbi Model; işitme engellilik, sağırlığın tamamıyla tıbbi anlamından hareketle sağlıklı olmayan, tedavi gerektiren bir durum olarak tanımlar. “Engel hali, tıbbi müdahaleler gerçekleştirerek iyileştirilmesini savunurlar (Aydoğdu, 2017: 12). İşitme kaybını sonradan yaşayan kişiler özellikle tıbbi modeli benimseme eğilimindedirler” (Aydoğdu, 2017: 12).

Bu modelde, bireyler kendilerini işitme engelli olarak görmezler ve engelli kültürüne ait hissetmezler. Bu nedenle de işaret dili öğrenmeye direnen işitme engelli bireylerden söz edebiliriz. Çünkü medikal/tıbbi model bakış açısına sahip kişiler işitme engelliliğin tedavi edilerek işitme kaybının ortadan kaldırılması gerektiğini ya da alışılabilecek bir durum olduğuna dair inanca sahip olurlar. Özellikle işitme engeli çocuğa sahip aileler ve sağlık alanında olan uzmanların görüşü bu bakış açısıyla açıklanabilmektedir.

“Engelli bireylere ve onların çevrelerine pek çok kolaylık sağlamıştır. Engelli birey ve ailelerinin yaşam kalitesini yükselterek, önleyici ve koruyucu planlamalarla engelliliğe neden olan halleri büyük oranda ortadan kaldırmıştır” (Ercan, 2018: 12).

“Kapitalist ekonomik sistemin, ilgili modelin benimsenmesinde belirleyici olduğu düşünülmektedir. Toplum için yüksek faydaya odaklanılmış ve bireyin engelinin yok edilmesi amaçlanmıştır. Bu modelle, birey engeli üzerinde tanımlanmış ve tedavisine beden odaklı yaklaşılmıştır. Bu paradigma da engelliliğin sosyal ve toplumsal boyutu ihmal edildiği ve tamamen beden endeksli düşünüldüğü için uzun yıllar engellilik sosyal bilimlerde ele alınmamış bu konu ile ilgili araştırmalar tıp alanında yapılmıştır.” (Ercan, 2018: 14)

“Engellilerin, tedavi ve ihtiyaçlarının giderilmesi şüphesiz olmazsa olmazdır. Ancak, sadece engellilerin birer hasta olarak değerlendirilerek topluma kazandırılması açısından bir yaklaşıma sahip olunmaması Klasik (Medikal) yaklaşımın temel eksikliğidir” (Partici, 2018: 8).

“Oliver (1996)’ın da belirttiği gibi “hasta” rolü modern bir kavramken, “sakat” ya da “engelli” bireyin bağımlı oluşunun kabullenildiği kavramdır. Bu kabul tıbbileştirilmiş ya da geleneksel bireyci tıbbi modeli destekler niteliktedir. Yapısal-işlevselci yaklaşımdaki Parsons’cu bakışla “iyileştirme rolü” üzerinde durulması,

engelliliğin tanımlanmasını sağlamaktadır” (Burcu,2020; 48). İşitme kaybının derecesi ve iletişim üzerindeki etkileri tablodaki gibidir;

İşitme Şiddeti (dB HL)	İşitme Kaybı Derecesi	İletişim Üzerine Etkisi
10-15 dB	Normal İşitme	Konuşmaları normal şekilde duyabilir, iletişim üzerinde olumsuz bir etkisi yoktur.
16-25 dB	Hafif İşitme Kaybı	Sessiz ortamlarda, birey konuşmayı duyar, fakat fısıltıları ve düşük sesleri duymakta zorlanabilir.
26-40 dB	Hafif-Orta Derece İşitme Kaybı	Belirli bir zamandan sonra meydana gelen işitme kayıplarında birey, sessiz ortamlarda bulunduğu ortamdaki sesleri konuşmaları anlayabiliyor ancak kelimeleri sınırlıdır. İletişim sağlanır.
41-55 dB	Orta Derece İşitme Kaybı	İşitme duyusunu sonradan kaybeden bireylerde, konuşma şeklindeki sohbetleri yalnız yakın durarak seyredebilir.
56-70 dB	Orta-İleri Derece İşitme Kaybı	Sonradan gelişen kayıplarda birey, yalnızca yüksek sesle ve yavaşça söylenen konuşmaları işitebilir ve grup ortamlarında çok fazla problem ile karşılaşır.
71-95 dB	İleri Derece İşitme Kaybı	Sonradan gerçekleşen işitme kayıplarında birey, sohbet türü konuşma çok yüksek sesle yapılmadıkça işitemez ve işitebilse bile pek çok sözcüğü kavrayamaz. Çevre seslerinden bazılarını işitse dahi, hepsini fark edemez.

96 dB ve üstü	Çok İleri İşitme Kaybı	İnsanlar yüksek sesleri duyabilir; fakat konuşma seslerini cihaz olmadan işitemez. Sözlü iletişimi ise dudak okuyarak iletir.
---------------	------------------------	---

Tablo 1: İşitme Derecesi ve İletişim Üzerindeki Etkisi

Kaynak: Müküs, 2019: 16.

Sosyokültürel/Kültürel Model; 1976 yılında Bedensel Engelli ayrımcılığına Karşı Birlik (UPIAS) tarafından yayımlanan Engelli Bireylerin Temel prensipleri adlı belge, daha sonra “sosyal model” olarak adlandırılan yeni bir yaklaşımın temelini oluşturmuştur. Bu modelde, engellilik bireysel bir eksiklikten ziyade, toplumsal dışlanmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Sosyal model, engelliliğin yalnızca bireyin yaşadığı zorluklardan kaynaklanmadığını; aynı zamanda çevresel ve toplumsal engellerin de bu durumu pekiştirdiğini savunur. Bu doğrultuda, hem devletlerin hem de toplumun, engelli bireylerin sosyal yaşama tam ve eşit katılımını sağlamak için gerekli desteği sunmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Partici, 2018, 6).

Türkiye’de engellilik araştırmalarında hâkim olan modele baktığımızda, hâlen tıbbi modelin etkisinin olduğunu, fakat sosyal bilimlerden birçok genç akademisyenin çalışmalarında sosyal modele olan ilginin izlerini okuyabilmekteyiz (Meşe, 2014: 90).

Modern yaklaşım, engelliliği yalnızca tıbbi bir sorun olarak görmekten ziyade; erişilebilirlik, barınma ve eşitlik gibi unsurları içeren toplumsal bir çerçevede, çevresel bir olgu olarak ele almaktadır (Doğruel, 2022: 303). Bu paradigma, engelliliği bireysel değil, toplumsal haklar bağlamında değerlendirmektedir. Engelliliğe dair geleneksel yaklaşımı ve tıbbi yaklaşımdan, insan haklarına dayalı bir yaklaşıma doğru bir paradigma değişikliği vurgusu Birleşmiş Milletler’in (Doğruel, 2022: 302) imzaladığı Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmesi’nde de yer almıştır.”

Sosyal model, Avrupa’da ikinci dünya savaşından sonra ABD’de ise Vietnam savaşından sonra gündeme gelmiştir. Bu yaklaşım engellileri sosyal açıdan ele almakta, engellilerin sosyal hayatta yeterince görünür olmamalarının kendi sahip oldukları engellerin yanı sıra toplumsal engellemelerden kaynaklandığı savunmaktadır. Modern dönem, bireyler için yaptığı “normallik” tanımı uzun süre kabul edilse de küreselleşme sonrası çıkmaza girmiştir. İkinci dünya savaşı ve Vietnam savaşı sonrasında engelli nüfusundaki artış mevcut kabullerin değişmesine imkan kazandırmıştır (Ercan, 2018; 14).

Sosyokültürel modelde sağırılık, tıbbi modelden farklı olarak işitme kaybını bir engel durumu olarak değerlendirmemektedir. İşitme engelli olmak kültürel bir kimliğe sahip olmakla birlikte yaşam biçimidir. Kültürel modelde genellikle doğuştan işitme engelliliğin kendini göstermesiyle birlikte kişi kendini tamamen sağır topluma ait olduğunu hissederek gurur duyar ve buna göre davranır. Yani sağır toplum kültürüne ait bakış açısına sahip bu modelde kendilerine ait kültürü, değerleri ve iletişim aracı olarak kullandıkları dil işaret dili olmaktadır.

Tıbbi model, engelliliği bireyin yaşadığı kişisel bir trajedi olarak ele alırken; toplumsal model, bur durumu toplumun yarattığı baskılar çerçevesinde değerlendirir. Tıbbi modelde bireyin uyumu, kimliği, uzman denetimi ve bireysel tutumlar ön planda tutulurken; sosyal model, toplumsal kimlik, kolektif sorumluluk, hak temelli yaklaşım ve bireyin yaşadığı deneyimlere odaklanır. Ancak her iki yaklaşımın da engelliliği evrensel ve genelleyici bir bakışla ele alması, bireysel farklılıkları ve özel gereksinimleri yeterince dikkate almamaları nedeniyle eleştirilmiştir. Bu noktada Marian Corker ve Tom Shakespeare gibi kimi postmodern yaklaşımı benimseyen bazı araştırmacılar, söz konusu modellerin kapsayıcılığını sorgulamışlardır (Oğuz, 2015:3). Engelliliğe yaklaşım modellerinin birbirlerinden tamamen farklı ve ayrılmış görüşleri olmamaktadır. Aileler, karşılaştıkları güçlükler doğrultusunda çoğu zaman tıbbi ve toplumsal bakış açıları arasında bir denge kurarak, içinde bulundukları koşullara göre tutum geliştirmektedirler (Kentish, 2007). İhtiyaç duyduklarında, durumlarını ya tıbbi bir yaklaşımla ya da sosyokültürel bir çerçevede değerlendirme yoluna gidebilirler (Aydoğdu, 2017; 13).

1.7. Engelliliğin Toplumdaki Sosyal Risk Görüngüleri Ve Baskı Araçları

1.7.1. Engellilik ve Toplumsal Eşitsizlik

Engellilik, bireylerin fiziksel, zihinsel, duyuşal yetilerindeki farklılıklar nedeniyle günlük yaşamdaki aktivitelerinde sağlık koşullarına bağlı çeşitli kısıtlamalara maruz kalmaları durumudur. Aynı zamanda engellilik, sosyal, kültürel, ekonomik çerçeveye de ilintilidir. Bu bağlamıyla da engellilik, kişinin içinde bulunduğu çevredeki fiziksel ve sosyal engellerle de şekillenmektedir. “Engelli bireylere yönelik (EBY) olumsuz tutumlar içerisinde olmak, engelli bireyleri yeterince tanımamak veya sosyal öğrenme

yoluyla diğer insanların kalıp düşüncelerini sahiplenerek, engelli bireylere karşı ötekileştirici olmak toplumsal eşitsizliği meydana getirir” (Akgün, 2021: 1248-1249).

Engellilik, fiziksel bir yeti kaybı durumuyla birlikte sosyal yaşamdaki eşitsizlik durum ile de okunmaktadır. Bu bağlamda toplumsal eşitsizlik, yaşamda bireylerin fırsatlara, haklara ve kaynaklara erişimlerinde farklı konumlarda tutulma durumudur. Engellilere yönelik toplumsal eşitsizliğin, cinsiyete dair yansımaları var olmaktadır. Öyle ki, “2002 TÜİK’in araştırma verilerine göre, nüfusun önemli bir kısmını oluşturan engelli kadınların istihdama katılım oranı yalnızca %6.06 seviyesindeyken, engelli erkeklerde bu oran %36.98’e ulaşmaktadır” (Aydın, 2013: 7).

1.7. 2. Engellilik, Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık

Engel durumu, doğuştan veya sonradan geçirilmiş bir kaza sonucunda meydana gelebilmektedir. Bu nedenle de bireyler toplumsal yaşamdaki süreç ve aktivitelere engel durumlarından dolayı tam olarak katılamamaktadır. Bunun sonucunda da “engelli grupları kendilerine karşı olumsuz tutum ve davranışlarla mücadele ederler. Fakat engelli bireylere yönelik tutumların (EBYT), reddetme, ötekileştirme, ve ayrımcılık yapılmaktadır” (Akgün, 2021: 1248).

Sosyal dışlanma kavramını engelli bireyler üzerinden okuduğumuzda, engelli bireylerin toplumla bütünleşememesini ifade etmektedir. Engelli bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalışını iki farklı açıyla inceleyebiliriz: İlk olarak fiziki yetersizlik sonucunda sınırlılık durumudur. İkincisi ise, toplumun bakış açısından kaynaklı engelli bireylerin sosyal dışlanmasıdır veya ötekileştirilmesidir (Üzer, 2019: 12).

Toplumun genel geçer normlarına uymayan bireyler ya da gruplar için “sosyal dışlanma” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram, aynı zamanda politik, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlardaki dezavantajlı durumları da ifade etmektedir. Şahin’in (2010: 9) belirttiği üzere, toplumsal düzeyde sosyal uyum ve bütünleşmenin yetersizliği anlamına gelirken; bireysel düzeyde ise kişinin sosyal ilişkiler kuramaması ve sosyal etkinliklere yeterince katılamaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu iki düzey, karşılıklı olarak birbirini etkileyen ve besleyen süreçlerdir (Gökmen, 2017: 52).

“Sosyal dışlanma” terimi, ilk kez 1974 yılında Fransa’da Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene Lenoir tarafından dile getirilmiştir. Lenoir, yalnızca ekonomik yoksunluk yaşayanları değil, ekonomik kalkınmadan yeterince fayda sağlayamayan

farklı toplumsal grupları da dışlanmış olarak tanımlamıştır. Bu gruplar arasında fiziksel ya da zihinsel engeli olan bireyler, yaşlılar, suç işlemiş kişiler, istismar mağduru çocuklar, madde bağımlıları ve tek ebeveynli aileler yer almaktadır (Gökmen, 2017: 52).

Engelli bireylerin, diğer hasta insanlardan farklı olarak toplum tarafından dışlanması nedeni bedenlerindeki farklılıklardır. Toplumda var olan güzel-çirkin, eksik-tam algısı kendilerine göre farklı olan grubun ötekileştirilmesine sebep olmuştur. Tüm dezavantajlı gruplar dışlanmanın içinde yer alırlar. Engelli bireyler ve engelli çocuğa sahip aileler de en çok dışlanmaya ve damgalanmaya maruz kalan grup olarak okuyabilmekteyiz (Doğan, 2021: 39). Önyargı kavramı ise; herhangi bir konuda, yeterli ve gerekli bilgiye sahip olunmadan yetersiz kanıtlarla varılan yargı olarak ifade edilmektedir” (Gencer, 2019: 39).

Dünya genelinde alınan hukuksal önlemler karşısında engellileri dışlama durumları modern çağdaş yaşamda varlığını korumaktadır. Engellilerin sosyal yaşama etkili olarak dahil olamayışlarını da beraberinde getirmektedir (Pangaliyeva ve Akosman, 2023: 225). Eğer toplum gerekli düzenlemeleri yapmazsa, engelli bireyler eğitim, iş, sağlık hizmetleri ve sosyal etkinliklerden de uzak kalabilir. Bu durumun yaşanılması erişilebilirlik, eşit fırsatlar ve toplumsal farkındalık gibi önlemler, engelli bireylerin sosyal hayata tam katılımını, iyileştirilmiş şartlarla yaşamalarını idame ettirmek hayati önem taşımaktadır.

1.7.3. Engellilik, Sosyal izolasyon ve Sosyal Yalnızlık

Sosyal izolasyon, bireyin istemeden veya zorunlu olarak sosyal ilişkilerinden kopması, toplumla veya sosyal çevresiyle iletişim kuramaması durumu olması nedeniyle önemli riskler taşımaktadır. “Engelli bireyin fiziksel yeti kaybı nedeniyle sosyal izolasyona terk edilmesi, toplumsal sorunları halledebilme güçsüzlüğü, kişinin sosyal etkileşimlerinde büyük kayıplar yaşamasını meydana getirerek, son çare olarak ölüm düşüncesini oluşmasına sebebiyet vermektedir” (Şenol ve Canbolat, 2022: 155). Engelli bireylerin sosyal ilişkilerinin yetersizliği veya tatmin edici olmayışı nedeniyle toplumdaki önyargılar, erişim engelleri ve sosyal dışlanma duygusal yalnızlıklarını da artırabilmektedir.

“Özörlölerün Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010 yılı sonuçlarına göre Türkiye’de okur-yazar olmayan sağırların oranı %31,6’dır” (Arıcı ve Erten, 2022: 2). Araştırma sonuçlarının bu şekilde oluşunda etkili olan, duyabilen/konuşabilen bireyler tarafından sağır kimliklere olan sosyal baskı araçlarını kullanmaları ve işaret dilinin öğrenilmemesi olmaktadır. Bu sebeple de engelli bireyler toplumsal hayatta sosyal izolasyon ve sosyal yalnızlığa maruz kalmaktadır.

Sosyal izolasyon daha çok fiziksel olarak sosyal çevreden kopmayı ifade ederken, sosyal yalnızlık bireyin kendisini yalnız hissetmesiyle ilgilidir. Engelli bireyler her iki durumla da karşı karşıya gelmektedir. Sosyolojik bağlamda, engelli kimliklerinin araştırılması onların sosyal yalnızlığı, yoksunluk izolasyonunu yaşayabilme olasılıklarının tartışılmasını ve negatif ayrımcılığın pozitif ayrımcılığa dönüştürölmesi toplumsal yapının inşasının gerçekleştirilmesinde önemli amacı taşımaktadır. Bu bağlamda uygun sosyal destek ve kapsayıcı politikalarla bu olumsuzlukların giderilmesi sağlanarak önüne geçilmelidir.

1.7.4. Engellilik ve Ableism

Sosyal teoride karşımıza çıkan “Ableism/Sağlamcılık” terimini engellilik konusuyla okuyor olmaktadır. İlgili terim bize şunu söyler; engelli olmayanların, engelli olanlardan üstün olduğuna ilişkin ötekileştirici anlayışı ifade etmektedir. Sağlamcı eğilimler hem engelli bireylere karşı önyargılı anlayışı içermektedir hem de belirli “varoluş” ve “yapma” biçimlerini temel alan fikirleri bünyesinde barındırmaktadır (Büke, 2021, s. 167). Engellilikte ablesizm (ableism), engelli bireylere yönelik ayrımcılık, önyargı ve dışlayıcı tutumları tanımlayan bir kavram olarak da okunmaktadır. Normal kabul edilen bedensel ve zihinsel işlevlere sahip olmayan bireylerin, daha az yetkin veya değerli olduğu düşüncesine dayanır. Bu durumun sosyal yaşamdaki yansımalarını, iş başvurularındaki engelli bireylerin göz ardı edilmesiyle beraber engelli bireylerin acıma nesnesi olarak görüldüğü gibi sosyal risk görüngülerine örnekler vermek mümkündür.

Engellilik çalışmaları, engelli olma halinin bir eksiklik olma halinden öte toplumsal ve çevresel faktörlerle şekillenen bir durum olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle de, engelli bireylerin yaşam kalitelerinin arttırmak amacıyla

sadece tıbbi yöntemlerle değil de sosyal, kültürel, politik bağlamdaki süreç ve değişimler de önemli olmaktadır.

1.7.5. Engellilik ve Damgalama

Damgalama kavramı, bir kişinin ya da grubun, ruhsal hastalık, etnik grup veya fiziksel kayıp, yetersizlik gibi özelliklerine dayanarak kusurlu ya da gözden düşmüş olarak olumsuz değerlendirilmesidir (Çam ve Çuhadar, 2011: 136). Damgalanan kişilere birçok olumsuz özellikler yüklenir.

Engelli birey, bulunduğu toplumun toplumsal beklentilerine engelinden dolayı cevap veremediğinde damgalanmaya maruz bırakılır. İçinde bulunduğu topluma karşı birey tavır ve tutum geliştirebilir (Üzer, 2019: 11). Bunun sonucunda da engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları ayrımcı tutumlar ve önyargıların doğuşu olağan bir durum olarak belirmektedir.

Sağır bireylere yönelik tarih literatürüne baktığımızda; ötekileştirilen, dışlanan, baskılanan, damgalanan, ölüme terk edilen bireyler olarak okunmaktadır. Sağırılar literatür araştırmalarında, tarih boyunca farklı toplumlarda çok farklı karşılık görmüşlerdir. Örneğin Antik Çağlardaki sağırlara yönelik yaklaşımlar; zekâ engelli olduğu ve eğitilemeyeceği düşüncesi, Avrupa’da Orta Çağ’ın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu yaklaşım ancak Rönesans’tan sonra değişmiştir. Osmanlı döneminde ise sağırılar toplumla uyumlu bir süreç geçirmişlerdir. Çünkü, literatür araştırmaları, görsel ana dillerini kullanarak iletişimlerini sağlayabilmişler ve sosyal yaşama katılabilmeleri adına da çalışma alanı içerisinde olmalarına imkan sağlanarak toplumsal kabulü gerçekleştirmişlerdir (Erten, Arıcı, 2022:1).

Damgalamayı en aza indirmek, yalnızca bireysel bir durum olarak algılanmamalıdır. Durumun iyileştirilmesi toplumsal bir mesele olarak yürütülmelidir. Engelli bireylerin toplumun aktif üyeleri olmasını sağlayacak yapısal değişimlere odaklanmalı ve eşitlikçi toplum anlayışından hareketle oluşumun temel adımları gerçekleştirilmelidir.

1.7.6. Engellilik ve Etiketleme

Engellilik ve etiketleme, engelli bireylerin toplum içinde belirli kalıp yargılarla tanımlanması ve bu etiketlerin onların yaşamlarını nasıl şekillendirdiği ile ilgili olmaktadır. Etiketlemenin adından da anlaşılacağı üzere, bireylerin toplum tarafından

belirli sınıflandırma kategorilerine yerleştirdiğinde onların kimliklerini, davranışlarını ve toplumla olan ilişkilerini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. “Etiketlemenin duygusal ve bilişsel bileşenleriyle; Sosyal sınıflandırma ön plana çıktığı gibi korku, hoşlanmama gibi duygularda beslenmektedir” (Şalcı, 2022: 40).

“Goffman'ın Damga adlı (2014) eseri, etiketleme teorisinin sakat insanlara yönelik okunmasıyla bağlantısaldır. Damga, bir kişiyi sosyal yapıda diğerlerinden farklı kılan ve kişiyi lekeli bir konuma iten durum olarak yansıtmaktadır” (Açıkgöz ve Özil, 2023: 70). Engelli kişileri toplumla bütünleştirmek ve onlara yönelik etiketlerden kaçınmak gerekmektedir. Çünkü toplumsal düzen inşasında adil ve eşitlikçi toplum yapısına ulaşmak sağlıklı ilişkilerin sağlanması bağlamında önem taşımaktadır.

1.8. Engelliliği Açıklayan Sosyolojik Kuramlar

Yapısal-işlevselci yaklaşım; temelleri Emile Durkheim tarafından gerçekleştirilmiştir. Durkheim, endüstri öncesi toplumlarda endüstrileşmiş toplumun temel ayrımını getirerek, sosyal etkileşim modeli olarak “mekanik” ve “organik” dayanışma sınıflaması yapmıştır. Mekanik dayanışmanın bize söylediği, endüstrileşme ile birey mekanik dayanışmalı gruptan ayrılarak bireyselleşmeye başlamıştır. Organik dayanışmanın olduğu toplumlarda ise, toplum işbölümünün yarattığı güçlü bir organik dayanışma bağı ile bağlıdır. Bu dayanışma modelleri de toplumdaki kompleks işbölümü içerisinde diğerlerinin rollerinin tanımlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. İş bölümü içerisinde rollerin yerine getirilememesi, birey için toplumdan ayrılmaya neden olmaktadır. Bu neden oluşunun gerçekleşmesinden hareketle engelli bireylerin toplumsal yaşamda ayrı tutulmaları dolayısıyla yapısal-işlevselci yaklaşımdaki tartışma alanını oluşturmaktadır (Burcu, 2020; 46).

Yapısal-işlevselci yaklaşımın temel görüşü; toplum birbirini tamamlayan işlevsel parçalardan oluştuğudur. Bu nedenle de engelli bireylerin işlevlerini yerine getirememeleri toplumsal düzenin dengesi bozabilmektedir. Yaklaşımın bu görüşü, bireyi topluma uydurmaya çalıştığı için engelliliği bir “sapma” olarak görmektedir.

“Yapısal işlevselcilik, eylem ve gereksinimlerden çok, bireylerin sosyal yaşam içerisindeki yeri ve toplumsal düzenin inşasıyla ilgilidir” (Müküs, 2019; 39). Öyle ki, yapısal işlevselcilik toplumsal yapının düzenli bir biçimde işlemesini sağlayan yapının

merkezinde bir işlevselciliği esas almıştır. Bu nedenle de bu yaklaşımda önemli olan sistemin işleyişinin sekteye uğramamasıdır.

Yapısal-işlevselci yaklaşımda Parsons, sistemin düzenli işleyişinin devamlılığı adına sekteye uğrayan durumların çözümü için farklı birimlere çeşitli işlevler yüklenmelidir görüşünü savunmaktadır. Bu bağlam dolayısıyla engelli bireylerin hayatlarını problemsiz sürdürebilmeleri yani istemeyen durumları iyiye taşıyabilmeleri toplumda başka diğer kişilere görev ve sorumluluklar yüklenerek gerçekleştirilebilir. Bu istenmeyen durumun iyiye taşınabilmesindeki görev ve sorumluluklar tıbbi uzmanlar ile birlikte engelli bireyler yani “hasta rolü” olan kişiler olmaktadır. Parsons bu noktada aslında hastalık ve hastalıkla ilgili davranışları tartışarak hastalık kavramını bir sosyal durum olarak kavramsallaştırıp, hastalık bir sapma biçimi olarak tanımlayan ilk sosyologlardan birisi olmaktadır.

Parsons’a göre “engelli/hasta bireyler, modern endüstriyel toplumların işleyen, oryante olan normlarına uyum göstermeyen bireyler olarak sosyal sistemin gidişatını tehdit edici olduğunu açıklar. Engelli/hasta bireyler bu nedenle hastalık ve engel durumlarından dolayı normal sosyal rollerinden, sorumluluklarından muaftırlar. Hastalık ve engel durumları sebebiyle daha iyi olmak için motive edilmeyi de beklerler. Kişiler profesyonel tıbbi yardım almak için araştırma yapmalı ve tıbbi tavsiyelere uymak zorundadır. Parsons, bu nedenle tıbbi rolü tanımlayarak doktorlar, hastanın vücuduna yönelik ayrıcalıklı müdahaleye sahipken, aynı zamanda gizli bilgiye profesyonel standartlara bağlı kalarak objektif şekilde hastanın durumuna ilişkin bilgilere sahiptir. Doktorlar hastaya yönelik en iyi aktivitelerde bulunmalarını sağlama yükümlülükleri söz konusudur. Parsons’a göre doktorlar sadece hastayla ilgilenme hizmeti vermezler aynı zamanda onlar daha geniş topluma hizmet verirler ve onlar hastalığı meşru olarak tanımlayan “kapıcı (gate keepers)” olarak görev alırlar” (Burcu, 2020; 48).

“Sistematik teori ve araştırma açısından engellilik konusu 1980’lere kadar Erving Goffman (1959) ve Irving Zola’nın (1982) etkili çalışmaları dışında sosyoloji alanında pek yer bulamamıştır. Fakat yirminci 20.yy Amerikan sosyolojisinde işlevselcilik teorisinin egemen olmasıyla bireycilik ve başarı gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. 1980’lerde engelli hareketinin büyümesi ve siyasi, sosyal haklar arayışı ile görece bilimsel ihmal durumu değişmiştir (Doğruel, 2022: 301). Medyanın sakatlayıcı bir dil kullanarak engellilere yönelik stereotipleri pekiştirdiği anlaşılmıştır” (Doğruel, 2022: 301).

Yapısal-işlevselci yaklaşımda “engellilik ve engelli birey daha makro duruş ile kurumlar, değerler, işlevler, statüler, roller, görev ve sorumluluklar açısından ele alınır. Yaklaşım, engelli olmayanların bakışında engelli bireylerin olumsuz konumlandırılması sosyal düzenlemelerle açıklanmaya çalışılır. Engelli olmayan çoğunluğun hakim değerleriyle şekillenen aile, eğitim, meslek gibi alanlarda engellilere yönelik sosyal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir” (Burcu, 2020; 47).

Toplumlarda engelli bireylere yönelik yapılan avantajlılıklar aslında engelli olmayan bireyler tarafından kurgulanan sosyal yaşamdaki durum işlevinden hareketle gerçekleşmektedir. Durkheim’ın ele aldığı birey-toplum ilişkisinde, toplumsal yasalara boyun eğen birey, yasalar gereğince hayatını sürdüren bir unsurdur; bireysel farklılıklar da bu alan içinde görünebilmektedir (Müküs, 2019; 39). Toplum ve parçalar birbirleriyle ilişkili bir bütündür.

Çatışmacı yaklaşım; engelli bireyler ve sorunları tartışılırken maddi ögeler dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımla engellilik, yapı-kurumsal engellemeler, güç ilişkileri, kaynaklar ve eşitsizlikler üzerinde durularak tartışılmaktadır. Bu bağlamda Marksist bakış açısında tarih boyunca engelli insanların öneminin ya da anlamının ihmal edildiği düşüncesi benimsenir (Burcu, 2020; 50).

“Çatışmacı yaklaşımda engelli bireylerle ilgili olarak temel eserin Marx ve Engels’in *The Condition of the Working Class in England* (1844-45) adlı eseri olduğu kabul edilir. Ekonominin bütün olarak büyümesine, iş talebinin artmasına rağmen nüfustaki artış ile bir kısım nüfus iş ordusu içine alınmak üzere ayrılmıştır. Engels ve Marx, çalışmalarında yaşam şartlarını kolektif ve bireysel davranışın üretim sürecindeki etkisini ve materyalist şartların analizini ve tanımlanmasını açıklamışlardır. Onlar çalışmalarına fabrikalaşmanın insan görüntüsünde oluşturduğu deformasyon, iş uygulamalarının yarattığı şekil bozukluklarını taşımışlardır. Buna göre fabrikada çalışma şartlarının işçilerin sakatlığına yol açma durumuyla ilgilenmişlerdir. Marx ve Engels’in kapitalizm tanımında hem engelli insanlar hem de engellilik kavramı “normal” bir işçinin negatif yaratımı olarak ele alınmıştır” (Burcu, 2020; 50).

Toplum, çıkarları çatışan gruplardan oluşur yani güçlü gruplar, kaynakları kontrol etmektedir. Bu nedenle de engellilik çatışmacı yaklaşım için sistematik anlamda ekonomi, siyasi ve sosyal kaynaklardan dışlanarak yapısal eşitsizliklerin bir sonucu olarak engelliliği okumaktayızdır.

Engelli bireylerin “özgürlüğü, çatışmacı yaklaşımda temel bağlam olarak ele alınmıştır. Engelli bireyin üstündeki baskının doğası ve baskının temeli anlaşılmalı çalışılmaktadır. Yaklaşım göre üretim sürecindeki anlamlı rolü ile tüm engelli bireyler toplumda kabul görebilir. Engelli bireylerin üretim sürecine katılmamaları yabancılaşmaya sebebiyet verir” (Burcu, 2020; 51).

“Abberley (1998: 84)’in, çatışmacı yaklaşımda tarih içinde engelli bireylerin sorunlarının ele alınmasında iki ana teması bulunmaktadır. Birincisi, engelliliğin sosyal olarak üretimi ve diğeri ise engelli bireyin bugünkü anlamıdır. Tarih boyunca engellilik, istenmeyen bir durum olarak algılanmıştır. Önemli nokta ise, engelli bireylerin bu ırkçı/genetikçi bakış açısıyla mücadelesidir. Engelliler konusunda Marksist analiz yapanlar aslında sosyal engellilikten çok, engel durumu üzerinde durmuşlar ve engelin tedavisi ve önlenmesi üzerine tartışmışlardır. Abberley (1998)’e göre tesadüfi bir sonuç değildir çünkü Marksizmin asıl vurgusu ya da uğraştığı alan kapitalizmdeki üretim ilişkileridir. Marksizimde insanlık nosyonundan çok öncelikli olarak üretim ilişkileri gelmektedir” (Burcu, 2020; 53).

“Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre; toplum bir etkileşim ağıdır. Toplumsal düzen birbirleriyle çeşitli semboller ve işaretler aracılığıyla iletişim kuran bireylerin ortak anlamları benimsemesi sonucu oluşan bir etkileşim sürecidir” (Burcu, 2020; 53). Bu yaklaşıma göre sosyal sorunlar belirli davranış ve olayların problemlili durumu olarak görülmektedir. Ayrıca engellilik, bireyde yer eden engel durumundan çok engelliliğin bireydeki engel durumu ve çevresi arasındaki etkileşimi üzerinde durularak açıklanmalıdır.

“Sembolik etkileşimci yaklaşım engelliliği sosyolojik olarak anlamaya ve açıklamaya çalışırken önemli bir kavram olan “etiketleme” ele alınmıştır. “Etiketlemeler”, “etiketlenmeler”, ya da “damgalamalar (stigma)”, engelli bireylerin birbirleriyle ve engelli olmayanlarla sürdürdükleri sosyal etkileşim ağı içinde şekillenmektedir” (Burcu, 2020; 56).

Sembolik etkileşimci yaklaşım adından da anlaşılması üzerine, gerçeklik bireyler arasındaki semboller ve etkileşimler yoluyla inşa edilmektedir. Bu bağlamda da aslında engelli kavramı bireylere yüklenen anlamlarla oluşmaktadır. Örneğin bireyin baston taşıması “yardıma muhtaç” algısı yaratmasıyla bireyin kendilik algısını etkilemektedir.

“Ritzer (1990)’in de belirttiği gibi, sembolik etkileşimci yaklaşımda toplum bir durumu “sorunlu” ya da “sapkın” olarak etiketleyerek davranışı problem haline getirmektedir. Bu ise, iki açıdan sorun yaratmaktadır. Öncelikle güçlü olan grup

diğer grup(lar) üzerinde güç uygulayabilir ve “sapkın” olarak adlandırılan grup(lar) ayrımcılığa maruz kalabilir. İkincisi ise “sapkın” olarak adlandırılan grupların bu adlandırma sonucunda bu etiketin gerektirdiği davranış biçimlerini benimseme ihtimali ve dolayısıyla sapmanın artmasıdır. Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre toplumsal problemleri çözmenin yolu “sapkın” tanımını değiştirmekten geçmektedir” (Burcu, 2020; 53). Öyle ki, engelli bireyler ilişki içinde olduğu diğer toplum üyeleri tarafından sosyal etkileşim ağı içerisinde etiketlenmelere maruz kalmaktadırlar.

“Goffman, bireylerin engel durumunun görünür olmasının kişilerin damgalanma tepkilerine sıklıkla maruz kalabileceklerini belirtmiştir. Engelli bireyleri, toplumda “itibar edilemeyen” veya “önemsenmeyen” biçimde konumlandırır. Bu durum engelli birey için sosyal ortamlarda bulunmaları onlar açısından çekinmelerine neden olur” (Burcu, 2020; 54). Buna göre engellilik sorununa, bireyin etrafında ve işlevsel durumlarına bakılmalıdır. Çünkü bu yaklaşıma göre engelliliğin nedenleri ve çözümleri bireyde değil, sosyal çevreden kaynaklanmaktadır (Burcu, 2020; 55). Tüm bu söylemler kapsamında sembolik etkileşimci yaklaşımda engellilik olgusunun, kimlik, tutumlar, etkileşim, etiketleme, çevresel odaklar sebebiyle şekillendiği okunmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım; sosyal problemler dahilinde sosyal olguların inşası ve anlaşılma süreçleriyle ilgilenirler. Engellilik sosyal inşacı yaklaşımda, yalnızca bireyin fiziksel veya zihinsel farklılıklarıyla değil, toplumsal ve kültürel süreçlerde gerçekleşen bir anlayışa sahiptir. Yani engelliliğin sebepleri bireyin fizyolojik durumu değil, toplumun engelli bireylere yönelik davranışları ile aslında fiziksel mekanların erişilmezliği ve sosyal yapısal alanların dışlayıcı olmasıdır. “Toplumsal problemin nedenlerini tartışmaktan öte toplumsal bir meselenin bir sorun olarak nasıl geliştirildiği ve adlandırıldığıyla ilgilenmektedir” (Burcu, 2020; 55).

“Foucault engelli bedenleri bağımlı varlıklar olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu düşünceleri Foucault (1995) Suç ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu adlı eserinde kullandığı “uysal bedenler” üzerine olan bölümde modern öncesi ve dönem askerinin bedenine ilişkin saptamalara yer vermiştir. Modern öncesi çağda asker hem güç ve gururu yansıtan hem de sağlığın hükmettiği bir beden figürüyle eşleşmektedir. 18. yy’ın sonlarından itibaren ortaya çıkan asker ise, şekilsiz bir kil parçası, yeteneksiz bir varlıktır. Bu beden üzerinde önceden hesaplanmış birtakım işlemler yapılmakta ve ona istenen biçim verilmektedir. Modern asker, öncekine

göre şekillendirilebilir ve zayıftır. Uysallık, engelliliği temsil etmektedir ve olumlu anlamıyla kullanılan bir terim değildir” (Burcu, 2020; 60).

“Engelliliğin inşası, engelli olmamadan engelli olmaya doğru bir bütün üzerine yerleşmektedir. Engellilik bireysel olduğu gibi çevresel ve toplumsal karakteristikleri de bünyesinde taşımaktadır. Tüm bu karakteristikler engelliliği yaratabilmektedir. Bu toplumdan topluma, kültüre ve zamana göre farklılık gösterebilir. Engellilik, birey-engellilik- çevre – toplum arasındaki bir etkileşim olarak düşünülmelidir (Burcu, 2007a:80). Dewsbury ve diğerleri (2004)’nin de belirttiği gibi engellilik bir süreç olarak kavranmalı ve grupların sorumluluğunun olduğu etkileşimci bir bakış açısında değerlendirilmelidir” (Burcu, 2020; 65).

Sosyal inşacı perspektife göre, engelliliği azaltmanın yolu bireyleri tedavi etmek değil, toplumsal yapıları ve tutumları dönüştürmektir. Bundan dolayı da sosyal inşacı yaklaşım, geleneksel bireyci tıbbi model engellilik durumu anlayışını sadece bireyin bedeninde konumlandığı için eleştirir (Burcu, 2020; 61). Toplumsal yapı ve tutumların dönüştürülmesi adına daha kapsayıcı politikalar, farkındalık çalışmaları ve erişilebilirlik düzenlemeleri, engelli bireylerin topluma entegrasyonu adına gerekli olmaktadır.

Sosyal inşacı yaklaşımın temel görüşünde engellilik, biyolojik gerçeklikten çok toplumsal olarak inşa edilmiştir. Yani fiziksel çevre, söylemler ve kurumsal yapılar engelli bireyleri sınırlandırmaktadır. Bu ilgili yaklaşımın özetle engelliliğe vurgusu, bireyin kendisinden çok toplumun normlarına göre tanımlanmaktadır.

Post-yapısalcı yaklaşım; engelli ve engelsiz bireyler arasındaki güç dengesizliğini üreten ve sürdüren toplumsal yapı ve süreçleri anlamayı hedefler (Doğruel, 2022: 301). Foucault’nun biyo-politika ve Baudrillard’ın simülakr kavramlarıyla şekillenen post-yapısalcı düşünde, hem “normal” hem de “eksik” bedenlere dair toplumda eş zamanlı olarak üretilen söylem ve iktidar mekanizmalarını inceler (Doğruel, 2022: 301). Bu perspektifte, bireyin kimliğinin oluşumunda söylemlerin nasıl bir rol oynadığına özellikle dikkat çekilir (Doğruel, 2022: 301).

Postyapısalcı yaklaşımın temsilcilerinden olan J. Derrida ise farklılık kavramı üzerinden yorumlamada bulunur. Şöyle ki, belirli söylemlerin yalnızca diğer söylemlerle ilişkileri içinde anlamı olduğu vurgular. Yani, sağır olmak sadece duymayan anlamıyla değil, aynı zamanda onun anlamı diğer duymayanlarla ilişkileriyle de belirlenmektedir (Burcu, 2020; 67). Bu yaklaşımdaki anlayış doğrultusunda anlaşılıyor ki engellilik ve

tanımlamaları sabit bir kategori olmadığı, toplumsal, kültürel, söylemsel pratikler içinde sürekli yeniden üretilen kültürel bağlamları dikkate alır.

“Postyapısalcılığın temel öncülü anlamın asla karışık olmadığıdır. Çünkü insan söylemi sürekli gelişir bundan dolayı da devamlı olarak yeni anlamlar üretmeye yöneliktir. Postyapısalcı yaklaşım, dil ve anlamlar arasındaki kopmaz ilişki nedeniyle bireyi yalnız başına değil, diğer bireylerle birlikte anlam üreten bir varlık olarak ele alır ve bu çerçevede bireyin içinde bulunduğu dilsel ve toplumsal dünyayı incelemeye odaklanır. Post yapısalcılıkta, kelimeler, işaretler, resimler, kitaplar, şakalar ve onların zaman içindeki değişen anlamlarının bağlamdan bağlama, insandan insana ve zaman sürecinde değiştiğini kabul eder” (Burcu, 2020; 67).

Postyapısalcı yaklaşımın temel görüşü, gerçeklik çok katmanlıdır ve mutlak bilgi yoktur. Kimlikler sabit değil, değişkendir. Bu nedenle de engellilik sabit bir kimlik olmayıp, söylemlerle şekillenebilmektedir. Postmodern yaklaşımda gerçeklik çoklu, parçalı ve göreceli olmaktadır. Bireysel deneyimler ön plandadır. Bu sebeple de engelli bireylerin deneyimleri tek bir gerçeklikle açıklanmaz ve her bireyin engellilikle kurduğu ilişki farklı olmaktadır.

Bireylerin deneyimlediği acı, bedensel sınırlılık ya da yeti kaybının, yalnızca basit ve yüzeysel söylemlerle tam anlamıyla kavranamayacağı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Doğruel, 2022: 301). Bununla birlikte yaklaşım genel olarak bizlere, engelliliğin yalnızca bireysel bir durum olmadığı, toplumsal olarak yeniden anlam kazanabilen olduğunu vurgular ve engelliliğe dair yeni düşünme biçimleri geliştirir.

Postmodern yaklaşım; engelli bireylerin deneyimleri tek bir kalıba sığdırılamayacağı gerçeği üzerine durur. Çünkü her bireyin engellilikle kurduğu ilişki süreci farklı olmaktadır. Bu nedenle de gerçeklik çoklu olması nedeniyle parçalı ve görecelidir yani bireysel deneyimler ön plandadır. Bu bireyselliğe saygı göstermek ve toplumsal normları sorgulamak postmodern yaklaşımın bakış açısınca önemlidir.

Feminist kuramda engellilik; toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tüm yapılar içerisinde varlığını sürdürmektedir. Yani engellilik deneyimi cinsiyete göre değişkenlik göstererek hem toplumsal cinsiyet hem de engel durumları nedeniyle çifte dezavantaj yaşamaktadırlar. Engelli kadın ve bedeniyle ilgilenmiştir. Birey ile toplum arasındaki güç ilişkilerine odaklanan bu yaklaşım, bedenin nasıl temsiller aracılığıyla kontrol edildiğini ve özellikle kadın bedeninin bu bağlamda nasıl şekillendirildiğini, buna eşlik

eden toplumsal baskılarla birlikte ele alır. Ayrıca, engelli kadınların, engelli olmayan kadınlara kıyasla daha özgün ve çok boyutlu zorluklarla karşı karşıya kaldığına dikkat çeker (Doğruel, 2022: 301).

“Kültürel bir yapılanma olarak kimlik ve özneliğin sorgulanmasına paralel olarak politik bir eleştiriyle birlikte engellilik kadınıla ilişkilendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, feminizm ve engellilik belirli bedensel biçim ve işlevlerin sapmış olarak yorumlanmasına karşı koymaktadır, ikisi de anlamlandırma ile birlikte kazanılan özgünlükleri ve farklılıkları sorgulamakta, evrenselleştirici normların zorlayıcılığını gözden geçirmekte, görünüş politikasını sorgulamakta, adlandırma politikalarını keşfetmekte ve pozitif kimlik politikalarına katılmaktadır” (Burcu, 2020: 70).

“Feminist yaklaşıma göre engellilik; bedenin sosyal olarak inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Sosyal tutumlar ve kurumlar beden gerçekliğinin belirlenmesinde biyolojik olgulardan çok daha fazla etkilidir. Sosyal temsiller engelli bedenin yapısını belirler, kendilik bilinci de bu belirlemeye bağlıdır. Bu bağlamda feminist yaklaşımda temsilin bedeni yönettiği noktada kadın bedeninin nasıl inşa edildiği ve bu süreçteki sosyal baskıları üzerinde durulmuştur” (Burcu, 2020: 70). Feminist teori özetle, engelliliği sadece bireysel bir durum olarak değil, toplumsal cinsiyet normları ve yapıları içinde şekillenen bir eşitsizlik meselesi olarak ele alır. Engelli kadınların özgürlüğü için beden politikalarının, bakım emeğinin ve ayrımcılığın eleştirel şekilde incelenmesi gerektiğini irdelemektedir.

Feminist kuram sakatlığı, bedenin nasıl tıbbileştirildiğini analiz ederek, hem kadına hem de sakat kadına hasta ve anormal olarak bakar. Hastalık olgusuna kadınsılık atfeder. Kadın ya da sakat kadın bedeninin disiplin altına alınması sadece kültürel söylemler yoluyla değil, tıbbileştirmeye dayanır. Buna göre; sağlık ve görünüm normları, görünüşteki bozukluğu düzeltme amacına hizmet eder ve engeli olan kadın bedeninin, standart kadın figürünü dayatan toplumsal cinsiyet ve sağlamlık sistemlerinin şartlarına uyacak biçime girmesini savunur (Şenol ve Canbolat, 2022: 153).

Geleneksel cinsiyet rollerinin gerekliliklerini yerine getirebilecek fiziksel güçten yoksun olan engelli kadınların çifte dezavantajlı bir konumda bulundukları söylenebilir. Hem kadın olmanın hem de engelli olmanın dezavantajlarını aynı anda deneyimlemek zorunda kalan fiziksel engeli olan kadınlar, koşullu beden inşalarına dönüştürülmektedirler (Şenol ve Canbolat, 2022: 153).

Engellilik, uzun yıllar boyunca yalnızca bireyin fiziksel ya da zihinsel farklılıkları üzerinden tanımlanmış, daha çok tıbbi bir mesele olarak ele alınmıştır. Ancak sosyoloji disiplini, engelliliği yalnızca bireyin bedeniyle sınırlı görmeyip onu toplumsal, kültürel ve yapısal bağlamlarda inceleyen çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu yaklaşımlar, engelli bireylerin toplumla ilişkilerini, karşılaştıkları engelleri ve ayrımcılığı anlamaya yönelik farklı bakış açıları sunar. Engelliliği açıklayan sosyolojik kuramlar genel çerçevesi itibarıyla özetlenirse, her kuramın engelliğe ve bireylere yorumu olmakla birlikte eleştirildiği tarafları da olmaktadır.

Yapısal-işlevselci kuram, engelliliği bireyin toplumsal rollerini yerine getirememesi üzerinden değerlendirir. Bu bakış, toplumsal düzenin korunması adına bireyin rehabilitasyonunu öne çıkarır; ancak sistemi sorgulamaz. Bu yönüyle günümüz dünyasının dönüşüm odaklı ihtiyaçlarına cevap vermekte sınırlı kalır. Çatışmacı yaklaşım ise engelliliği bir eşitsizlik sorunu olarak ele alır. Ekonomik ve sosyal kaynaklara erişimin engelli bireyler açısından sistematik olarak sınırlandırıldığını vurgular. Engellilik, bu çerçevede bir birey sorunu değil, bir adalet ve hak meselesidir. Toplumun yapısal olarak dönüştürülmesi gerektiğine işaret eder.

Sembolik etkileşimcilik, engelliliği toplumsal etkileşimler ve semboller üzerinden açıklar. Etiketleme, damgalama ve önyargılar, bireyin kendilik algısını şekillendirir. Bu yaklaşım, mikro düzeyde önemli içgörüler sunsa da yapısal eşitsizlikleri açıklamada yetersiz kalabilir.

Sosyal inşacılık, günümüzde giderek daha fazla kabul gören bir yaklaşımdır. Bu kurama göre engellilik, yalnızca bireyin fiziksel farklılığından değil, toplumun "normal" olana dair çizdiği sınırların dışına çıkan beden ve zihinlerin maruz kaldığı dışlayıcı uygulamalardan kaynaklanır. Erişilemeyen fiziksel çevreler, dışlayıcı eğitim sistemleri, iş piyasasındaki ayrımcılık gibi unsurlar, engelliliği toplumsal olarak inşa eder.

Postyapısalcı ve postmodern yaklaşımlar ise engelliliğin sabit bir kimlik olarak görülmesine karşı çıkar; bireysel deneyimlerin çeşitliliğini vurgular. Bu kuramlar, "normal" bedeni tanımlayan iktidar söylemlerini sorgular. Özellikle Michel Foucault'nun bedensel disiplin ve biyopolitika kavramları, engelli bedenlerin nasıl denetlendiğine dair önemli analizler sunar. Feminist kuram ise engellilik deneyiminin cinsiyetle nasıl kesiştiğini göstererek önemli bir boşluğu doldurur. Engelli kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte engellilik durumlarından ötürü, iki katmanlı bir

ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Kesişimsel feminist yaklaşımlar, engellilik deneyiminin yalnızca engelden ibaret olmadığını; sınıf, etnisite, yaş, beden ve toplumsal cinsiyet gibi pek çok boyutla iç içe geçtiğini gösterir.

Tüm bu kuramsal çerçeveler beraberinde yürüttüğüm 20 katılımcıyla gerçekleştirdiğim görüşmelerim neticesinde de günümüz dünyasında en kapsayıcı ve eşit temelli yaklaşım, sosyal inşacı, çatışmacı ve kesişimsel feminist kuramların birleşiminde ortaya çıkmaktadır. Bu kuramlar, engelliliği bireyin "eksikliği" üzerinden değil de toplumun dışlayıcı yapısı üzerinden tanımlar. Aynı zamanda sadece farkındalıkla yetinmez, toplumsal dönüşüm ve hak temelli politika üretimi için mücadele çağrısı yapar. Bu nedenle, çağdaş sosyolojinin engelliliğe dair geliştirdiği kuramsal birikim, sadece akademik değil, aynı zamanda politik bir anlam da taşır. Engelli bireylerin eşit şartlarda ve aktif yurttaşlar olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri, bu eleştirel ve dönüştürücü bakış açılarıyla mümkün olabilir.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın metodolojisi bölümü, araştırmada izlenen bilimsel yolun, kullanılan yöntemlerin, örneklemin, veri toplama araçlarının ve analiz süreçlerinin detaylı bir şekilde açıklandığı bölümdür. Kullanılan araştırma yöntemi, desen, katılımcı özellikleri, veri toplama ve analiz süreci ile etik ilkeler bu başlık altında ele alınmıştır. Metodoloji bölümü, çalışmanın nasıl yürütüldüğünü ve elde edilen sonuçların hangi aşamalardan geçerek ortaya çıktığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece araştırmanın bilimsel geçerliliği ve güvenilirliği sağlanırken, benzer konularda yapılacak çalışmalara da yöntemsel bir kaynak oluşturulması hedeflenmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, Türk İşaret Dili'nin (TİD) Türkiye toplumundaki kabulünü ve eğitim sistemindeki yerini incelemektir. İşitme engelli bireylerin temel iletişim aracı olan Türk İşaret Dili, sadece dil olmayarak beraberinde kültürel kimlik ve toplumsal bütüne katılıma aracı olmasıyla da yaşayan canlı bir dil olma özelliğine sahiptir. İşitme engelliliği sosyal yaşama ilişkin uyum ve iletişim kurabilme engellerinden dolayı engellilik türleri arasında büyük önem taşımaktadır. Çünkü insanlar doğduğu andan, yaşamın bitimine kadar sosyal çevre ile iletişim içinde olmaktadır. Çevreyle iletişimi çeşitli duyu organları yoluyla gerçekleşmektedir. Duyu organları içinde insan yaşamında büyük önem taşıyan duyular arasında yer alan işitme duyusu, insanın psikolojik, sosyal, fiziksel ve duygusal tüm yeteneklerini kazanmasına aracı olmaktadır (Demir, 2016: 44).

Türk İşaret Dili, işitme engelli bireylerin ana dilidir. Fakat toplumda yeterince tanınmamakta, kabul görememekte ve eğitim sisteminde sınırlı kullanım politikaları uygulanmaktadır. Bu durum, işitme engelli bireylerin sosyal entegrasyonunu ve akademik başarılarını olumsuz etkilemektedir. Araştırma, toplumun Türk İşaret Dili bilgisine yönelik farkındalık düzeyini, tutumlarını ve yaygınlaştırmaya dair öneriler ile işitme engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları engelleri anlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, eğitim sisteminde işaret dilinin mevcut durumunu analiz ederek, işitme engelli bireylerin eğitim fırsatlarını artırmak için öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışma, toplumun Türk İşaret Dili'ne yönelik algısını, toplumdaki farkındalık kabul düzeyini ve tutumlarını değerlendirecektir. Bununla birlikte işitme engeli olan bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları zorlukları ve Türk İşaret Dili'nin bu engelleri aşmadaki etkisi incelenecektir. Aynı zamanda Türk İşaret Dili'nin müfredata entegrasyonunun mevcut durumu ve gelecekteki potansiyel konumu incelenecektir.

2.3. Araştırmanın Önemi

Türk İşaret Dili'nin toplumsal kabulü ve eğitimde etkin bir şekilde kullanımı, kapsayıcı toplumsal düzenin gerekliliklerindedir. Ancak, Türk işaret diline yönelik farkındalığın ve bu dilin eğitimdeki sınırlı kullanımı, işitme engelli bireylerin hem sosyal yaşamda hem de eğitimdeki akademik hayatta çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına neden olduğunu literatür çalışmalarında okuyabilmekteyiz. Bu araştırma, işaret dilinin toplumsal hayatta ve eğitimde daha geniş bir şekilde benimsenmesine katkı sunarak, eşitlikçi bir toplum oluşturma sürecine bilimsel bir destek sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, Türk İşaret Dili'nin eğitimde resmi müfredata entegrasyonunun sağlanması için gerekli koşullardaki pedagojik yöntemler ile çift dilli eğitim politikalarını irdeleyerek, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer ilgili kurumların uygulamalarını geliştirmeleri için bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışma hem literatüre hem de uygulamaya önemli katkılar sunma potansiyeline sahip olmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre gelişmiş ülkelerde engellilerin toplam nüfusa oranı %8'dir. Bu oran gelişmişlikle ters orantılı olarak artmakta ve gelişmiş ülkelere göre Türkiye'de engelli nüfus oranı yüksektir (Karahan & Kuru, 2015: 37). "Türkiye'de Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'ne göre engelli sayısı 1.414.643'ü erkek, 1.097.307'si kadın olmak üzere toplamda 2.511.950'dir. Ayrıca engellilik düzeyi "ağır engeli" olan kişi sayısı ise 775.012'dir (Doğruel, 2022: 301).

Alanın araştırılması verilerden de anlaşılacağı üzere ve sosyal bilimler ışığında önemli bir kitlenin sesi olmak, engellilik sosyolojisi çalışmalarında kıymetli ve gereklidir.

Engel Türü	Oran (%)	Sayı (Yaklaşık)
Kronik hastalık	%40,63	917.259
Zihinsel	%17,07	385.313
Ortopedik	%13,78	311.131
Görme	%9,53	215.076
İşitme	%7,97	179.867
Ruhsal ve duygusal	%7,57	170.927
Dil ve konuşma	%1,49	33.686
Diğer	%1,96	44.248

Not: Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.

Tablo 2: Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları

Kaynak: Doğruel, 2022: 301

İşaret diliyle eğitimin, akademik başarıya etkileri bünyesinde çocuklardaki işaret dili öğreniminin bilişsel gelişime etkilerinin nasıl olduğuyla ilgili literatür okumalarında karşımıza çıkan eğitim politikaları süreçleri de çalışmaya ışık tutarak kaynaklık edecektir. Aynı zamanda Türkiye’de Türk İşaret Dili üzerine yapılan akademik çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle çalışmanın katkıları boyutuyla ilgili de; Türk İşaret Dili’nin mevcut durumuna ilişkin önemli bir belge niteliği taşır. Eğitim ve sosyal politikaların geliştirilmesi için veri sağlar. İşitme engelli bireylerin deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunar.

2.4. Araştırmanın Problemi ve Alt Problemleri

Türkiye’de işitme engelli bireylerin eğitime erişiminde önemli bir araç olan Türk İşaret Dili, eğitim sistemi içerisinde yeterince yer bulamamakta ve bu durum hem işitme engellilerin eğitim haklarına erişimini hem de toplumsal kabul süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, Türk İşaret Dili’nin eğitim sisteminde kurumsal olarak nasıl konumlandığı ve toplum tarafından nasıl algılandığı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sonucunda belirlenen problemlere cevap bulunması hedeflenmektedir. Araştırmanın temel problem sorusu: “Türkiye’de Türk İşaret Dili’nin eğitime entegrasyonuna yönelik politikalar yeterli midir ve bu durum toplumsal algıyı nasıl şekillendirmektedir?” sorusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın temel problemine dair bulgulara ve katkı sunmak amacıyla öneri çıktılarını katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme soruları sorularak aşağıdaki alt problemlere yanıtlar aranmıştır:

- Türk İşaret Dili’nin (TİD), toplumdaki farkındalık düzeyi ve toplumsal kabulü nasıldır?
- Türk İşaret Dili’nin, Türkiye’deki eğitim sisteminde mevcut kullanımı ve yeri nedir?
- Türk İşaret Dili öğretiminde kullanılan materyaller ve müfredat yeterli mi?
- Türk İşaret Dili’nin eğitime entegrasyonu için hangi yapısal ve toplumsal değişiklikler gereklidir?
- TİD öğretmeni yetiştirme süreci ve yeterlilikleri nelerdir?
- Türk İşaret Dili öğretmenlerinin ve kullanıcılarının eğitim sistemine yönelik önerileri nelerdir?
- Medyanın, sosyal platformların veya kamu kurumlarının Türk İşaret Dili üzerindeki rolü nedir?
- Diğer ülkelerde işaret dili eğitimiyle karşılaştırıldığında Türkiye’deki uygulamalar ne durumdadır?

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nitel yöntemi temel alınarak gerçekleştirilmiştir. “Nitel araştırma, bireylerin gerçekliği sosyal dünyalarıyla etkileşimleri içinde nasıl inşa ettikleri üzerine yoğunlaşmasıdır” (Doğruel, 2022: 304). Nitel araştırmalarda temel amaç algı ve deneyimlerin ortaya çıkarılmasını gerçekleştirmektir. Nitel yöntem, araştırmacıya esnek bir yapı sunarak, katılımcıların düşüncelerini ve algılarını kendi bağlamları içinde değerlendirme olanağı sağlar.

Nitel araştırma yöntemiyle araştırma konusu derinlemesine incelenerek, nitel araştırmanın veri toplama tekniklerinden olan görüşme yöntemi tümevarımcı bir yaklaşımla konuya yaklaşmaktadır. “Çalışılan konuyla literatür taramasını içeren doküman analizi, araştırmacının yaptığı gözlem ve görüşme kayıtlarıyla diğer belgelerin sistematikleştirilmesini mümkün kılar. Yöntem ile araştırmacı, zaman ve

başka kaynaklarda tasarruf sağlarken, incelenen olgu ve olayların da önem sırasının oluşturulmasını, veri kaynaklarının sınıflandırılması ve yeni veri setleri oluşturulmasını da basitleştirmektedir” (Baltacı, 2019: 376).

“Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir” (Yıldırım & Şimşek, 1999: 63). “Bununla bağlantılı olarak, insana dair algı ve olayların, sosyal gerçeklikte ve doğal ortamında derinlemesine incelenmesinin sağlandığı nitel yöntem, farklı disiplinleri bir araya getiren bütüncül bir bakış açısına sahiptir” (Baltacı, 2019: 370).

“Engellilik kompleks, çok boyutlu ve ilişkisel bir olgudur. Dolayısıyla amaç “bir süreci keşfetmek”, “anlamaya çalışmak” ve “deneyimleri tanımlamak” olduğunda nitel çalışma buna uygun bir yöntemdir” (Doğruel, 2022: 302). Bu bağlamıyla bireylerin deneyimlerini, algılarını ve bakış açılarını derinlemesine anlamayı amaçlayan yaklaşımdır. Türk İşaret Dilinin eğitim sistemindeki yeri ve toplumsal kabulüne ilişkin katılımcıların öznel deneyimlerini yani görüşlerindeki değerlendirmelerini anlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

2.6. Araştırma Deseni/Modeli

Araştırma modeli veya deseni, araştırmanın amacına uygun ve ekonomik olarak, verilerin toplanması ve çözümlenmesi için gerekli koşulların düzenlenmesine rehberlik eden stratejidir. Nitel araştırma desenlerinin başlıcaları, olgu bilim (fenomenoloji), durum çalışması, gömülü teori ve eylem araştırmasıdır (Akbayır, 2025: 72). Araştırmada kullanılan desen ise durum çalışmasıdır.

Durum çalışması literatürde farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; olay incelemesi, durum çalışması, örnek olay çalışması, örnek olay inceleme yöntemi, vaka çalışması olarak isimlendirilmiştir (Aytaçlı, 2012: 2). Durum çalışması deseni, belirli bir durumu, olayı ya da süreci kendi doğal ortamı içinde, çok boyutlu olarak ele almayı amaçlayan bir yaklaşımdır. “Durum çalışması antropoloji ve sosyoloji alanları başta olmak üzere psikoloji, tıp ve sosyal bilimler gibi pek çok alanda da kullanılmaktadır” (Özdemir ve Tuti, 2023: 224).

Bu çalışmada, Türk İşaret Dili bilen bireylerin ve tercümanların deneyimleri aracılığıyla, Türk İşaret Dili’nin eğitim sistemindeki yeri ve toplumsal kabulü

incelenmiştir. “Durum çalışmaları, araştırmacı belirli bir olayı incelediğinde, ilgili durumları temsil eden örneklem seçmesi bu açıdan önem arz etmektedir” (Özdemir ve Tuti, 2023: 224). Ele alınan durum, belirli bir bağlamda (eğitim sistemi), belirli bir sosyal olguya (işaret dili ve kabulü) odaklanarak detaylı biçimde değerlendirilmiştir.

2.7. Çalışma Evreni ve Örneklemi

Türkiye’de, Türk İşaret Dili eğitimi almış yani öğrenmiş bireyler ve bu alanda çalışan uzmanlar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış olup, örnekleme çeşitliliği artırmak için maksimum çeşitlilik örnekleme stratejisi benimsenmiştir.

“Maksimum çeşitlilik örneklemede örneklem, problemle ilgili olan ve kendi içinde benzeşik, değişken ve farklı durumlardan oluşacak şekilde belirlenmektedir (Baltacı, 2018: 249). Bu doğrultuda genelleme yapmak için bu çeşitliliği sağlamak hedeflenmez, aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını incelemek hedeflenir” (Baltacı, 2018: 249).

Araştırma, işaret dili eğitimi almış 12, alanda uzman olan 8 kişi yani toplamda 20 katılımcıdan oluşmaktadır. 20 katılımcı içerisinde 2 kişi erkek, diğer 18 kişisi ise kadın bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 22-60 yaşlara sahip bireylerden oluşmaktadır. Alanda uzman olan 8 kişinin içerisindeki 3 kişi anne babası işitme engelli birey olmaları sebebiyle 3 katılımcı Coda olmaktadır. Sağır ebeveynlerin çocukları olarak, sağır toplumun bir parçası olan CODA’ların yaşamları da hem sağır hem işiten toplumla etkileşimi sürdürmektedir (Karahana, 2022: 18).

Görüşmeler İstanbul’da ikamet edenlerle yüz yüze, farklı illerde olanlarla çevrimiçi olarak gerçekleşmiştir. Bu sayede herhangi bir bölge sınırlaması yapılmadan İstanbul, Ankara, Eskişehir, Mersin, Sakarya ve Kocaeli’de yaşayan katılımcılara ulaşılabilmektedir. Bu kapsamda katılımcılar arasında işaret dili eğitmen ve tercümanları ile temel düzeyde işaret dili eğitimi bilgisine sahip kişileri kapsamaktadır. Katılımcıların seçiminde, çalışma konusuna dair bilgi sahibi olmaları ve bu sayede araştırma sorularına katkı sağlayabilecekleri deneyime sahip olmaları dikkate alınarak seçilmiştir.

2.8. Veri Toplama Araçları

“Durum çalışmasında veri toplama süreci kapsamlı bir süreci içermektedir. Bu kapsamlı süreçte veri toplamak için; doğrudan gözlemler, mülakatlar, arşiv kayıtları, dokümanlar, katılımcı gözlemler ve çeşitli somut eserler olmak üzere altı farklı veri kaynağının kullanılmasını önermektedir” (Özdemir ve Tuti, 2023: 225). “Veri toplama aşaması, araştırmacı için gerçeklikle yüzleşme anıdır” (Baltacı, 2019: 374). Bu aşamada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır.

Görüşme soruları, literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda geliştirilmiş olup, katılımcıların Türk İşaret Dilinin eğitim sistemindeki yeri ve toplumsal kabulüne ilişkin deneyimlerini, algılarını ve önerilerini ortaya çıkarmayı hedefleyen açık uçlu sorular içermektedir. Görüşmeler yüz yüze ve çevrimiçi platformlar üzerinden gerçekleştirilerek, katılımcıların onayı alınarak sesli kayıt alınmış olup, sonrasında da yazılı transkripsiyon çıkarılmıştır.

2.9. Verilerin Analizi

Nitel araştırmada veri analizinin konumu, araştırma sürecinin kalbini temsil etmektedir. Elde edilen verilerin betimlenişi ve doğrudan alıntılarla desteklenmesi önemli olmakla beraber, asıl hedef, durum ve olguların görünen resmin ötesini yani arka perdeyi ortaya koyarak, bulguları anlamlı bir yapıya kavuşturmaktadır. Verilerin analizi aşamasında hem transkript edilen görüşmeler hem de görüşmeler esnasında katılımcıların tepkileri, araştırmacının kendi notları da dikkate alınarak görüşmenin özeti ortaya konulur (Akbayır, 2025: 78).

Bu kapsamıyla veri analizi süreci, araştırmacının zihinsel geçişlerin yoğun olarak ortaya koyulduğu ve veri ile analizdeki kavramlar arasında sürekli bir sorgulamanın yapıldığı süreci içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 240). “En sık kullanılan nitel veri analiz yöntemleri; fenomenolojik analiz, betimsel analiz, içerik analizi, söylem analizi, etnometodoloji, yerleşik kuram ve sabit karşılaştırma analizidir” (Akbayır, 2025: 78).

Nitel araştırmada veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Analizde sağlanan veriler derinlemesine analiz edilerek, belirgin olmayan temaların, alt başlıkların ve kodların gerçekleştirilmesini sağlar. Verilerinin işlenmesinde sık kullanılan iki farklı içerik analizi yöntemi vardır; “tümdengelimci analiz” ve “tümevarımcı analiz” olarak okumaktayız. Tümdengelimci analiz, daha önceden tasarlanmış kavramsal bir çerçevenin içerik analizi iken, tümevarımcı analiz ise amacı elde edilen verinin içinden

ıkan kavram ve temaların oluşturularak analiz edildiği yöntem yaklaşımıdır (Yıldırım ve şimşek, 2021: 243).

Bu çalışmada verilerin analiz edilmesi, raporlanması ve kaynak gösterme süreçlerinde American Psychological Association (APA) 7. Sürüm yazım kuralları esas alınmıştır. Görüşmelerden toplanan veriler önce yazılı hale getirilerek temalar ve alt temalar saptanmıştır. Kodlama sürecinde, araştırma sorularıyla ilgili kavramlar ve elde edilen katılımcı ifadelerinden de hareketle kategori oluşturulmuştur. Çalışma verilerinden elde edilen kodlar “etikettir, isimdir veya nitelendirmedir ve bu nedenle kodlama, veri gruplarına etiketlerin, isimlerin veya nitelendirmelerin verilmesi işlemidir” (Ardahanlıoğlu, 2022: 22).

Ana Temalar	Alt Temalar	Kodlar
Eğitimde Türk İşaret Dili	Eğitimde TD'nin Rolü	TD'nin eğitim sistemine entegrasyonu gerektiği vurgusu, TD'nin zorunlu değilse de seçmeli ders olarak verilmesi gerektiği, niversite eğitimi esnasında TD derslerinin verilmesi gerektiği.
	Yaş Grubuna Göre TD Eğitimi	Erken yaşta verilen eğitimin kalıcılığı zerine, İşitme engelli çocuklar için eğitim yaşının 7 olmasının önerilmesi.
	İki Dilli Eğitim	Türk İşaret Dili ve Türkçe temelli iki dilli eğitimin akademik başarıya katkısı.
	Sertifika Programlarının Yetersizliği	Mevcut sertifika programlarının eğitmen yetiştirmede yetersizliği.
Toplumsal Algı ve Farkındalık	Toplumsal Farkındalık Eksiklikleri	TD'nin toplumda yaygınlığı, ancak hâlâ farkındalık eksiklikleri.
	Eğitim ve TD	Toplumda, özellikle eğitimde TD hakkında farkındalık eksikliği, Eğitimin, toplumsal tutum ve algı şekillendirmedeki nemi.

	Toplumumuzda ve Yurt Dışında TİD'ne Yönelik Tarihsel Süreç Karşılaştırması	Ülkemiz, Yurt Dışına kıyasla TİD'ne yönelik politikalara bakıldığında geride kaldığımız, fakat ülkemizin de TİD konusunda gelişmekte olduğuna dair gözlemlerin varlığı.
	Sosyal ve Kültürel Çözümler	Hastaneler, resmi ve özel kurumlarda, özellikle de noter gibi yerlerde TİD bilgisine sahip kişilerin bulundurulmasının zorunlu hale getirilmesi önerisi.
Resmi Politikalar ve Uygulamalar	Resmi Çalışmalar	TİD'nin eğitim sistemine entegrasyonu için geçmişte atılan adımlar, İşitme engelli bireylere yönelik devlet politikalarının güçlendirilmesi gerektiği.
	TİD'nin Okullarda Seçmeli veya Zorunlu Ders Olarak Verilmesi	Seçmeli ders olarak TİD'nin eğitimde yer alması gerektiği düşüncesi.
	Medya ve Kamuoyu Oluşum	Medyanın, TİD ve işitme engelli bireylerle ilgili farkındalık yaratma rolü.
TİD'nin Kullanımı ve Gereklilikler	Tid Öğrenme Süreci ve Uluslararası İşaret Dili Bilgisinin Edinimi	Kişisel olarak TİD öğrenme süreci, motive edici faktörlerin bilgisi
	Tid'nin Kültürel Boyutları	Türkiye'de farklı bölgelerdeki şive farklılıklarına dikkat çekilmesi.
Bireysel Görüş ve Öneriler	TİD Öğrenmek veya Öğretmek İsteyenlere Öneriler	TİD'nin öğrenilmesinin yabancı dil öğrenme süreciyle benzer olduğunun vurgulanması.
	TİD'nin Yaygınlaştırılması	TİD'nin küçük ölçekte mahallelerde eğitim verilmeye başlanarak

	İçin Yapılması Gerekenler	yaygınlaştırılmasına dair bir öneri, Üniversitelerde TİD Bölümünün açılması.
--	------------------------------	---

Tablo 3: Ulaşılan Ana Tema ve Alt Temalar Listesi

Kaynak: Yazar tarafından Microsoft Word programında oluşturulmuştur.

2.10. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türk İşaret Dilinin eğitim sistemindeki yeri ve toplumsal kabulü üzerine gerçekleştirilmiş olup belirli sınırlılıklar içermektedir. Çalışma grubu yaşları 22-60 arasında değişen toplamda 20 gönüllü katılımcı ile 12'si Türk İşaret Dili bilen, 8'i Türk İşaret Dili eğitmenleri ve tercümanlarıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme sorularına verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

2.11. Etik İlkeler

Araştırmacı, etik ilke bağlamında bilimsel yayın etiğine hassas ve duyarlı olmalı; etik sorumluluklarını yerine getirmeli, akademik dürüstlükten taviz vermeden araştırmasını yürütmeli, sonlandırmalı ve yayımlamalıdır (Kıral, 2020: 186). Bu çalışma, etik kurallara uygun olarak yürütülmüş ve etik kurul onayı alınması gerektiği değerlendirilerek onay alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı, kapsamı ve gönüllülük esasına dayandığı açıklanarak araştırmaya katılmak isteyen bireylerden onam alınarak görüşmeler yürütülmüştür. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve aynı zamanda toplanan veriler yalnızca akademik çalışmaya katkı sunması amacıyla kullanılmıştır. Görüşme kayıtları da etik ilkeler kapsamında korunarak, araştırmanın tamamlanmasıyla birlikte imha edilmiştir.

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların temel demografik özellikleri aşağıdaki Tablo 4’te sunulmuştur. Bu bilgiler, elde edilen verilerin yorumlanmasında bağlam oluşturarak bulguların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Kişinin Eğitimi	Meslek	EA/TE	Anne/Baba İşitme Engelli
K1	K	60	Lise	Muhtar	EA	-
K2	E	44	Lise	Ulusal Haber Kanalında TİD Tercümanı	TE	Coda
K3	K	27	Ön lisans	Çalışmıyor	EA	-
K4	K	22	Hukuk son sınıf	Öğrenci	EA	-
K5	K	55	Lise	MİED Başkanı, TİMİF İkinci Başkanı, Yeminli Tercüman	TE	Coda
K6	K	28	Ön lisans	Ulusal Haber Kanalında TİD Tercümanı	TE	Coda
K7	K	25	Lisans	Üretim Operatörü	EA	-
K8	K	23	Lisans	Büro Personeli	EA	-
K9	K	43	Lisans	Anadolu Üniversitesi TİD Tercümanı ve	TE	-

				Eğitmeni		
K10	K	45	Ön lisans	Sigorta Acentesi	EA	-
K11	K	56	Lisans	TİD Tercümanı ve Eğitmeni	TE	-
K12	K	25	Lisans	Psikolog	EA	-
K13	K	25	Lisans	Sosyal Çalışmacı	EA	-
K14	K	42	Lisans	Bilgi İşlem	EA	-
K15	K	36	Lisans	Anaokulu Öğretmeni	EA	-
K16	E	35	Yüksek Lisans	TİD Tercümanı ve Eğitmeni, Eğitim Kurumu Sahibi	TE	-
K17	K	26	Lisans	Güvenlik Görevlisi	EA	-
K18	K	38	Lisans	TİD Tercümanı ve Eğitmeni	TE	-
K19	K	26	Lisans	Çalışmıyor	EA	-
K20	K	38	Ön Lisans	TİD Tercümanı ve Eğitmeni	TE	-

*TE: Tercüman-Eğitmen

*EA: Eğitim Almış

Tablo 4: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Kaynak: Yazar tarafından Microsoft Word programında oluşturulmuştur.

Araştırmada, Türk işaret dilinin eğitim sistemindeki yerini ve toplumsal kabulü üzerine derinlemesine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Türk işaret dilinin müfredattaki yerini ve geliştirilmesi adına yapılması gerekenlerle birlikte toplumsal kabulünü anlamak ve

yaygınlaştırmak amacıyla da işaret dili eğitmenleri, tercümanları, TİD bilgisine sahip bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları hazırlanırken, sorular araştırmanın amacına ve problemine uygun olarak konu kapsamında beş ana tema ile sınıflandırılması uygun görülmüştür. Ana temadaki konu başlıkları bünyesinde de sorular çeşitlendirilerek görüşme soruları geliştirilip, edinilen konu başlıkları alt temalar ve kodlar ile araştırma desteklenmiştir. Konu başlıkları, kendi alt tema başlıkları halinde verilerek tartışılmıştır. Yürütülen görüşmeler neticesinde veriler ile bulguların saptanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda veri analizinde elde edilen bulgular, görüşmelerden ve literatür taramasından hareketle temalar, bulgular başlığı altında yer verilmiştir. Fenomenolojik analiz sonucunda beş ana tema elde edilmiştir. Bunlar; 1) Eğitimde Türk İşaret Dili, 2) Toplumsal Algı ve Farkındalık, 3) Resmi Politikalar ve Uygulamalar, 4) Tid'nin Kullanımı ve Gereklilikler, 5) Bireysel Görüşler ve Öneriler olarak sınıflandırılmıştır.

3.1. Eğitimde Türk İşaret Dili

Eğitimde TİD'nin rolü, yaş grubuna göre TİD eğitimi, iki dilli eğitim ve sertifika programlarının yetersizliği olarak dört alt tema yer almıştır. Görüşmeler neticesinde gelişen alt temalar ortak bağlamlar neticesinde sınıflandırılarak Türk İşaret Dilinin eğitim ve öğrenimdeki yerine yönelik olmaktadır.

Eğitimde Tid'in Rolü; Türk İşaret Dilinin eğitim sistemindeki yerini ve rolüne yönelik kodlardan oluşmaktadır. Burada karşımıza çıkan kodlardan hareketle, eğitimde işaret dilinin entegrasyonu sağlam temellere dayandırılarak sağlanmalı, Tid eğitimlerinin mutlaka seçmeli ders olarak özellikle lise döneminde başlatılması gerektiği ve devamında da üniversite bünyesinde de alan ayrımı gözetilmeden seçmeli ya da zorunlu olarak okutulması gerektiği yönünde olmaktadır. Ayrıca işaret dilinin öğretimini ise anne-baba işitme engelli doğan çocuk Coda tarafından sağlanması, işaret dilinin kültürel boyutlarına da hakim olabilmeyi gerçekleştirecektir. İlgili alt temada yer alan görüşmedeki aktarımlardan bazıları şöyledir:

K5: “Anne ve Babası işitme engelli olan, doğan bebek CODA dediğimiz kişiler tarafından, eğitimin temelinden verilmeli ve dolayısıyla öğretmenler CODA olmalıdır. Hatta CODA bireyleri sınıf öğretmenliği okuyup öğrencileri yetiştirmeli. Tabi ki de sonradan öğrenenlere karşı değilim, çok başarılı olan insanlarda var.

Fakat, CODA bireyleri işitme engelli bireylerle büyüdüğü için her anlamda onların dünyalarına hakim oluyorlar. Burada sadece onların dillerini öğretmek değil, kültürlerine de hakim olmak önemli” olarak aktardı.

Katılımcı 5, aktarmış olduğu bu sözlerle aslında anne babasının işitme engelli oluşuyla kendisinin de doğan çocuk Coda olması işaret dilinin kültürüne dikkat çekmektedir. İşitme engelli ebeveyne sahip olması kişinin ana dilinin işaret diline sahip olduğunu göstermektedir. Bu da demek oluyor ki işaret diline hakimdir. Katılımcının özellikle kendi gibi CODA kişilerinin işaret dili eğitim ve öğretimlerini sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü işaret diline doğduğu andan itibaren maruz kalarak kültürel bağlamıyla da yetişmiş kişilerdir. Ev ve sosyal yaşam içerisinde kullanılan işaret dilindeki farklılıklar nedeniyle de özellikle sınıf öğretmenlerinin Coda bireyleri tarafından eğitim görmeleri dili doğru kullanmalarını sağlayacaktır. Örnek verecek olursam, yabancı dil eğitimi almak isteyen kişinin tam olarak kullanıldığı yer olan yurt dışında veya ana dili yabancı dil olan eğitimci tarafından verilmesini istemesiyle aynıdır.

“2010 yılında Özürlülerin Sorun ve Beklentileri araştırmasına göre yetersizliği olan bireylerin %25,6’sı eğitim durumlarının iyileştirilmesini istemektedirler. Bu talep doğrultusunda yetersizlik yaşayan bireylerin sessiz çağrısına kulak verilerek onlara yaşadıkları toplumun kültürünü ve dilini anlamaları sağlanmalıdır” (Vişne ve Yıldırım, 2020: 680).

Engelli bireyleri daha doğru bir biçimde anlayabilirsek işte o şekliyle çözüm getirerek onların yaşamlarını daha da yaşanabilir ve kolay kılabiliriz. Bu amaçla da çalışma konumu var eden işitme engelliler; işaret dilinin, kültürle olan ilişkisinin önemi ve anlamının kavranmasıyla birlikte anlaşılmaları gerekmektedir. Farklı dil ve kültürel özelliklere sahip olan işitme engelli dünyası diğer işitebilenler tarafından doğru tanınması önemlidir. Ancak literatür çalışmalarının bize göstermiş olduğu özellikle Türkiye’de işitme engellilere yönelik çalışmaların sözselsel veya işitsel yöntemlerin dayatılması sonucu başarılı sonuçlar doğmadığını göstermektedir. Çünkü, işitme engellilerine dair literatür araştırmalarının genel tarihsel bağlam konusu; işitemeyen bireylere verilmeye -hatta dikte edilmeye- çalışılan yöntemler neticesinde daha yeni yeni 2006 yıllarında anlaşılmıştır ki işaret dilinin kullanımının önemi çalışmalar neticesinde, MEB’in çıkarttığı İşaret Dili Sözlüğü sınırlılıklar ve eksiklikler içermesine rağmen yayımlanma ihtiyacı kendisini göstermektedir. Sonrasında da daha kapsamlı ve

güncellenmiş haliyle 2015 yılında yayımlandığını bilmekteyiz. Bu süreçte, 2005 yılında kabul edilen 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile Türk İşaret Dili'nin resmi olarak tanınmasını sağlamıştır.

Eğitimde TİD'in rolü ve yeri bağlamındaki konuyla bağlantılı olarak katılımcı muhtarın aktarımı ise şu şekildedir:

K1: "TİD eğitimi daha da çok yaygınlaşması gerekiyor ve hatta bana kalırsa okullarda zorunlu olmalı. Zorunlu olmasa bile seçmeli kesin olmalı" şeklinde görüşlerini ifade ederek işaret dilinin eğitime seçmeli ya da zorunlu entegrasyonu sağlanması gerektiğini belirtti.

Diğer bir katılımcı ise muhtarın yorumundan hareketle etkili bir sosyal mesaj vererek eğitimde işaret dili öğretilmesine karşılık şöyle demiştir:

K7:" Eğitimin her kademesinde seçmeli ya da zorunlu ders olarak verilmesi gerekiyor. Çünkü işitme engelli bireyler hayatın her alanında var" ifadesini kullandı.

Engellilik, insanlık tarihinden bu yana varlığını koruyan bir konudur. Engelli bireyler sorunu ve dezavantajlılık bağlamıyla da günümüze kadar hala aşılamamış bir sosyal problemin varlığından söz etmekteyiz. Bu nedenle de, K7'nin aktarmış olduğu işitme engellilik veya diğer tüm engel grupları, toplumlarda yaşamlarını sürdürmektedir. Genelde engellilik ve özelde ise işitme engelli bireylerin toplumsal yaşama dahil olabilmeleri sadece tıbbi modelle açıklanabilecek bir konu olmamaktadır. Çalışmam doğrultusunda da zaten problemi sosyal bağlamıyla iyileştirmeyi amaçlamaktayım. Özellikle toplumun sağlıklı ilerleyişi eğitim ve toplum ayağıyla sağlanabileceği için iletişiminin işaret dili ile sağlanabilmesi adına eğitimde ve toplumsal farkındalık kapsamındaki eksikliklerin giderilmesi gerektiğinden dolayı her kademedeki işaret dili eğitimleri zorunlu olmasa bile mutlaka seçmeli ders olarak eklenmeli. Çünkü bilinç oluşturulması adına önemlidir.

Türk İşaret dili eğitimini tamamlamış diğer bir katılımcı ise işaret dilinin eğitimdeki yerine ve süreçlerine dair görüşlerini şu şekilde ifade etti:

K10: "İşaret diline yönelik çalışmalar yapılmaya başlandı. Boğaziçi Üniversitesinde de var bazı çalışmalar. Ama tabi ki ilköğretim seviyesinde başlanması gerekiyor. Her sene okullarda çocuklara aşama aşama eğitimler verilmeli diğer diller de olduğu gibi" diyerek aslında işaret dilinin de yaşayan canlı bir dil olduğuna dikkat çekerek diğer diller gibi önemsenmesi gerekmektedir.

Başka bir diğer iki katılımcı ise üniversite eğitimi esnasında seçmeli ders olarak işaret dili eğitimini tamamlamasına karşılık ise yorumu şöyle olmuştur:

K13: “Okullarda seçmeli ders olarak eklenebilir. Sosyal hizmet bölümü okuduğum için bu eğitimi aldım. O yüzden de liselerde seçmeli ders olarak eklenirse bilinçlenme anlamında faydası olur diye düşünüyorum” diyerek liselerde verilmeye başlanırsa farkındalık oluşturmada etkisi olması üzerine yorumda bulundu.

K16: “Zorunlu değil ama seçmeli olmalı. Üniversitelerde fizik, kimya, biyoloji de olsa her bölümde kesinlikle olmalı. Üniversite son çıkış olduğu için bence lisede verilmeye başlanmalı. Farkındalık böylece sağlanabilir” diyen TİD Tercümanı ve Eğitimsi de K13’e benzer yorumda bulunarak seçmeli ders olarak lise basamağında başlanması gerektiğine dikkat çekti.

Diğer bir katılımcı ise K13 gibi aynı bakış açısından hareketle şu şekilde yorumda bulundu:

K18:”Daha fazla işitme engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarını arttırmak adına, işaret dili öğrenimi çok önemli. Bu nedenle işaret dili edinimi her eğitim kademelerinde gerçekleştirilmeli” diyerek aslında işaret dili eğitimlerinin sadece üniversite ayağı ile kalmayıp öncesinde de verilmesi sağlanarak toplumsal farkındalığın kazandırılmasına dikkat çekerek işitme engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımlarında etkisi olacaktır. K9, katılımcısının aktarımıyla ilgili eğitimde Tid’in rolü başlığına dair son genel yorum ise şu şekildedir:

“En basitinden işaret dili terimleri dahi bilseler bu alfabe bilmek bile olur. En azında işitme engelli ile karşılaşıldığında durumu kurtarabilir. Bununla birlikte farkındalık etkinlikleri yapılabilir. Aynı zamanda keşke seçmeli ders olarak müfredata eklenebilse. Ama böyle bir durumda bile eğitim sisteminde sınavdan geçmek için veya sertifikayı alabilmek için o anlık öğrenilip sonradan unutulmuş durumlara gelindi” aktarımlarında bulunarak işaret diline dair genel bir veri elde etmeyi sağladı.

İşitme engelli bireyler ile iletişim kurabilmek için işaret alfabesini bilmek ve devamında da ilgili başlık altında gelişen kod bağlamında seçmeli ders olarak kazandırılması farkındalığın oluşmasına da vesile kılacaktır. Ancak öyle ki müfredata eklense dahi sınavdan geçmek adına o an öğrenilip de unutulma ihtimalini de Tid tercümanı ve eğitmenin yorumu dikkat çekicidir. Çünkü işaret dilini öğrenmeyi kalıcılaştırdığımız taktirde işitme engelli bireylere yardımımız dokunabilir.

Yaş Grubuna Göre TİD Eğitimi; işitme engelli çocuklarda öğrenme yaşı bağlamında başlanması gereken bölümü içermektedir. TİD eğitimi-öğrenimine başlama yaşı gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde erken yaşta edinilen eğitimin kalıcılığı ve işitme engelli çocuklarda işaret dili eğitiminin 0-6 yaş aralığında başlamasıyla, ana sınıfından itibaren de verilmeye başlanabileceği üzerine olmaktadır. Geliştirilen alt başlık görüşmeleri neticesinde elde edilen aktarımlardan bazıları şöyledir:

İşitme engelli çocuklarda işaret dili eğitiminin başlama yaşıyla ilgili olarak ulusal haber kanalında tercümanlık yapan K2 görüşlerini şu şekilde ifade etti:

“İşiten çocuklardan kesinlikle ayrı düşünülmemeli süreç. Zaten dil edinimi 0-6 yaş arasında başlanmalı. Ama bizde maalesef okul öncesinde ki hatta onun öncesinde evde bile işiten ebeveynleri olan işitme engelli sağır çocuklar ebeveynleri ile bir dil anlamında Türk İşaret Dilini kullanmıyorlar. Ev içerisinde kullandıkları bazı işaretler var. Evden çıktığında, okula başladığında da ki bu okul öncesi veya ilkokul ve devamı olabilir MEB İşitme Engelliler okullarında eğitim dili işaret dili değil. Türkçe doğal, sözel, işitsel yöntem uygulanıyor. Bu da akademik ya da sosyal her açıdan çocuğun gelişimini sekteye uğratan bir durum” olarak aktararak aslında katılımcının anne babasının işitme engelli olup, kişinin ise duyan birey olarak dünyaya gelmesi deneyim sahibi olması açısından önem taşımaktadır.

Başka bir katılımcı ise işaret dili eğitiminin anasınıfından itibaren temel düzeyde de olsa başlatılması gerektiğine eklemelerde yaparak şöyle bir açıklamada bulundu:

K7: “... Çünkü ilerleyen yaşlarda çocuklar birbirlerine akran zorbalığına maruz bırakabiliyor. Bu nedenle de çok küçük yaştan itibaren farkındalığı yüksek çocuklar yetiştirilmeli ki işitme engelli arkadaşına yaklaşımı ile engelli birey de önemsendiğini fark etmeli” (Kadın, 25).

Eğitimin küçük yaşlardan itibaren başlanması çocuklarda sağlıklı bilinç oluşumuna katkı sağlamaktadır. Özellikle de çalışma bünyesinde engelli bireylere yönelik tutum ve davranışlarda eğitim başat rol oynamaktadır. Engelli bireylerle olan iletişim dilinin sağlıklı sürdürülebilmesi için farkındalık kıymetlidir. İşitme engellilerle sağlıklı iletişim ilişkisi için ise işaretlenen dillerinin öğrenimi özellikle küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gerekmektedir. Kazandırılmadığı takdirde sağlıklı bilince sahip olamayan çocuklar akran zorbalığı uygulayarak işitme engeli olan çocuğu da ötekileştirerek hayatı boyunca kalıcı travmalara sebep olacaktır. Bu sebeple toplumun sağlıklı işleyişi küçük yaşlardan başlayan alınan eğitim basamağından geçmektedir.

Konuyla ilgili başka TİD tercümanı ve eğitimcisi yorumunu şu şekilde dile getirmiştir:

K11: “İşitme engelli ve sağır ayırırız kendi içinde. İşitme engelli hiç duymamış ve duyma ihtimali olmayan bireyler. İşitme engelliler biraz duyan cihaz kullanan bireyler. Eğer birey sağır dediğimiz nitelikte duyma ihtimali yoksa bu doğuş itibarıyla işaret dili öğrenmek zorunda. İşitme engelli dediğimiz bireyler ise belirli yaş grubunda dil eğitimleri alma olanakları varsa başlamalı. Konuşma dili geciktiğinde dil tembelleşir. Önce konuşma diliyle başlanıp, eksiklikler zamanla işaret diliyle giderilir. İkisi birbirinden ayrılmaz. Ama tabi ki dilin tembelleşmemesi için her şeyden evvel olmalı” şeklinde alanın da içerisinde olmasıyla işaret dilinin öğrenme yaşı ve sürecini açıklayıcı şekilde aktarmıştır.

Doğuştan sağır, duyma ihtimali olmayan birey zaten doğduğu andan itibaren ana dili işaretler olur ve öğrenme yaşı doğduğu andan itibaren başlamış olur. Fakat işitme cihazıyla duyabilme ihtimali olan birey ise gerekli dil eğitimini almaya geç kalmadan başlamalı ki dil tembelleşmesin. Öyle ki kişinin sağlık durumuna göre öğrenme yaşı da geçirilmeden gerekli eğitimlere başlanması gerekmektedir.

Anasınıfı öğretmenini olan katılımcı ise işaret dili edinimi yaşıyla ilgili deneyimini şu şekilde açıkladı:

K15: “Anasınıfı grubunda başlanmalı bence. Özellikle ev içinde geliştirdikleri bir işaret dilleri var. Benim 1 tane işitme engelli öğrencim vardı. Memnun kalmayıp gitti. Çünkü, annesi “çocuğumu burada anlamazlar” dedi. Benim öğrendiğim işaret dili eğitiminden farklı ve çok hızlı yapıyordu. Bu nedenle de aslında ortak bir işaret dili gerekli ki anasınıfı öğretmenini olarak bu çocukları anlayabilmem kolay olsun” şeklinde deneyimini paylaştı.

Anasınıfı öğretmeninin aktardıklarından anlayacağımız üzere işaret dili yaşan, canlı ve kültürel bir dil. Kişi ne kadar işaret dili eğitimi almış olursa olsun ana dili gibi kullanamayacağı olağan bir durumdur. İşitme engellilerin kendi içlerinde geliştirmiş oldukları ev işaret dili ile toplumsal yaşamda kullandıkları işaretlerin farklılığını anne baba işitme engelli ama doğan birey Coda olan 3 katılımcının ifadelerine yer vermiştik. Bununla birlikte de ana dili işaret dili olan Coda tarafından sınıf öğretmenliğini yapmaları veya gerçek anlamda işaret diline hakim kişiler tarafından eğitim-öğretim verilmesi gerektiğini tam da bu anasınıfı öğretmenin yaşadığı deneyimi açıklar niteliktedir. Bilinmeli ki, işaret dili diğer dillerden ayrı tutulmamalıdır.

Başka bir katılımcı ise dil edinim yaşına dair süreci açıklayıcı bir dille şöyle açıklamıştır:

K16: “İşitebilen anne ve babaya sahip işitebilen bir çocuğu zaten normal şartlarda 4 yaşında kadar dil edinim yaşını tamamlıyor. Yani ana dilini 4 yaşına kadar tamamlıyor. 6-7 yaşında ilkokula başladığında da matematik, sosyal bilgiler yanında Türkçe diye bir ders görüyor. Bu sağırılar için de böyle olmalı. Sağır anne babanın sağır çocuğu 4 yaşına kadar ana dili Türk İşaret Dili oluncaya kadar eğitim aldıktan sonra işitme engelliler okuluna gittiğinde nasıl ki işitebilen çocuklar Türkçe diye bir ders alıyorsa, işitme engelliler de Türk İşaret Dili dersi almalı. Ama maalesef ki bu donanımda olan hiçbir anasınıfı veya ilkokul öğretmenimiz yok” (Erkek, 35).

2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (DİE) iş birliğiyle gerçekleştirilen “Türkiye Özürlüler Araştırması” sonuçlarına göre, ülke nüfusunun %12,29’unu, oluşturan yaklaşık 8,5 milyon kişi çeşitli engel durumlarına sahiptir. Araştırmaya göre 0-14 yaş grubundaki çocuklar ile engelli bireylerin çoğunluğu evde zaman geçirmek durumunda kalmakta ve bu da onların sosyal yaşamdan dışlanmalarına neden olabilmektedir (Çayır, Soran ve Ergün, 2015: 63).

Erken yaşta işaret dili eğitiminin sağlanması gerektiğine dair görüşü savunan başka bir Tid tercümanı, eğitmeni ise işitme engelli yeğeniyle olan deneyimini şu şekilde aktardı:

K18: “En az 3 yaşından itibaren başlanmalı. Kendi yeğenim mesela işitme engelli, konuşuyor ama işaret diliyle hayvanları gösteriyorum. Görsel hafızası çok kuvvetli hemen öğreniyor. Bu yaşlarda öğrenim daha da kolay olduğu için 3 yaştan itibaren bu eğitimin alınması zorunlu olmalı” (Kadın, 38).

Görüşme gerçekleştirdiğim ulusal haber kanalında tercüman olan katılımcı eğitime başlama yaşıyla ilgili olarak şöyle bir açıklamada bulunmuştu:

K6: “İki sağır bireyin çocuğu olarak yani CODA olarak dünyaya geldim. 11 yaşından itibaren işaret dili ile konuşuyorum ve ana dilim oldu. Ev dili ile topluluk dili çok farklı. Ev diline hakim olduğum için bu kadar profesyonel konuşamıyordum. Yaklaşık 5 yıldır bu meslekteyim tam anlamıyla geliştirdim” ifadesine yer vererek işaret dili gösterimlerinin farklılıklarına dikkat çekti.

Türk İşaret Dili’nin eğitimdeki yeri kapsamı bağlamında gelişen yaşa grubuna göre başlangıç yaşının ne olması gerektiğine dair gelişen kod ışığında da verilerdeki çıktılar şunu elde etmemizi sağlamıştır: erken yaşta verilen eğitimin kalıcılığı ve işitme engelli çocuklardaki tid eğitimi yaşının 0-6 yaş aralığında başlaması gerektiği üzerine olmuştur.

Anne-baba sağır ebeveyne sahip işitme engelli çocuklar zaten ana dili işaret olmaktadır. Bunun bilgisi bu nedenle ailede doğduğu andan itibaren başlamaktadır. Tabi ki de müfredatta öğretilen işaret dili ile işitme engellinin evde kullanmış olduğu işaretler birbirinden farklı olabilmektedir. Bu nedenle de işitme engelli çocukların, işiten bireylerin öğrenmiş oldukları işaret dili eğitimine de hakim olmalı ki toplumsal yaşamda ve yaşının ilerleyen yaşlarında adaptasyon sorunları ile karşılaşmadan yaşamını idame ettirebilsin.

İki Dilli Eğitim; işitme engelli çocuklarda eğitim dilinin Türkçe ve Türk İşaret Dili ile birlikte öğrenimlerinin gerçekleştirilmesine yönelik geliştirilen iki dilli eğitimin öğrencilerin başarılarına etkisi değerlendirilmiştir. Öyle ki iki dilli eğitim de Türkçe ve işaret dili temelli yürütülen eğitimin başarıyı olumlu anlamda etkileyecektir. Çünkü ne tek başına işaret dilinin ne de tek başına Türkçe temelli eğitimin yürütülmesi işitme engelli bireyde mutlaka eksiklikler doğuracaktır. Ana dili işaret dili olan işitme engelli bireyler hem ana dilinde eğitim görmeli, hem de Türkçe temelli eğitim alması gerekmektedir.

İşitme engelli çocuklarda eğitim dilinin Türkçe ve Türk İşaret Dili ile birlikte öğrenimlerinin gerçekleştirilmesine yönelik geliştirilen iki dilli eğitimin öğrencilerin başarılarına etkisinin önemiyle ilgili işaret dili tercümanının yorumu şu şekildedir:

K2: “İşitme Engelli Sağır çocukların eğitimleriyle alakalı 3 tane yöntem var bildiğim kadarıyla. Birincisi, doğal, işitsel-sözel yöntem. Konuşmaya, yazıya, okumaya ve duymaya yönelik. İkincisi; sadece işaret diline yönelik eğitim metodu. Üçüncüsü ise; iki dilli eğitim yani konuşma, duyma ve işaret dili bağlamında görsel-iletişim metodları kullanılarak eğitimler veriliyor ki bu eğitim gelişmiş ülkelerde veriliyor. Burada çocuklar okula başlamadan önce rehberlik araştırma merkezlerinde doğru yönlendirmeleri gerekiyor. Örneğin bir sınıfta 20 çocuk var. 5 tanesi sağır yani ileri derecede duymuyor. Ana dili işaret dili. 10 tanesi diyelim ki, işitme engelli kısmen duyuyor kısmen de duyamıyor. Bu öğrenciler karma bir eğitime tabi tutuluyorlar. Bu nedenle eğitim dilinin işaret dili ile güncellenmesi gerekiyor” olarak aktarmıştır.

Eğitim yöntemleri, işitme engel derecelerine uygun olarak yani ağır veya hafif duyabilen şeklinde kategorize edilerek sınıflandırılmalıdır. Tüm öğrencilerin işitme farklılıkları gözetiilmeden karma bir sınıfta eğitim görmeleri sağlıklı bir sonucu meydana getirmeyeceği gibi potansiyel bir başarıdan da bahsedilemeyecektir.

İşitme engelli bireylere yönelik yürütülen eğitim yöntemlerinde, başarıya ulaşabilmeleri adına K9 isimli katılımcının yorumu şöyledir:

K9: “İşaret diliyle anlatıldığında işitme engellinin ana dili olduğu için çok faydalı oluyor. Ama Türkçe temelli eğitim ile yürütüldüğünde de okumaları iyi olmadığı için anlamakta zorlanıyorlar. O nedenle sadece Türkçe temelli eğitim ile yürütülmesi başarı oranını düşürür. Ama hem işaret dili hem de Türkçe eğitimin olması başarılı olmalarını destekler” şeklinde ifade etti.

K13 isimli katılımcı ise K9 katılımcısının yorumuna benzer bakış açısıyla görüşlerini şu şekilde ifade etti:

“İşaret dili eğitimini ana dilleri olarak anne babanın sağır olmasından kaynaklı zaten öğreniyorlar. Ama bunun yanında da bize öğretildiği gibi Türkçe ders almaları başka bir dil öğrenme mantığı gibi düşünürsek de oldukça faydası olur. İletişimde de daha rahat ilerler bu şekilde bir eğitim sistemi gerçekleştirilirse” diyerek iki dilli eğitimin sağlanması eğitimdeki başarılarına katkısına ek olarak sağlıklı bir iletişim kurabilmelerini gerçekleştirebilirler.

Katılımcının ifade ettiği gibi işitme engelli bireyin ana dili zaten doğduğu ev itibariyle işaret dili olmaktadır. Ancak doğmuş olduğu ev haricinde toplumsal yaşama rahatça katılabilmesi için Türkçe eğitim de görmesi hem derslerindeki başarı anlamında hem de sosyal yaşama aktif katılımını olumlu yönde etkisi olacaktır. Ağır işiten bir birey dahi olsa resmi kurumlara gittiğinde işaret diliyle iletişimini sağlayamadığı noktada yazarak kendini ifade edebilme durumu olacaktır. Bu nedenle de hem işaret dilinin hem de Türkçe temelli eğitimin bir arada olduğu eğitim sağlıklı iletişim kurmayı meydana getirecektir.

K6, isimli katılımcı ise anne ve babası işitme engelli bir Coda. Eğitim dilinin Türkçe ve Türk İşaret Dili ile birlikte öğrenimlerinin gerçekleştirilmesine yönelik geliştirilen iki dilli eğitimin öğrencilerin başarılarına etkisi ile ilgili de deneyimlerini şu şekilde ifade etmiştir:

K6: “Ayrıştırılmadan iki eğitiminde verilmesi lazım. Türk işaret dilinden bağımsız olarak Türkçe’yi de kavraması gerekli. Çünkü iletişimin sağlanması kopuk oluyor. Mesele annem sağır birey, 49 yaşında bazı kelimeleri bilmiyor. Soyut anlam ne demek bilmiyor mesela. Karşılığının ne olduğuna dair bilgisi yok bu durum sadece bir örnek ve çok can sıkıcı bir durum” (Kadın, 28).

Alt temada gelişen, iki dilli eğitim kapsamındaki veriler ışığında Türk İşaret Dili ve Türkçe temelli iki dilli eğitimin akademik başarıya etkisi oldukça etkili olduğu saptanmıştır. Veriyle ilgili olarak katılımcılar şunları ifade etmiştir:

K16: “Tabi ki çok başarılı olurlar. İşaret dili ile Türkçe bambaşka diller. Bu dili kullanan bireylerin kültürü de birbirinden apayrı. Dolayısıyla hem Türkçe hem de ana dili işaret dili olması dolayısıyla iki eğitimin de sağlanması süreci daha da kolaylaştırır. Türkçe eğitimde konuşmadan ziyade okuma ve yazma tabanlı Türkçe eğitimi verilebilir. İşaret dili eğitiminde tüm hatlarıyla eğitim verilip öğretilmeli biz işiten bireylerde Türkçeyi tüm hatlarıyla öğrendiğimiz gibi. Ama Türkçe eğitimde yazma ve okuma kesinlikle sağlanmalı. Çünkü oranlara baktığımızda yüksek öğretime erişim en düşük işitme engellilerde, en yüksekte görme engellilerde. Demek ki duyabiliyor, konuşabiliyor olmak görebilmekten çok daha önemli akademik anlamda. Yani görme engelli en çok, işitme engelli en az. Görme aslında çok büyük bir engel gibi görünüyor. Yolda geçen bir bireye sorsanız kulağını mı? Gözünü mü kaybetmek istersin diye sorduğumuzda muhtemelen kulağını diyecektir. Çünkü kulağını kaybetsem bir işitme engelli gibi işaretlerle iletişim kurmaya devam edebilirim. Ama gözümün alternatifi yok deyip sağır olmayı tercih eder. Baktığımız zaman sağırılık, duyamıyor ve konuşamıyor olmak sadece sizi Türkçeden değil, kültürden de uzaklaştırdığı için eğitiminizi de çok ciddi etkileyen bir durum. Görme engeli çok daha büyük bir engel gibi görünüyor olmasına rağmen başarı ve kültürü tanıma noktasında görme engeli en hafifi kalıyor. Böyle bir zıtlık var aslında” (Erkek, 35).

Görme ve işitme engeli her engel grubunda olduğu gibi dezavantajları muhakkak ki vardır. Öyle ki iki engel grubu arasındaki bu zıtlığı özellikle 16 yıldır engelli bireylerle bir arada olan tercüman ve eğitmenin yorumu eğitimdeki iki engel grubuna yönelik durumu açıklamaktadır. İşitememek baktığımızda sadece işitememe problemini doğurmadığı gibi bizleri yaşadığımız kültürden de uzaklaştırmaktadır. Aynı zamanda işitme engellilerine yönelik eğitim müfredatı da onları destekleyecek bir programla yüklü olmadıkları için de yükseköğrenimden mezun olmaları görme engelli bireylere kıyasla çok daha düşük olmaktadır.

Sağır bireyler, işitme engelliler okullarında veya derneklerde işaret dilini öğrenmekle birlikte, sağırın hemen hepsi, hem Türkçe’de hem TİD’de çeşitli yeterliliklerde olmakla birlikte iki dillidir. Türkçe’nin, Türkiye’de resmi dil olup, MEB’de eğitim dilinin Türkçe olması ve şu ana kadar TİD’in müfredatlarda yer almaması; TİD’i

öğrenen sağırın büyük bir çoğunluğunun bu dili, Türkçe'yi edinmeleri gibi sonradan öğrenmesi; eğitim, medya ve teknoloji araçlarının hemen hemen hepsinin sözlü veya yazılı Türkçe olması sayılabilmektedir. Ancak sağırın hepsi, hem Türkçe'de hem de TİD'de tam olarak yeterli değildirler. Bunun nedenleri arasında, sağır toplumunun büyük bir çoğunluğu tarafından her iki dilin sonradan öğrenilmesidir (Makaroğlu, Arık ve Dikyüva, 2015: 89).

Sertifika Programlarının Yetersizliği; TİD eğitimlerinin sertifikalandırmadaki yeterlilik durumuna yönelik konu başlığını var etmektedir. Katılımcıların, işaret dilinin sertifika programlarına yönelik durumuna olan yorumları şöyledir:

K1: “Kesinlikle yeterli değil. Öğretmenlik bölümünü okurken veya üniversiteden mezun olurken bu eğitimin verilmesi gerekir. Bu yolla eğitmenlerin yetiştirilmesi gerekir” şeklinde muhtar görüşünü belirtti.

Eğitmenlerin özellikle de anasınıfı veya sınıf öğretmenlerinin işaret dili bilgisinin önemine değinmiştim. Özellikle bu branşlarda öğretmenlerin bilmesi eğitim-öğretim yaşına gelmiş öğrencilere temel düzeyde işaret diline dair işaretlerin öğretilmesi küçük yaşta farkındalık ve bilinç geliştirmelerinde önemli olmaktadır. Engelli bireylerin toplum içerisinde var olduklarını ve engel durumlarına göre de nasıl tutum ve davranış geliştirmeleri gerektiğini özellikle ilgili branş öğretmenleri aracılığıyla öğrencilere aşılayabileceklerdir.

K2 isimli ulusal haber kanalında tercüman ve çevirmenlik yapan bir katılımcı ise;

“MEB bağlı eğitimlerin bir an önce sonlandırılması gerekiyor. Lisans ya da ön lisans bölümü olması gerekir. Kişiler işaret dili öğretmeni ya da çevirmeni olmak istiyorlarsa ön lisans yeterli değil tabi ama diğer alanlardaki lisans programlarında İngilizce öğretmenliği ya da mütercim tercümanlığı gibi 4 yıllık Türk İşaret Dili Tercümanlığı/Öğretmenliği bölümleri açılmalı. Üniversitelerde böyle bölümler açılmayacaksa bile Halk Eğitim merkezlerindeki bu eğitimler 2,3,4 yıla yayan bir eğitim planlamalı. Yabancı Dil edinimi kurslarında olduğu gibi A1,A2,B1,B2,C1 gibi” (Erkek, 44).

Günümüz sertifika programları K2 isimli katılımcının yorumundan da hareketle gerçek manada bir eğitmen veya tercüman olmak için yeterli olmamaktadır. Özellikle de çalışma konumu var eden durumdan hareketle işaret dili eğitimleri diğer yabancı dillerden ayrı görülmeden bir müfredat programı hazırlanması gerekmektedir. İşaret dili eğitimi almak ciddi anlamda başka bir şey, işaret dili tercümanı ve eğitmeni olmak ise

başka bir şeydir. Hatta öyle ki tercüman ile eğitmenlik de kendi içerisinde farklılık içermektedir. Kendim de şahsen sertifika programlarımı tamamlayarak belgeyi almaya hak kazandım. Fakat Türk işaret dili tercümanı ve eğitmeni unvanına sahip sertifika almak bizi o mesleğin uzmanı yapmıyor. İşaret dilinin seviye seviye basamakları olması gerektiği gibi uzun zaman dilimlerine yayılan bir programı olması gerekmektedir. Ayrıca da bölümün üniversite ayağında bir bölüm olarak okutulması gerektiğini bende bir tercüman olarak aynı görüşü savunmaktayım.

Başka bir ulusal haber kanalında Türk işaret dili tercümanının ise sertifika programlarının işaret dili ediniminde yeterli olup olmamasına karşılık yorumu ise şöyledir:

K6: “Yeterli kalmamakla birlikte yetersizlikler doğuruyor. Halk eğitimden eğitim alan biri, İSMEK’ten eğitim alan birine kıyasla eksik kalabiliyor. Bu anlamda daha farklı bir sistemle yani bunun için bir heyet kurulup, yeterli olanların sahada çalıştırılması gerekli. Yetersiz olanların ise yeniden eğitim aldırılması gerekiyor kesinlikle. Ya da Eğiticinin Eğitimi gibi kapsamlı bir eğitimler verilerek de bu alanın güçlendirilmesi gerekli. Sınırlı ve sayılı insanlar yapmalı eğitmenlik işini. Çünkü herkes eğitmen olmuş. Sertifikasını alan kişi kendini eğitmen olarak görüyor. Sertifikayı, parayla hiçbir sınır olmadan satın alıyorlar. Gerçekten hak eden insanlar Türk İşaret Dili eğitmeni ve tercümanı olmalı” (Kadın, 28).

Eğitimde Türk İşaret Dili ana temasının en son kısmında gelişen alt temada, sertifika programlarının yetersizliği olarak karşımıza çıkan mevcut sertifika programlarının eğitmen yetiştirmedeki yetersizliği olarak veriler kendisini açığa çıkartmıştır. Sertifikalandırma programları ile ilgili ulusal haber kanalında TİD tercümanı ve eğitmeni şunu ifade etmiştir:

K2: “İşiten kişilerin işaret dili öğrenme süreçleri malesef yabancı dil öğrenme metodlarıyla uygulanmıyor ülkemizde. Özellikle MEB’e bağlı Halk Eğitim Kurslarında ya da Özel kurslarda İşaret Dili 2 Aşamadan oluşuyor. Birincisi; 120 saatlik Temel Eğitim, devamında da 200 saatlik Türk İşaret Dili Tercümanı ve Öğreticiliği sertifikası programları var. Bu toplamda 6 ayda süren bir süreç. Fakat, bu hiçbir dilde olmayan bir durum. Çünkü, 6 ayda dilin tercümanı ve eğitmeni olamazsınız. Aynı zamanda Türk İşaret Dili Tercümanlığı başka bir alan, Türk İşaret Dili Eğitmenliği ise başka bir alan. Bu nedenle MEB kesinlikle bu politikadan bir an önce vazgeçmesi gerekiyor. Yıllardır uyguladığı bir politika bu. Yanlış hatırlamıyorsam da Türkiye’de Türk İşaret Dili Tercümanı ve Öğreticilik

sertifikası almış 60.000-70.000 kişi var. Ancak bu kişiler uygulamada sahada gerçek anlamda yapamıyor. Katı bir bürokrasi var. Çözümeyen, aşılamayan. Nedenini de bizim de bir türlü anlayamadığımızı”.

İlk seviye olan temel Türk İşaret dili eğitimini herkes alabilir ve eğitim 120 saatlik dilimden oluşmaktadır. Bir üst seviye olan 200 saatlik eğitimi alabilmek için en az ön lisans mezuniyet şartı aranmaktadır. Bu seviye sonunda kişiye Türk İşaret Dili Tercümanı ve Eğitmenliği sertifikası verilmektedir. Ancak bu sertifikasyon tam anlamıyla işaret dilinin ne tercümanı ne de eğitmeni olmanıza yeterlidir. Çünkü işaret dili diğer yabancı diller gibi canlıdır ve toplamda 320 saatlik eğitimin tamamlanmasıyla sağlanabilecek bir dil değildir. O nedenle işaret dilinin sertifika programları uzun bir zaman dilimine yayılarak sağlam temelleri atılmalı, üniversitelerde işaret dili bölümü konularak uzman yetiştirilmeli ve pekiştirmek adına işitme engelli dernekleriyle bağlantı sağlanmalıdır. Pratik yapmadan diğer dillerde olduğu gibi o dili kendinizde kalıcı hale getiremezsiniz.

Türk İşaret Dili eğitiminin sertifika programlarındaki durumu ile ilgili olarak bunun eğitimini almış iki katılımcı ise şunları ifade etti:

K8: “Yeterli değil kesinlikle. Çünkü çoğu müfredat içeriği kelime kelime gösterimleri oluyor veya gündelik hayat cümleleri kısıtlı kalıyor. Mevsimler, sayılar, renkler, günler gibi çok temel işaretler öğretiliyor. Ancak bunun yanında işitme engelli bireyin ihtiyaçlarını da anlayabileceğimiz durumlara yönelik de müfredatın düzenlenmesi ve geliştirilmesi gerekli. Dezavantajlı bireyleri gerçek anlamda anlamamız için çok önemli. Ayrıca sertifika almak için de bu eğitimi almamak gerekir”.

K11: “Maalesef yeterli kalmıyor. Bir dili öğrenmek, şuan da resmi sertifikayla belirlenen 120 saatlik temel sertifika ve onun üstü olan 200 saatlik sertifika ile işaret dili tercümanlığı ve eğiticiliği belgesini alırsınız. Bir dili öğrenmek 320 saatlik eğitim alınarak öğrenilmez. Hepimizi İngilizce biliyoruz ama hangimiz konuşabiliyoruz senelerce? Bu dilin kendi içinde sağır kültürü var. Bu dil eğitimini aldıktan sonra sağırılarla birlikte en az 1-2 sene pratik yapmaları gerekir. Bizlerde nasıl, konuşma, yazma, sokak dili varsa bu dilin içinde de aynı şekilde” (Kadın, 56).

İşaret dilleri İngilizce, Almanca, Fransızca, Türkçe gibi doğal dillerdir. İşaret dilinin bu dillerden ayrıldığı kısım, konuşulan diller değil, işaretlenen görsel dil olmalarıdır. Bu diller, el ve vücut hareketleri ve yüz ifadeleri çoğunlukla eş zamanlı şekilde kullanılarak

ifade edilir. Tıpkı konuşulan dillerdeki gibi işaret dilleri de onu kullanan kişiler arasında, doğal olarak, kendiliğinden oluşmuş dillerdir. (Erten, Arıcı, 2022: 3; Eryiğit, 2017, s. 5’den nakl.). Bu nedenle birlikte nasıl ki yabancı dillerin tercüman ve çevirmenleri olduğu gibi TİD’ne dair de kişilerin yetiştirilmesi gereklilik arz etmektedir. Engellerin aşılması adına kıymet verilmesi sağlanmalıdır.

Türk işaret dili eğitimlerinin öğretildiği içeriğe dair K12 isimli katılımcının yorumu şöyledir:

“Türkçeleştirilmiş işaret dili öğretiliyor eğitim sisteminde çünkü en kolayı bu geliyor. Yani kelime kelime işaretler öğretiliyor. İşaret dilinin bir dil olduğu, grameri olduğu, jargonu olduğu unutuluyor. Eğitimler yeterli kalmıyor. Bununla birlikte de aslında işaret dili eğitimindeki işaretlerin farklı gösterimleri var. Başka bir yerde eğitim veren öğretmen diğer gösterimlere hakim olamayabiliyor. Bu nedenle bizler öğrenirken de tam anlamıyla öğrenebiliyoruz diyemem. Bu nedenle yetersiz kalıyor. Sertifika programı bittikten sonra bireyler gerçek anlamda öğrenmek istiyorlarsa dili zaten işitme engellilerle beraber vakit geçirmeli işaret diline maruz kalmalı” (Kadın, 25).

İşaret dili de diğer diller gibi yaşayan ve kültürü olan bir dil olduğunu ifade etmiştim. Burada da katılımcı almış olduğu eğitimi yorumu itibariyle sertifika programlarının eksiklerine dikkat çekmiştir. Aynı zamanda da işaret dilinin gösterimleri bölgeden bölgeye farklılık içermektedir. Bu nedenle de işaret dili eğitimini alırken tam manasıyla öğrenemediğimize dikkat çekerek aslında eğitimi tamamladığımızda dili tam manasıyla öğrenmek adına işaret dili ana dili olan yani işitme engelli veya Coda bireyleriyle vakit geçirerek dilin asıl dünyasına kendimizi dahil etmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

Türk işaret dili tercümanı ve eğitmeni olan aynı zamanda da eğitim kurumu sahibi katılımcının işaret dili ediminde sertifika programlarındaki durumuna karşılık yorumu ise;

K16: “Oyunu kurallarına göre oynamak zorundayız. Bu işi biz yapmazsak daha kalifiye insanlar yapacak bu sefer. Yani alanda açık oluşacak. Ben şahsen MEB onaylı sertifika veren bir eğitim kurumunun sahibiyim. Ama ben müfredatın yanında sağırılık kültürü ve işitme engellilerin konuştuğu dil üzerine bir eğitim veriyorum. Benden eğitim alanlar daha hızlı işitme engellilerle iletişim kurup, yol alabiliyorlar. MEB’in müfredatı bir tercüman yetiştirmek için yetersiz. Ama şöyle de düşünmek lazım. Zamanında ehliyetler önceden, ilerden U yap gel dediler ve ehliyetimizi verdiler. Ama şimdi çok fazla teferruatı çıktı ve zor olmaya başladı.

Dolayısıyla işaret dili ile ilgili de hiçbir adım atılmamasındansa, ne kadar sistemin eksikliğini eleştiriyor olsak da sertifika kursları bir adımdır bana kalırsa. “1-0’dan büyüktür” mantığıyla yaklaşıyorum” diyerek sertifikalandırma süreçlerinde Türk işaret dili eğitimleriyle ilgili hiçbir adım atılmamasındansa en azından işaret dili kurslarının varlığı farkındalığı oluşturacağı için önemli bir adım yorumundan hareketle de eğitimlerin iyileştirilmesi gerektiği görüşünü paylaşmıştır.

3.2. Toplumsal Algı ve Farkındalık

İkinci ana tema olan toplumsal algı ve farkındalık başlığı görüşme sonunda elde edilen verilerden hareketle kodlar dörde ayrılmıştır. Bunlar ilk olarak, toplumsal farkındalık eksiklikleri kapsamında tid’nin toplumsal yaygınlığının varlığı ancak hala farkındalık eksikliklerinin aşılammaması olmaktadır. Devamında eğitim ve Tid kapsamında açığa çıkan toplumsal tutum ve algı şekillendirmedeki öneminin vurgusu gerçekleşmiştir. Sonrasında Tid’nin toplumumuzda ve yurt dışındaki süreçlerinin karşılaştırılması sağlanmıştır. Son minvalde ise sosyal ve kültürel çözümler ana temasında gelişen hastaneler, resmi ve özel kurumlarda Tid bilgisine sahip bireylerin kazandırılması sağlanması gerektiği üzerine vurgusu vardır.

Toplumsal Farkındalık Eksiklikleri; TİD’ne yönelik toplumsal algı ve farkındalık bağlamında görüşme verilerinden elde edilenler neticesinde alt tema olarak işaret dilinin farkındalık eksikliğine dair alt başlık elde edilmiştir. Bu bağlamda toplumsal yaşamda, Türk İşaret Diline dair yaygınlığının varlığı fakat hala farkındalık eksikliklerinin fazlalığı olmaktadır. Özellikle işitme engelli bireylerin istihdam ve eğitimdeki farkındalığına dair eksikliklerin yoğunluğu olmaktadır. Öyle ki bu konu çerçevesince gerçekleştirilen görüşmelerde gerçekleşen katılımcının yorumu şu şekildedir:

K5: “İstihdam alanı yok zaten o nedenle de farkındalık da olamaz. Farkındalık olabilmesi için istihdam alanının başarılı işlemesi lazım. 4 farklı engel durumu var. İşitme, görme, duyma ve fiziksel. Bu engel durumunda hiç alınmayan işitme engelli bireylerdir” (Kadın, 55).

İşitme engelli bireylerin istihdama katılımı işitememe engeli nedeniyle çoğunlukla işveren tarafından alımı gerçekleşmemektedir. Çünkü engel grupları içerisinde iletişim engelini her alanda büyük bir dezavantaj yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle de iletişimsizlik işitme engeli olan bireyi sosyal yaşamın her alanından alıkoymaktadır. İstihdam bağlamında da işverenin ve diğer çalışanlarının işaret dili bilgisine sahip

olmayışı da aynı şekilde etken olmaktadır. İşe alımlarda sorulan soru yabancı dil bilginizin olup olmamasıdır. İşaret dili edinimini kazanmak illa sizin veya çevrenizin işitme engelli olmasına gerek olmadığını unutmamak gerekmektedir. Çünkü her birimiz engelli adayıyızdır.

K9: “İstihdam alanında oldukça sıkıntılar var. Firma görüşmeleri olduğunda işitme engelli alıyor musunuz diye sorduğumda sadece 1 tanesi belki diyor. Noterler mesela eğer okuma yazması varsa işitme engelli bireylerin buna zorlanıyor çünkü tercüman yok kurumda. Şunu unutmamalıyız ki işiten birey neredeyse işitme engelli bireyler de orada. Tercümana en ihtiyaç duyulan alan hastaneler, adliyeler, polis karakolları ve diğer kurumlar gelmekte” (Kadın, 43).

Toplumsal algı ve farkındalık bağlamında işaret dili ediniminin en önemli olduğu yerdir resmi kurumlar. Özellikle katılımcı K9’un da bahsettiği gibi işitme engelli bireyler işaret dili bilmeyen kişilerin kurumlarda çalıştırılması nedeniyle diğer vatandaşlar gibi işlemlerini rahatça gerçekleştiremiyorlar. Bu nedenle de özellikle tercüman anlamında işitme engelli vatandaşlar için başta resmi ve özel kurumların işe alımlarında temel kıstas işaret dilini biliyor olmaları gerekmektedir.

Engelli bireylere yönelik farkındalık eksikliği bağlamında başka bir katılımcının yorumu şu şekildedir:

K18: “Mesela deprem anında, işitme engelli konuşamıyor, duyamıyor. Biz bu bireye nasıl ulaşacağız? AFAD için baktığımızda mesela, “Sesimi Duyan Var mı? uygulaması var. Ama işitme engelli duymuyor. Yani bu doğal afet anlarında işitme engelli ve diğer tüm engel grupları adına çalışmaların farkındalık anlamında eksiklik olduğu görüyorum. Bizler konuşmayı duya duya öğrendik. İşitme engelli bireylerde görerek öğreniyorlar. Buna göre çalışmaların yürütülmesi daha sağlıklı olur” (Kadın; 38).

Geliştirilen telefon uygulamaları bağlamıyla dezavantajlı bireylere yönelik çalışmalar sağlanmalıdır. Özellikle katılımcının değinmiş olduğu konu kapsamıyla da deprem konusu Türkiye’nin gerçeğidir. Sosyal farkındalık çalışmaları kapsamında yürütülen her çalışmanın hitap ettiği kitle toplumda bulunan tüm insanlığa yönelik olmalıdır. Konuyla bağlantılı olarak başka bir katılımcı ise farkındalığın geliştirilip, yaygınlaştırılması adına şunu dile getirmiştir:

K10: “İstihdam alanında oldukça farkındalık eksikliği var. Eğitim de bunların başında geliyor. Daha fazla farkındalık için görünebilirliği arttırmak gerekiyor. Televizyonlarda sadece ana haberlerde tercüman desteği var bunlar arttırılmalı.

Bankalar çağrı merkezlerinde eğitim almaya başladı. Bazı kurumsal şirketler almaya başladı. Görsel panolarla, reklamlarla kamu spotu yayımlanmalı. Küçükten büyüğe doğru adımlar atılmalı. Mahallelerde muhtarlardan başlayıp üst kademelere doğru çalışmalar yapılmalı. Belediyeler sosyal platformlarda sık sık yayın yapmalı. Halkı bilinçlendirmeli. Türkiye’de 3-3.5 milyon sağır birey var ve ciddi bir sayı. Sadece böyle de kalmıyor gelecek nesillerle çarpı 2 diyebiliriz. Sağlık durumu olduğundan dolayı nesilden nesile aktarılıyor” (Kadın, 45).

Sosyal yaşamda dezavantajlı bireylere yönelik bir ön yargı olduğu konusundaki farkındalık eksikliği bağlamındaki gözlemlerini K19 isimli katılımcı şu şekilde yorum yaptı:

“Baktığımızda sadece işitme engellilere dair farkındalık eksikliğinden ziyade dezavantajlı gruplara dair bir önyargı var. Özellikle istihdam alanında damgalanmış durumdalar. Eğitim alanında zaten işaret diline dair eksiklikler oldukça görünür. İşitme engelli birey dahi işaret dili ile eğitim almıyor mesela. Bu nedenle her alanda farkındalığa dair ön yargılar olması nedeniyle eksiklikler oldukça çok” (Kadın, 26).

Geçmişten günümüze değin engelli sağır toplumunun yaşamlarındaki alanlar adına farklı politikalar yürütülmüştür. Bu politikadaki anlayışlar dönemsel zamanlarda sağır bireyler adına negatif sonuçlar doğurarak bu tarz anlayışlara da gebe kalarak engelli bireylerin toplumdaki söylemsel yeri adına bizlere açıkça görünür olmuştur. Dönemsel değişikliklerle birlikte toplumsal ve politik süreçlerdeki işleyişe dair de çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Özellikle toplumsal tarih okumaları bizlere göstermektedir ki engelli bireyler adına tek bir yöntemin uygulanışının yanlışlığıyla birlikte, işaret dilinin sağır bireylerin “ana dil hakkı” olduğu gerçeği de aslında kamusal yaşamda da görünür kılınmasını gerektirmektedir. Bu kamusal yaşam hakkının sağlıklı işlemesi toplumsal farkındalığı yüksek toplumdan geçmektedir.

Eğitim ve TİD; eğitimin toplumsal tutum ve algı şekillendirmedeki önemine işaret etmektedir. Öyle ki bu konu çerçevesince gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen bazı veriler şöyledir:

K11: “Eğitimde oldukça büyük eksiklikler var özellikle Türkçe eğitimleri çok azdır işitme engellilerin bize göre. Somut kavramları algılarlar, soyut kavramları algılayamazlar. Dolayısıyla bize göre 4/1’i kadar bile Türkçe yapıları yoktur. Dolayısıyla her şeyden önce işitme engellilerin uzun bir süreç Türkçe öğrenmeleri gerekiyor. Eğitimlerinin, sınavlarını ana dilde olmalı. İşaret dilinde kurallı cümle

yapısı, noktalama işaretleri yoktur. Aynı zamanda ekler zamanlar yoktur, bunu beden diliyle uyguladıkları işaretlerdir. Soyut kavramlarda, kurallı cümle yapısında, noktalama işaretleri olmayan, zaman anlamında, dillerinde olmayan bu bireyler, üniversite sınavlarına normal bireylerle eşit düzeyde giriyor. Bu, hak mıdır! Çok büyük haksızlıklar var” (Kadın, 56).

İletişim kurabilmek tüm insanlık adına hayatlarını sürdürebilmede önemli insani işlemdir. Ancak işitme engelli bireyler iletişimlerini sağlayabilmek adına yaşayan doğal bir dile sahiptirler. Fakat bu doğal dilin verimli biçimde kullanılabilmesi için sadece işitme engeline sahip bireyler tarafından değil, duyabilen/konuşabilenler tarafından da farklı ikinci bir dil bilmenin gerekliliğini bilmek durumundayız. Engelli bireylere yönelik bilincin toplumsal algı ve farkındalığı bağlamında gelişmesi önemlidir. Özellikle de veriler ışığından hareketle de eğitimin, toplumsal tutum ve algı şekillendirmedeki önemi de dikkat çekicidir. Öyle ki katılımcının vermiş olduğu cevaba istinaden konuyu açıklar nitelikte olmaktadır:

K2: “İletişim, dil veya İnsan Hakları çerçevesinde de düşünebilirsiniz. Ama ilk başta eğitim alanındaki çalışmalar yapılması gerektiği gibi yapıldığı takdirde diğer alandaki sorunlar yarı yarıya azalacaktır.”

Gerek işaret dilinin yaygınlaşmasının sağlanması, gerekse de diğer toplumsal konulardaki problemlerin azaltılabilmesi noktasında eğitim temel etken olmaktadır. Hal buyken, Türk işaret dilinin eğitimdeki tarihsel süreçleri oldukça farklı müfredatlardan geçmiştir. İşitme engelli bireylerin iletişim aracı olan işaret dili yani ana dillerinden mahrum bırakılarak duymaya, konuşmaya zorlandığı dönemler yaşamışlardır. Katılımcının da savunmuş olduğu “eğitim alanındaki çalışmalar gerektiği gibi yapılırsa diğer toplumsal yaşamdaki sorunların da yarı yarıya azalabileceği” yorumu bu bağlamda eğitimde doğru atılımlar gerektirdiğinin altını çizmiştir.

Toplumumuzda ve Yurt Dışında İşaret Diline Yönelik Tarihsel Süreç Karşılaştırması; gerek ülkemizde gerekse de Dünya ülkeleri hakkında bilgisi olup soruyu cevaplayan kişilerce ülkemiz, yurt dışına kıyasla TİD’ ne yönelik politikalara bakıldığında geride kaldığımız, fakat ülkemizin de TİD’nin konusunda gelişmekte olduğuna dair gözlemlerin varlığı söz konusu olmaktadır. Konu çerçevesince gerçekleştirilen görüşmelerde K2 isimli katılımcının yorumu şöyledir:

“Bazı ülkelerden çok daha iyi durumdayız bu kesin ama bazı ülkelere de çok geri durumdayız. 2005 yılında Engelliler Yasasıyla Türk İşaret Dili resmen tanınmış oldu ve

2005 yılından sonra da son 20 yıldan beridir de bir sektör haline geldi” şeklindeki yorumuyla aslında işaret dilinin Türkiye bağlamında çıkarılan yasa kapsamında gelişmekte olduğuna dair vurgusu olmuştur.

K16 isimli katılımcı da Türkiye bağlamında işaret dilinde çok da geri planda kalmadığımızı, yavaş da olsa işitme engelli bireyler adına gelişmelerin yaşandığını şu şekilde ifade etti:

“Türkiye’deki gelişimleri daha iyi görüyorum. Tabi ki böyle Gallaudet Üniversitesi gibi Amerika’da işitme engellilerin gittiği bir üniversite bile var. Bazı alanlarda eksikliklerimiz var doğrudur. Ama buradaki gelişim hızına bakarsak orada oturmuş bir sistem var tabi ki de çok ileride. Türkiye’deki gelişim hızına baktığımız zaman işaret dili konusunda gelişmekte olan ülkelere baktığımızda Türkiye’deki duruma iyi diyebileceğimiz bir seviyede buluyorum. Eksik veya yanlış bir şeyler yapılmaya çalışılıyor olması çok güzel” şeklindeki yorumuyla aslında görünür oluşu, hiç görünür olmamasına kıyasla gelişme süreci içerisinde olduğunu ifade etti.

Türk İşaret Dilinin, Osmanlı zamanındaki tarihsel süreci bilginsini ise K18 isimli katılımcı şu şekilde aktardı:

“Bizim ülkemizde normalde eskiden Osmanlı zamanında, işaret dili kullanılıyordu. İşaret dili Osmanlı Saraylarında o kadar yaygınlaşmış ki, saray dili haline gelmiş. Zamanla konuşmanın gerileyeceği düşünülmüş. Bu sebeple de, yasaklandı bir dönem işaret dili. Bizim ülkemizde 1889 yılında başlıyor yasak döneminden sonra tabi. İspanya’daysa 1550 yılında. Yani Avrupa’da, 1550 yılında başlayan işaret dili, bizim ülkemizde yasaktan sonra 1889 yılında başlıyor. Doğal olarak bizler geriden geliyoruz. Şu son zamanlarda yavaş da olsa işaret dili görünür olmaya başladı” yorumuyla da işaret dilinin günümüzdeki yerine dair bakış açısını yansıttı.

Ülkemiz ve yurt dışındaki İşaret Diline yönelik toplumsal algı ve farkındalıkla ilgili karşılaştırma dahilindeki soru ışığında iki katılımcı ülkemizdeki süreçte geri planda kalındığına dair şu ifadede bulundu:

K12: “...geçen gün Avrupa’da bir çiftin yorumunu okudum. Şöyle ki, kadın eşine diyor ki; burada ne kadar çok engelli birey varmış. Eşi de diyor ki karşılık olarak, çok fazla engelli yok, topluma kazandırılmış çok fazla engelli var. Dünya Sağlık Örgütü’nün Engellilik tanımları var. Engelli olma durumu; “kişinin kaybindan dolayı yaşadığı bir durum değil, toplumun bireye sağlayamadığı bir durum” olarak tanımlıyor. Bizim ülkemiz için böyle söyleyebilirim. Toplumumuz öğrenmiyor, dil bariyerini kaldırması gereken işiten biz bireyleriz. Bunları gözlemlediğim için geri

kaldığımızı görebiliyorum” diyerek aslında engelin iletişimden değil de ön yargılardan kaynaklandığının altını çizdi.

K11: “Ulusal işitme engelliler gibi uluslararası işitme engellilerde böyle 50 yıllık bir kayıp olmadığı için yasak getirilmediğinden ya da yasak edilen ülkelerde gerekli donanımlar vardı. Ama Türkiye’de 1953 yılında bu yasanın eksikliklerini giderecek bir donanım yoktu. Dolayısıyla işitme engellilerimiz kara bir zaman süreci yaşadılar. Yeni Zellanda çok güzel bir örnektir. İşaret dilinde kendi anadilinden sonra işaret dili öğrenme zorunluluğu vardır. Hollanda da bunun çok güzel örneğidir. Uluslararası bağlamda işaret dili başarılı, Türkiye’de ise zayıf kalmış yeni yeni geliyor” (Kadın, 56).

İlgili başlık altındaki görüşme sorularına verilen yanıtlar neticesinde Türkiye’de işaret dilinin tarihsel bağlamdaki yasakları dolayısıyla geri planda kalındığını ancak yeni yasa ve kararların çıkmasıyla da gelişmekte olduğumuza dair işaretlerin varlığı gözle görülür olmaktadır. Uluslararası bağlamda ise gelişmiş bir farkındalık dolayısıyla yürütülen yasalar gereği işaret dili tarihi ve günümüze değin de ilerleme adımları atılmış olmasıyla gelişmiş bir konumda olmaktadır.

Sosyal-Kültürel Çözümler; bize hastaneler, resmi ve özel kurumlarda, özellikle de noter gibi yerlerde TİD bilgisine sahip kişilerin bulundurulmasının zorunlu hale getirilmesini ve ayrıca ortaya çıkarılan çalışmaların TİD çevirilerinin de gerçekleştirilmesi gerektiği önerisi görünür olmaktadır. Konu çerçevesince gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen katılımcının yorumu ise şöyledir:

K11: Hayatın en son gelen noktası ya hastanedir ya da hapishanedir. İşitme engelli bireyler bunu çok ağır bir bedelde öderler. Bir tanıyı koyabilmesi için doktorun doğru sorular sorması gerekir. Hangi doktor işaret dili biliyor? Ya da kaç tane hastanede işaret dili tercümanı var? Yeni yeni çok az oluşmaya başlıyor. Uzun bir zamandır adliyeler aynı konumdaydı. Son birkaç yıldır tercüman atanmaya başladı. Ama bir işitme engelli bunu nasıl ödedi? İşitme engelliye yanlış çeviriden dolayı mahkum edildi. İçerideki mahkumlara işaret dilini öğretti. Mahkumlar işitme engellinin suçsuz olduğunu, olayın içinde olmadığını hakime belirttiler. Bedeli çok ağır oluyor. Resmi her alanda işaret dili tercümanı bulunması şart. Türkiye şartlarını düşündüğünüzde bu durumların kaçınılmaz olarak gideriliyor? İşitme engelli okusa yazsa dahi okuduklarını hiçbir zaman anlamaz. Türkiye’de bu gerçek yok ama Avrupa’da İnsan Hakları Mahkemesinde bir işitme engelli, evet yazdım çizdim tercümanda olsa dahi ben bu konuyu anlamayarak imzaladım dediği anda İnsan

Hakları Mahkemesi işitme engelliye haklı buluyor. İşitme engellinin asıl problemi yazamamak, konuşamamak, duyamamak değil anlayamamaktır” (Kadın, 56).

İletişimin önemini ve kıymetini özellikle işitme engellilerin yaşadıkları problemler doğrultusunda daha da iyi anlayabilmemiz gerekmektedir. Bu gereklilik doğrultusunda da işaret dili edinimini kazanmamız gerekmektedir. Sosyal ve kültürel kapsamda işitme engelli bireyleri anlamak, işitebilen bireylere oldukça görevler düşmektedir. Ana dili işaret dili olan bireyin zaten kendi aile yaşantısında iletişim kurmayla ilgili bir problemi olmamaktadır. Sağır bireyler toplumsal ve kültürel alanlarda dezavantajlı olduklarını daha da hissetmektedirler. Çünkü ait oldukları iletişim dillerini bilen ve bu farkındalığa da erişmiş kişiler olmadığındandır.

Toplumsal algı ve farkındalık ana başlığı altında gelişen son başlıkta sosyal-kültürel çözümler kapsamında K16 isimli katılımcının yorumu şöyledir:

“Tüm sektörlerin, hastanedeki danışmanın, kapıdaki esnafın bile çat pat İngilizce konuşuyor olması gibi temel düzeyde de olsa işaret dili biliyor olması lazım. E-devlette ücretsiz İngilizce öğrenildiğini yeni öğrendim. Yine bence e-devlette ücretsiz işaret dili çok basit düzeyde belki 300 kelime kesinlikle olmalı. Bunu kendi insanımızda bilmeli. Bunun haricinde hayati veya hassas noktalarda yani sağlık, hukuk sektörlerinde bu alana kendini adanmış ciddi tercümanlar lazım” diyerek işitme engelliler ve işitebilen bireyler adına çözüm önerisinde bulunarak sağlıklı iletişimin kurulmasının işaret dilinin her yerde olmasıyla mümkün olacağının mesajını kazandırmıştır.

İşiten bireylerin olduğu her yerde işitme engelli bireylerin de var olduğunu unutmak gerekmektedir. Engelli bireylerde toplumda var olan tüm farklı insan grupları gibi yaşam haklarına sahiptir ötekileştirilemez. Bu sebeple de halka açık her alanda işaret dili bilgisini edinmiş bireyler bulundurulmalıdır. Özellikle katılımcının da aktardığı üzere tüm sektörlerde işaret dili bilgisine sahip kişiler olmalıdır ki işitme engelli birey işlemlerini sorunsuz şekilde halledebilsin.

3.3. Resmi Politikalar ve Uygulamalar

Tid’ne yönelik gerçekleştirilen resmi politikalar ve uygulamalar kapsamında yöneltelen görüşme soruları neticesindeki resmi çalışmaların eğitim sistemi entegrasyonu için geçmişte atılan adımlar ile birlikte işitme engelli bireylere yönelik devlet politikalarının güçlendirilmesi gerektiği saptanmıştır. Yine devamında Tid’nin okullarda seçmeli veya

zorunlu ders olarak verilmesi bağlamında mutlaka seçmeli ders olarak okutulması gerektiği olmuştur. Resmi politikadaki uygulamalar başlığı altındaki son alt tema ise medya ve kamuoyu oluşumuyla yani medyanın işitme engelli bireylerine ve kullandıkları işaret diline yönelik farkındalık yaratma rolü olmaktadır.

Politika ve uygulamalar kapsamında yöneltilen soru neticesinde katılımcı şunları ifade etmiştir:

K2: “Resmi ve özel kurumların yaptığı çalışmalar önemli. Bunun dışında da işitme engelli bireyler adına bilinçlenmeleri adına da çalışmalar yapılmalı. Sadece işitenlerin değil sağır bireylerin de kendi alanlarında özellikle “ana dillerinde” çalışmalar mutlaka düzenlenmeli”

Tarihsel süreç içerisinde; 1902’de, hem işaret dili hem de sözel dilde eğitim veren Yıldız Sağırılar Okulu, işitme engellilere sözel dilin öğretilmesinin daha uygun olduğu ifade edilerek 1953’te işitme engelli okullarında işaret dili kullanımının yasaklanmasına ve o tarihlerden günümüze kadar okullarda işaret dili kullanımına yönelik tartışmalar devam etmektedir. (Sarı, Bağcı, Gökdağ, 2021:13; Demirögen, 2016’dan nakl.). Bu bilgi ışığında anne baba işitme engelli olan işiten Coda katılımcı tarihsel bağlamdaki Tid süreçlerini şu şekilde yorumladı:

K11: ... işaret dili 1953 yılında yasaklı döneminden sonra 2006 yılında tekrar dil olarak kabul edilmesi sürecinde büyük kayıplar yaşadığı için Türk İşaret Dilinde köklü bir değişime ihtiyaç vardır. Özellikle Türk İşaret Dili, işitme engelliler okulunda dahi 4-5 yıllık geçmişi vardır. Okullarında bile işaret dili eğitimi yoktur. Yani anlayacağınız yıllardan beri ana dilde eğitim uygulanmadı. Şuan artık yenileşiyor. Televizyonda farkındalıklar arttırılmaya çalışılıyor. Tabi ki ama bu derin açığı kapamak kolay değil. Yavaş yavaş bir şeyler yapılmaya çalışılıyor. Sözlükler oluşturuluyor. İstanbul’da oluşturulan sözlüğü Ankara kabul etmiyor.

Kültürel farklılıklar var tabi. Bu oluşum 10 yıllık bir süreç. Birçok şeye de gebe”.

Toplum adına yürütülen proje çalışmalarının veya başka bilimsel, sanatsal alanlarla geliştirilen her çalışmanın toplumdaki tüm kitleye hitap etmesine önem verilmelidir. Çalışmam kapsamında da işaret dilinin de bir iletişim aracı bağlamında yabancı dillerden ayrı tutulmadan çeviri gösterimlerinin olmasına öncelik verilmesi gerekmektedir.

Resmi Çalışmalar; Türk işaret diliyle ilgili resmi çalışmalar kapsamında bilgisi olan katılımcının bilgisi şu şekildedir:

K2: “2005 yılında çıkarılan Engelliler Yasası ve 2007 yılında çıkarılan bu yasaya bağlı yönetmelikler. Akabinde erişilebilirlikle ilgili Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın yaptığı birçok çalışma var” (Erkek, 44).

K9: “MYK belgesi verilmeye çalışılıyor şuanda. Ama bu belgeyi kabul eden yer yok. Tidyas sınavı var işaret dili bilgisinin ölçüldüğü bir sınav bu sınavı da Adalet Bakanlığı ve Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı kabul ediyor. Yasalarla ilgili bunlar yapılıyor. Ailem uygulaması geldi bu çok güzel oldu” (Kadın, 43).

Türk işaret diline yönelik gerçekleştirilen uygulamalar kapsamındaki soru bağlamında katılımcılar bilgilerini şu şekilde aktardılar:

K17: Ana haber bültenlerinde tercüman zorunluluğu getirildi bunu biliyorum. Dizilerde de yer almalı.

K18: Üniversitelerde seçmeli listelerinde ve bölümlerde ders olarak verilmeye başlandığını biliyorum. Onun dışında ana haberlerde işaret dili tercüman zorunluluğu getirildi. EBA programında aynı şekilde eklendi.

K15: “İstanbul’da Diyalog Müzesi” açıldı. İşitme engelliler tarafından yürütülen bir müze. Burada, konuşmak yasak tamamen işaret diliyle iletişim kurabildiğiniz bir etkinlik müzesi oldukça keyifli bir yer.

Resmi çalışmalar bağlamında Türk işaret diline yönelik yürütülen ve karar alınan gelişmelerin olduğunu alanın içindeki tercüman ve eğitmenlerden sağlandı.

TİD’nin Okullarda Seçmeli Ya Da Zorunlu Ders Olarak Verilmesi; resmi politikalar ve uygulamalar neticesinde TİD eğitimi zorunlu ya da mutlaka seçmeli ders olarak eklenmesi gerektiği yaklaşımı katılımcılar tarafından desteklenmektedir. Birkaç katılımcının yorumları ise şöyledir;

K2: “Seçmeli ders olarak verilmesi kesinlikle olmalı ki bunu veren özel kurumlar var okul öncesinde, ilkokullarda, ortaokul düzeyinde. Üniversitelerde de sağlık, adalet, sosyoloji, sosyal hizmet, psikoloji alanında seçmeli ders olarak olmalı. Zorunlu olarak da işitme engelliler ile ilgili bölümleri düşünürsek tüm lisans boyunca zorunlu olmalı diye düşünüyorum” (Erkek, 44).

K11: “Zorunlu olmalı. Eğer MEB kaynaşma eğitimi getirdiyse bunun alt yapısını oluşturmada getirdi. Bunun acısını da biz şöyle çektik. Göztepe İşitme Engelliler Okulunda eğitim gördüm. Öğrenciyi kaynaştırma eğitimine aldığın zaman, alt yapısını doldurman lazım. Alt yapısı doldurulmayan bir eğitim sistemi içine atılıyor. 40 kişi içinde 1 kişi işitme engelliye o grup içinde psikolojik olarak da

çöküyor öğrenci. İşitme engelli ailelerde şöyle bir şey vardır. Anne baba işitme engelliye çocuğunun da konuşan olmasını istemez ayrı olacak diye. Anne konuşan evladı işitme engelliye baba reddeder. Anne önce reddeder biliyorsunuz engelli psikolojisinde ondan sonra kabul sürecini geçtikten sonra çocuğuna rotalar arar. Aslında engelli bir çocuğa sahipse aileler, önce aileler eğitilmeli. Her şeyde bir eğitim şart bizim için” (Kadın, 56).

Eğitimde işaret dili edinimi öğrenimi, eksikliklerinin bulunması dolayısıyla aslında müfredata eklenmesi gerektiği görüşü kendisini göstermektedir. Eğitimin her kademesinde verilen dersler aracılığıyla öğrenciler bilinç kazanmaktadır. İşaret dilinin de yabancı dil veya Türkçe gibi ana ders olarak veya seçmeli ders bazında da eklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Medya ve Kamuoyu Oluşumu; TİD ve işitme engelli bireylerle ilgili farkındalık yaratma rolü öne çıkmaktadır. Bununla ilgili katılımcılardan bazılarının dile getirdikleri şunlar olmaktadır;

K2: “Aslında birçok çalışma yapılıyor. RTÜK’ün aldığı bir kararla şuan da ana haber bültenlerindeki bütün ulusal kanallar işaret dili hizmeti de vermek zorunda bu 5 yıldır devam eden bir çalışma. Bu toplumda ciddi de bir farkındalık kazandırdı toplumda. Fırsat eşitliğini ele alacak olursak işitme engellilerine, ailelerine ya da toplumun diğer kesimine fırsat eşitliği anlamında birçok çalışma yapılabilir” (Erkek, 44).

K14: “Çizgi filmlerde ve ana haber bültenlerinde işaret dili ile tercümanları bulundurmaya başlandı. Güzel bir gelişme tabi ama daha da geliştirilmeli. Çünkü bir ilimizde olan deprem bilgisini tabi ki haberdar olsunlar. Fakat her şey hakkında bilgi ve fikir sahibi olmalarına hakları var bizler gibi” (Kadın; 42).

Türk işaret dili kapsamında sağlanan hizmetler bünyesinde medyanın rolü oldukça önemlidir. Ulusal haber kanalında tercümanlık yapan K2’nin de belirttiği gibi toplumda farkındalık kazandırmada önemli bir adımdır. Tabi ki de bu adımların daha da geliştirilerek devamlılığı gerekmektedir. Toplumsal yaşam içerisindeki her bir vatandaşın hakları olduğu gibi engelli grupları özelinde işitme engelli vatandaşların da medya ayağı bünyesinde iletişim ve haber alma haklarının sağlanması gerekmektedir.

3.4. TİD'nin Kullanımı ve Gereklilikler

Türk işaret dilinin kullanımı ve gerekliliklerine dair başlık bünyesinde karşımıza çıkan alt temalar, işaret dilinin öğrenilme süreci ve uluslararası işaret dili bilgisinin edinimine sahip olup olmamaya dair olarak aslında motive edici sürecinde faktörlerinin bilgisi olmuştur. Uluslararası İşaret Dili bilgisi 20 katılımcı içerisinde 3 kişi bilmektedir. 3 kişi içerisindeki 1 kişi Coda olmakla birlikte Tercüman ve Eğitmendir. Devamında gelişen son aşamada Tid kullanımının kültürel boyutlarıyla ulaşılmak istenilen Türkiye’deki farklı bölgelerdeki şive farklılıklarına dikkat çekilmeye dair olmaktadır.

Tid Öğrenme Süreçlerine Ve Uluslararası İşaret Dili Bilgisinin Edinimi; katılımcıların Tid öğrenme süreçleri eğitimleri dahilinde verilen veya istek dahilinde kurslara gidilerek kazanılan ya da anne baba işitme engelli olması sebebiyle (doğan bebek CODA) ana dilleri oluşu ve bunlar dışında da akrabalık bağları içinde işitme engelli bir bireyin varlığı ile de işaret dili kazanımının gerçekleştiğini görüşmeler neticesinde çıktılarla sağlanmıştır. Uluslararası işaret dili bilgisine sahip 20 kişiden sadece 3 kişi bilmektedir.

Tid öğrenme sürecine dair görüşmecilerin aktarımları şöyledir;

K16: “Önceden fotoğrafçıydım. Yarışmaya katılmak için işitme engelli bireyin fotoğrafını çekerken arkadaş olduk. Birlikte derneğe git gel yaparken dili öğrenmeye başladım. 4 yıl sonunda ben sertifika aldım. Bu sektörde de 16 yıldır bulunuyorum, işim oldu” (Erkek, 35).

K15: “Mesleğimde, öğrencilerime faydalı olmak istememle başladı” şeklinde olmuştur.

K6: “İki sağır bireyin çocuğu olarak yani CODA olarak dünyaya geldim. 11 yaşından itibaren işaret dili ile konuşuyorum ve ana dilim oldu. Ev dili ile topluluk dili çok farklı. Ev diline hakim olduğum için bu kadar profesyonel konuşmıyordum. Yaklaşık 5 yıldır bu meslekteyim tam anlamıyla geliştirdim” (Kadın, 28).

K5: “Doğduğum günden beri başladı. Su ve anne demeye işaretlerle gördüm öğrendim. Eğitim almadım. Ana dilim üzerinde ihtisaslar yaptım” (Kadın, 55).

K18: “Kuzenim işitme engelliydi. Onu anlamak adına işaret dili öğrendim. Eşi de işitme engelli ve bir araya geldiğimizde işaret diliyle sohbet ediyoruz. Doktora gittiklerinde beni ararlar onlara yardımcı olurum.

20 katılımcıyla gerçekleştirdiğim görüşmeler neticesinde işaret dili bilgisinin edinimini, tercüman ve eğitmen oluşları ya da anne babanın işitme engelli oluşu veya çevresinde var olan işitme engelli bireylerden dolayı olmuştur. Bununla birlikte de aslında mesleği

itibariyle faydalı olmayı istemesi üzerine gereklilik duyduğundan söz etmiştir. İşaret diliyle tanışma sürecinin başka katılımcılarda ise üniversite eğitiminde seçmeli ders olarak karşısında çıkmasıyla da farkındalık kazandırmasına vesile oluşunu bulgular bağlamında ele aldım.

Tid'nin Kültürel Boyutları; Tid eğitimi almış birey Türkiye'de farklı bölgelerde kültürel çeşitlilikler sebebiyle işaret dilindeki gösterimlerine de yansıdığını görmektedir. Çünkü dil, yaşayan canlı bir varlıktır. Bölgesel farklılıklarda gerçekleşen kültürel kodların olağanlığı gibi dilin işaretindeki gösterimleri de açıklar niteliktedir.

Türk işaret dilinin farklı kültürel boyutlarına dair görüşmecilerin aktarımları şöyledir;

K1: “İşaret dili aslında kendi içinde ayrılıyor Konya, Ankara, İstanbul dili diye. Kültürel özelliklerden kaynaklı aynı şivedeki farklılıklar gibi. Çok az işaretler de Ulusal” (Kadın, 60).

K4: “Kendi ülkemizde bile yöresel, kültürel farklılıklar var. Diğer ülkelerde de uluslararası işaret dili olmasına rağmen her ülkenin kendi kültürel işaretleri var ve oldukça çeşitli” (Kadın, 22).

K19: “İşitme engelli bir çocuk, ebeveynleri işitme engelliyse zaten işaret dili artık ana dili olmuş oluyor. Ama tabii ki de ev dili ile sosyal yaşamdaki kullanılan işaretler kültürel anlamda farklı olduğu için işaret dilinin eğitimleri ana sınıfından itibaren başlanmalı” (Kadın, 26).

Bölgesel farklılıklara göre farklı gerçekleştirilen işaret dili gösterimleriyle ilgili eğitmen şunu ifade etti:

K18: İşaret dili ile ilgili doğru bilinen yanlışlar vardır. İşaret dili evrensel bir dil değil. Her bölgenin kendine ait işareti var. Bizler eğitim verirken yaşadığımız şehrin Türk İşaret dilini gösteriyoruz. Tabi ki uluslararası işaret dili var. Ama Alman işaret diliyle Uluslararası işaret dilinde küçük de olsa farklar var.

İşaret dili; diğer konuşma dilleri gibi karmaşık ve zengin, düzenli yapılardır. İşaret dilinde de diğer konuşma dillerinde olduğu gibi kendine ait dil bilgisi kuralları vardır (Erten, Arıcı, 2022: 3). İşaret dilinin gramer yapısı, sözdizimi, morfolojisi ve fonolojisi gibi dilbilimsel özellikleri üzerine yoğun araştırmalar yapılmıştır. Bu kapsamı dolayısıyla da değerli dilbilimsel araçları içermektedir. İşaret dili; bilindiği üzere işitme engelli bireylerin kendi aralarındaki iletişim –anlaşma- aracı olarak kullandıkları “görsel bir iletişim” aracı olmaktadır. Ancak bu görsel iletişim dili; toplumsallaşma,

kültürlenme, kültürleşme vb. gibi içinde yer aldıkları, kendilerine has kültürel değer süreçlerindeki farklılaşmalar nedeniyle işaretlerdeki gösterimlerinde farklılıklar mevcuttur. Bu bağlamlarıyla da dil ve kültür birbirlerini etkiliyor durumdadır. İşaret dilinin görsel kullanımı da işitme engellilerin kültüründen bu kapsamıyla beslenir durumdadır.

3.5. Bireysel Görüş ve Öneriler

Engellilik durumu doğuştan gerçekleşmeyip sonrasında da meydana çıkan kaza veya yaşlılık vb. gibi nedenlerden kaynaklanan durumlardan ötürü yaşanabilir bir durum olduğundan bahsetmiştim. Bu neticede de başta kendimizin bilinçli olması, aile ve çevre bireylerimizi de bu konuda bilinçlendirmek demek sağlıklı bir toplum inşasını oluşturmada önemlidir. Engel türü olan işitme engelliliği, konum bağlamında ve özellikle de alan içerisinde tercümanlık-öğreticilik eğitimi almam dolayısıyla alandaki eksikliklerin giderilmesine çalışma kapsamında hizmet etmesi bakımından değerlidir. Özellikle toplum içerisindeki dezavantajlı grupları içeren ve anlaşılmaya en ihtiyaç duyan engellilik sosyolojisi bağlamında, işitme engellilere yönelik bilinçlendirmelerin sağlanması, sağlıklı toplumun sağlanmasında gereken en önemli hamledir. Ana dilimiz dışında diğer ikinci bir dil şartı, işaret dilinin bilinmesini de bu kapsamda gerekli kılmaktadır.

İşitme engelliliğin toplumsal işleyişinde yaşanan problemlerin çözümüne dair bireysel görüş ve öneriler bağlamında katılımcıların da fikirlerine danışılarak işitme engelli bireylerin toplumsal yaşamdaki sınırlı hareketlerinin önüne geçebilmek adına toplumsal entegrasyonlarını kolaylaştırıcı fikir setleri elde edilmiştir. Katılımcıların görüş ve önerileri şunlardır:

K2: İşitme engelli bireylerin bizzat fikirlerinin alınması, söz hakkı verilmesi, o topluluğa dahil edilip fikir alışverişi yapılması önemli.

K5: “Dernekleri ziyaret edin, sizin başarılarınız ve yardımlarınızla dernekler ayakta kalıyor. Bizler olmazsak, sizlerde olmazsınız. Her zaman destekleyin” sözleriyle işitme engelliler derneği başkanı ifade etti.

K15: “Eğitimi almakla bitmediğini ve bu bilinçle de işitme engellilerle bir arada olarak tam anlamıyla öğrendikten sonra eğitmen olmalarını öneririm. Eğitimleri tamamladıktan sonra eğitmen olmaya kalkarlarsa yarı yolda kalırlar ve işaret

dilinden uzaklaşırlar. Tam öğrenme içinse işitme engellilerle sık sık görüşmeli, iletişim kurmalılar”.

Beş temel ana başlığın sonuncusu olan bireysel görüş ve öneriler başlığında, alt tema başlıklarını oluşturan iki başlık verilerden hareketle gerçekleşmiştir. Bunlar; TİD öğrenmek isteyenlere öneriler ve TİD’nin yaygınlaştırılması için yapılması gerekenler olarak sınıflanmıştır.

Tid Öğrenmek veya Öğretmek İsteyenlere Öneriler; görüşmecilerin aktarımlarından bazıları şöyledir;

K20: “İşaret dili eğitimi iki aşamadan oluşuyor. İlk aşama için herhangi bir mezuniyet gerekmez çünkü temel düzeydir. Bu eğitimi her birey mutlaka edinmeli. İkinci aşamada ise en az ön lisans gerekli. Bu eğitim sonunda Türk İşaret Dili Tercümanı ve Eğitmeni belgesi sahibi olunur. Fakat bu eğitimlerle bitebilecek bir dil değildir Türk İşaret Dili. Diğer dillerden de aslında bu noktada aynıdır. Mutlaka işitme engelli bireylerle temasa geçilmeli ki ana dili olan bireylerle iletişim kurarak gerçek anlamda öğrenilebilsin” (Kadın, 38).

K2: “Kesinlikle işaret dilinin de diğer yabancı dil olduğunu kanıksamaları gerekmekte. Diğer dillerdeki öğrenme süreçleri neyse metod ve süreç anlamında tamamıyla aynı. 3-5 ayda bir eğitim sadece temel düzeyde kalır. Ancak 4. -5. Yılın sonunda ana dilleri gibi olduğunda eğitim verip, çalışabilirler” (Erkek, 44).

K12: “Eğitimi sağlam aldıkça ve işitme engelli bireylerle bir arada bulunmaları gerekmekte. Kelime kelime çeviri olmayacağını bilmeliler. Nasıl ki yabancı dil öğrenirken, Türkçe ile kıyaslamıyorsak bunu bilmemiz gerekir. Eğitim veren veya alan kişiler mutlaka temel seviyede kalmamalı, işaret dilinin jargonunu öğrenmeli. Bu iş sağır bireyler için yapılıyor. Bu nedenle de işiten bireyler tarafından takdir edilen öğretmenlerdense, işitme engelli bireylerin kabul ettiği kişiler olmalı” (Kadın, 25).

Türk İşaret Dili (TİD) öğrenmek isteyen bireyler için çalışmanın amacına uygun olarak gerçekleştirdiğim görüşmeler neticesinde katılımcılar önemli önerilerde bulunmuşlardır. Öncelikle, TİD’in Türkçeden yapısal olarak farklı bir dil olduğunu bilmek gerekir. Sadece kelime ezberlemek yerine dilin gramer yapısını ve sözdizimini anlamaya çalışmak oldukça önemlidir. Parmak alfabesiyle başlamak faydalı olabilir; ancak esas odak, kelimelerin işaretlenme biçimlerini ve mimiklerle birlikte nasıl kullanıldığını öğrenmek olmalıdır. TİD öğreniminde güvenilir kaynaklardan yararlanmak da oldukça etkilidir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayımladığı TİD sözlüğü, uzmanlarca hazırlanmış

videolar ve çeşitli mobil uygulamalar bu süreçte bizlere rehberlik edebilir. Dil öğreniminde pratik yapmak her dilde olduğu gibi çok önemlidir. Öyle ki öğrendiğiniz işaretleri günlük hayatınızda tekrar etmek, ayna karşısında mimik ve el hareketlerinizi gözlemlemek faydalı olacaktır.

İşitme engelli bireylerle doğrudan iletişim kurmak, dili doğal bir ortamda öğrenmenin etkili yollarından biri olmaktadır. Ayrıca Halk Eğitim Merkezleri ya da üniversitelerin düzenlediği TİD kurslarına katılarak profesyonel destek alabilir ve sertifika sürecinden geçebilirsiniz. Tüm bunların yanında, sabırlı olmak ve öğrenme sürecini sürdürülebilir kılmak çok önemlidir. Her gün düzenli olarak çalışmak, öğrenilen işaretleri not almak ve tekrar etmek, TİD’de yetkinlik kazanmanıza büyük katkı sağlayacaktır.

TİD’nin Yaygınlaştırılması İçin Yapılması Gerekenler; TİD’nin küçük ölçekte mahallelerde eğitim vermeye başlanarak yaygınlaştırılması, bilinçlendirilmesi, Üniversitelerde TİD Bölümünün açılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların aktarımlarından bazıları şöyledir;

K1: “TİD eğitimi ücretli olmamalı. Devlet bunu ücretsiz eğitimlerle yaygınlaştırması gerekir. Ben mahalleimde Türk İşaret Dili eğitimi kursu açarak yaygınlaşmasını sağlayacağım” (Kadın, 60).

K20: “her birimiz engelli adayız. İşaret dilinin üniversitelerde de bölümleri olmalı, okutulmalı. Her öğretmen de nasıl ki formasyon alarak öğretmen oluyor ya da eğitim bilimleri öğretmenliği bölümlerinden mezun olarak öğretmek oluyorsa işaret dili eğitimi de alarak bu dili bilen eğitimciler yetiştirilmeli. Bu öğretmenler de aynı şekilde öğrencilere aktarabilmeli” (Kadın, 38).

K19: “Eğitim her anlamda ve durumda tabi ki de rolü büyük. Bu alanda da farkındalık ve tanınmasına dair eğitimin etkisi önemli. Eğitim sisteminin içinde Türk İşaret Dili olmalı ki toplumsal tutumun şekillenmesi sağlıklı biçimde gelişebilsin” (Kadın, 26).

K8: “Bununla ilgili yerel yönetimler, düzenli aralıklarla programlar yapmalı. Farkındalık oluşturmak adına dizilerde de işaret dili tercümanları bulundurulmalı” (Kadın, 23)

K13: “Temel seviyede de olsa işaret dili bilinmeli. Sadece okuyan, eğitim alan bireyler değil diğer alamayan toplumdaki bireylere de işaret dili duyurulmalı, kazandırılmalı” olarak görüşlerini ifade etti.

Türk İşaret Dili'nin (TİD) toplumda daha fazla tanınması ve yaygınlaşması için çeşitli adımlar atılması büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, TİD'in resmi eğitim müfredatına dahil edilmesi, erken yaşlardan itibaren bireylerin bu dili tanımasını ve öğrenmesini sağlayacaktır. Okullarda seçmeli ders olarak sunulması, işaret diline karşı farkındalık geliştirilmesine katkı sunacaktır. Ayrıca, kamu kurumlarında ve özel sektörde işaret dili bilen personel istihdamının teşvik edilmesi, işitme engelli bireylerin toplumsal hayata daha etkin katılımını destekler.

İşaret dili çevirmenlerinin sayısının artırılması ve bu mesleğin daha çok desteklenmesi, işitme engelli bireylerin her alanda erişilebilirliğini kolaylaştıracaktır. Belediyeler ve kamu kurumları düzenli olarak TİD kursları açabilir ve halka ücretsiz sunabilir. Sağlık, adliye ve eğitim gibi temel hizmet alanlarında işaret dili bilen personel zorunluluğu getirilmesi, engelli bireylerin hizmetlere eşit erişimini kolaylaştıracaktır. Ayrıca, kütüphane ve arşivlerde TİD içeriklerinin artırılması, görsel ve işitsel kaynaklara işaret dili seçeneklerinin eklenmesi de dilin kullanımını artıracaktır.

Ünlü sanatçıların, fenomenlerin ve kamuoyunun tanıdığı kişilerin TİD ile mesajlar paylaşması, özellikle genç kuşakta işaret diline olan ilgiyi artırabilir. TİD ile tiyatro oyunları, şarkı çevirileri ve sosyal medya içerikleri üretilmesi, bu dili estetik ve eğlenceli bir boyutla sunarak toplumda olumlu tutum ve davranış gerçekleştirecektir. Ayrıca, işaret dili eğitmenlerine ve TİD kullanan bireylere yönelik destekleyici burslar ve projeler geliştirilmesi, bu alanda uzmanlaşmayı teşvik eder. Engelsiz üniversite ve belediye projeleri kapsamında TİD atölyeleri düzenlenmesi, toplumun farklı kesimlerini bu sürece dahil ederek dilin yaygınlaşmasına katkı sağlanabilir.

Televizyon programlarında, kamu spotlarında ve dijital platformlarda işaret diline yer verilmesi de toplumun bu dile olan ilgisini artıracaktır. Üniversitelerde TİD üzerine daha fazla akademik çalışma yapılması, bu alanın gelişimini desteklerken, sosyal medyada bilgilendirici içeriklerin paylaşılması da geniş kitlelere ulaşmak açısından etkili olacaktır. Son olarak, gönüllülük esaslı kurslar ve toplumsal farkındalık kampanyaları ile bireylerin işaret dili öğrenmeye teşvik edilmesi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kapsayıcılığını sağlayacaktır.

SONUÇ

Bu tez çalışması, Türk İşaret Dilinin (TİD) Türkiye'deki eğitim sistemi içindeki konumunu ve toplumsal düzeydeki kabulünü incelemeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, yaş, meslek, eğitim durumu ve ebeveyn işitme durumu gibi çeşitli değişkenler dikkate alınarak seçilen 12 TİD eğitimi almış ve 8 uzman tercümanla toplamda 20 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler içerik analizi yoluyla değerlendirilerek Türk İşaret Dilinin, eğitimsel ve toplumsal alandaki yeri çok boyutlu biçimde ele alınmıştır.

Çalışma, hem eğitimsel hem de toplumsal düzeyde önemli sonuçlara işaret etmiştir. TİD'in eğitim sistemi içerisinde hâlâ kurumsal bir zemine oturtulmadığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı, TİD'in resmi müfredatta yer almamasının ve eğitici materyallerin yetersizliğinin, işitme engelli bireylerin eğitim hakkına erişimini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Bu durum, hem öğrencilerin akademik başarılarını düşürmekte hem de sosyal gelişimlerini sınırlamaktadır. Ayrıca TİD bilen öğretmen sayısının yetersizliği, öğretmen yetiştirme süreçlerindeki eksiklikler ve uygun eğitim materyallerinin azlığı da sıklıkla dile getirilmiştir. Görüşme yapılan tercümanlar ise TİD'in eğitim sistemi içinde yalnızca destekleyici bir araç olarak değil, bağımsız bir dil olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'de işaret dili eğitimi veren kurumların sınırlı olması, standart bir öğretim programının olmaması ve işaret dili eğitiminin sistematik olarak planlanmaması, bu alanın gelişimini olumsuz etkilemektedir. TİD'in yabancı diller gibi bir statüye sahip olmaması, dilin akademik zeminde işlenmesini ve yaygınlaştırılmasını da zorlaştırmaktadır.

Toplumda Türk İşaret Dili'nin geri planda kalarak ilerlemeyişi, işitme engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını kısıtlayan bir durumdur. Türk İşaret Dili'nin eğitim sistemindeki yeri ve toplumsal kabulü, Türkiye'de hala yeterince gelişmiş değildir. Ancak, bu dilin toplumsal kabulü arttıkça, işitme engelli bireylerin daha fazla fırsata sahip olması mümkün olacaktır. Eğitimde işitme engelli bireylere yönelik Türk İşaret Dili'nin kullanımının artması için öğretmen eğitimi ve gerekli materyallerin eksik oluşu önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu bağlamda, eğitimde Türk İşaret Dili'nin daha etkin bir şekilde kullanılması ve toplumsal farkındalığın artırılması için daha fazla politik destek ve yasal düzenlemeler gerekmektedir. İşitme engelli bireylerin eşit, özgür ve

onurlu bir biçimde yaşamlarının idame edebilmeleri adına ulusal ve uluslararası kapsamda gerekliliklere odaklanması gerekmektedir.

Toplumsal kabul açısından değerlendirildiğinde, işaret diline yönelik farkındalığın son yıllarda artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Ancak bu artışın hâlâ sınırlı ve daha çok bireysel çabalarla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğu, toplumda işaret dilinin hâlâ yeterince tanınmadığını, yanlış anlaşıldığını ve önyargılarla karşılandığını belirtmiştir. Özellikle işitme engelli ebeveynlere sahip bireyler, işaret dili kullandıklarında toplumun dışlayıcı ya da ilgisiz tavırlarıyla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Öte yandan, sosyal medya, farkındalık kampanyaları ve bazı medya içerikleri aracılığıyla son yıllarda görünürlüğün arttığı da vurgulanmıştır.

TİD'in eğitim sistemi içerisinde yalnızca özel gereksinimli bireylere yönelik bir iletişim aracı olarak değil, toplumun tüm bireyleri tarafından öğrenilmesi ve tanınması gereken bir dil olarak ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere ilgili tüm kurumların, TİD'in öğretimi, öğretmen yetiştirme süreçleri, ders materyalleri ve akademik çalışmaları destekleyecek şekilde politika üretmesi büyük önem taşımaktadır. Üniversitelerde TİD derslerinin açılması, öğretmen adaylarına işaret dili eğitimi verilmesi ve kamu kurumlarında TİD bilen personel istihdamı, toplumsal farkındalığı ve kapsayıcılığı artıracaktır.

TİD'in bağımsız bir dil olarak yasal ve eğitsel düzlemde tanınması, öğretmen eğitim programlarının yeniden yapılandırılması ve TİD'in toplumun geneline öğretilmesini hedefleyen uygulamaların geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. TİD'in yalnızca işitme engelli bireylerin değil, tüm toplumun bir parçası olduğu bilinciyle hareket edilmesi, daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplumsal yapının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma Türk İşaret Dilinin eğitim sistemindeki yapısal eksikliklerini ve toplumsal düzeydeki görünürlüğünü ortaya koymakta; gelecekte yapılacak çalışmalar ve politika geliştirme süreçleri için önemli bir zemin sunmaktadır.

Sonuç itibarıyla bu çalışma, TİD'in eğitimde kurumsal bir temele kavuşturulması ve toplumsal düzeyde daha geniş kabul görmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. TİD'in tanınması, yalnızca işitme engelli bireylerin haklarına değil, aynı zamanda daha eşitlikçi ve kapsayıcı bir toplum yapısına ulaşma hedefimize de katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışma, gelecekte yapılacak akademik araştırmalara, eğitim politikalarına ve toplumsal farkındalık çalışmalarına kaynaklık edecek niteliktedir.

Öneriler

Türk İşaret Dili'nin eğitim sistemi ve toplumsal kabulündeki sorunlarına çözüm önerileri özetle aşağıdaki gibidir;

- TİD'nin eğitim sisteminde daha fazla yer alması için alandaki tüm öğretmenlerin işaret dili eğitimi alması,
- Üniversitelerde TİD bölümlerinin açılması,
- TİD'nin anasınıfından itibaren temel düzeyde vermeye başlanması,
- Müfredatta, Türk İşaret Dili derslerinin seçmeli veya zorunlu seçeneği yer verilerek daha etkin kullanılması,
- Halk Eğitim Merkezlerinde, TİD eğitimlerinin yabancı dil seviyeleri gibi programlandırılması,
- Toplumsal farkındalık çalışmalarının artırılması,
- Kütüphane ve arşivlerde TİD içeriklerinin artırılması,
- Görsel ve işitsel kaynaklara (dizi, film, müzik, belgesel), Türk İşaret Dili ile izleme seçeneklerinin eklenmesi,
- Devlet ve medya aracılığıyla TİD'nin desteklenmesi,
- Kamu kurum ve kuruluşlarda TİD bilen personel istihdamı, toplumsal farkındalığı ve kapsayıcılığı artıracaktır.

Bu öneriler, temelde Türk İşaret Dili ve genel bağlamıyla işaret diline dair eğitimde bilinç ve toplumda farkındalığın oluşmasını sağlar. Türk İşaret Dili'nin eğitim sisteminde daha etkin bir şekilde yer almasına olanak tanıyarak, işitme engelli bireylerin ana dilinde eğitim alma haklarının güçlenmesine katkı sağlar. Aynı zamanda toplumsal farkındalığın artması ve işitme engelli bireylerin daha kapsayıcı bir toplumda yer bulabilmesi açısından önem taşır. Eğitimcilerin işaret dili konusunda donanımlı hale getirilmesi, iletişim engellerinin azaltılmasına yardımcı olurken, eğitim politikalarında yapılacak yasal ve kurumsal düzenlemelerle sistemsel dönüşümlerin önü açılabilir. Bu öneriler, hem akademik hem uygulamalı düzeyde Türk İşaret Dili'ne yönelik yeni araştırmaların ve sosyal politikaların geliştirilmesine olanak tanır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, R. ve Özil, H. (2023). Sakatlık Sosyal Modelinde Sosyolojik Perspektifler. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), ss. 68-87.
- Akbayır, Z. (2025). Yeni Kuşakların Gönüllülük Algısı Ve Faaliyetleri (Sakarya İli Stk'ları Örneği), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Alyüz, S. B., (2022), Engelli Ve Engelli Sorunlarında Yeni Bir Perspektif: Sosyal Dışlanmadan Sosyal Entegrasyon Ve Sosyal İçermeye Yönelim, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/1, 457-471.
- Ardahanlıoğlu, B. (2022). Türkiye’de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Arık, E., Dikyua, H., Makaraoğlu, B. (2015). Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yay., Ankara.
- Aydın, R. (2013). Engelli Kadınların Aile Planlamasına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Mersin.
- Aydoğdu, B., N., (2017), *Ergenlik Dönemindeki Sağır Öğrencilerin Psikolojik Problem ve İhtiyaç Alanlarının Belirlenmesi: Fenomenolojik Bir Çalışma* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydoğdu, N. B., ve Yüksel, M. (2020). Kimlik ve Kültür Bağlamında İşitme Engellilik/Sağrlık, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(1), 51-65.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Haziran 2012, 3 (1), 1-9
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 7/Sayı:1, ss. 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 368-388.
- Bankur, F. (2021). Derin Öğrenme Temelli Türk İşaret Dili Harflerinin Tanınması (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

- Burcu, E., *Türkiye'de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri Ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Yay. Ankara, 2007.
- Burcu, E., *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yay., Ankara, 2015.
- Burcu, E., *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yay., Ankara, 2020.
- Büke, B. (2021). Engelli bireylerin kendilerine yönelik ayrımcı ve mikro saldırgan uygulamaları ifade etmeleri: Twitter'daki #Engellenmekİstemiyoruz ve #SağlamcılarDışarı etiketleri. *Nitel Sosyal Bilimler*, 3(2), 164-190.
- Çam, O. Ve Çuhadar, D. (2011). Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerde Damgalama Süreci ve İçselleştirilmiş Damgalama, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(3):136-140.
- Çayır, K., Soran, M., Ergün, M., *Engellilik Ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler Ve Örnek Dersler*, Karakök Yay., İstanbul, 2015.
- Demir, A. S., (2010), Sessizliğin Dili: Türk İşaret Diline Dair Gözlemler, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, 2010, s.54: 1-20.
- Doğan, S. (2021). Engelli Birey Ve Ailesinin Ötekileştirilmesi: Aksaray İli Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Niğde.
- Ercan, M. (2018). Engelliliğin İktidarla İlişkisi: Sosyolojik Bir Çözümleme (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya.
- Erdem, B. S. (2019). Engellilerin Evlilikle İlgili Görüş Ve Beklentileri (Sakarya Örneği) (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erdoğan, F., Arı, E., Cin, F. M., (2018), İki Dünya Arasında: İşitme Engelli Ebeveynlerin İşiten Çocuklarının (CODA'ların) Kimlik Gelişimleri, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 91-139.
- Erdoğan, F. (2019). Sağır Yetişkinlerin Kimlik İnşaları (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Erten, H., Arıcı, N., (2022), İşaret Dilinin Tarihi Serüveni ve Türk İşaret Dili, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 24/1,1-14.
- Eşit, T. (2023). İşaret Dilinde Görsel İletişim Tasarımının Kullanımı (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Ve Tasarım Anasanat Dalı, Kütahya.

- Gencer, M. (2019). Engellilik Durumu Ve Engellilere Yönelik Toplumsal Algı: Kütahya Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Kütahya.
- Gökmen, N. (2017). Engellilere Yönelik Kaynaştırma Eğitiminin Sosyal Dışlanma Bakımından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Sosyoloji Programı, İstanbul.
- Güloğlu, K. F. (2017). Kesişimsel Yaklaşımla Engellilik Ve Toplumsal Cinsiyet (Amerika Birleşik Devletleri Ve Türkiye Karşılaştırması (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Demir, A. (2016). Kentsel Yaşamda Fiziksel Engellilerin Aile İnşa Süreci: İzmir Örneği (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, İzmir.
- Doğruel, F.,(2022), Beden, Birey Ve Toplum Kesişiminde Engelli Bireylerin Erişebilirlik Deneyimleri: Gaziantep Örneği, *Bandırma Üniversitesi Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25.
- Karaca, Fatih, M., (2018), *Üç Boyutlu Sanal Model İle Türk İşaret Dili Simülasyonu* (Doktora Tezi), Karabük Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Karahan, G. B., ve Kuru, E. (2015). Ortopedik, Görme ve İşitme Engelli Öğrenciler için Beden Eğitimi ve Spor Dersi Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması, CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10(1), 36 – 46.
- Karahan, G. (2022). Sosyal Hizmet Perspektifinden Coda'lar: İşaret Dili Bilen Coda'ların Sosyal Hizmet İhtiyaçlarının İncelenmesi (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Keser, H. (2017). İşitme Engelli Öğrenciler İçin Geliştirilen Bilgisayar Destekli Kelime Öğretim Materyalinin Uygulanmasına İlişkin Bir Durum Çalışması (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 15, 170- 189.
- Koca, A. (2016). İşitme Kayıplı Çocuğu Olan Bir Ailenin Aile Eğitimi Sürecinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Yıl: 14 Sayı: 33, SS: 79-92.
- Müküs, H. (2019). İşitme Engelli Bireylerin Kültüre Dahil Olmalarını Mümkün Kılan Araç ve Kurumların Sosyal Antropolojik Analizi (Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, Van.
- Oğuz, A., (2015), Engelli Bireylerde Bir Sosyal Baskı Aracı Olarak Damga: Gizli Ajan, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (Kış 2015) 10/2:1-10
- Öpengin, Ö. (2018). İletişim Aracı Olarak İşaret Dilinin Kullanılması ve İşaret Dilinin Medyada Temsili Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, Kayseri.
- Özdemir, M. & Tuti, G. (2023). Nitel araştırma desenleri: Metodolojik bir temellendirme. Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11(2), 217-235.
- Öztürk, M., *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, Cep Kitapları Yay. İstanbul, 2013.
- Pangaliyeva, Z. ve Akosman, G. B., (2023). Ötekileştirilmiş Beden ya da Engelliler: Sosyolojik Bir Değerlendirme, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (51): 225-241.
- Partici, R., (2018). Üniversitelerde Eğitim Gören Engelli Öğrencilerin Eğitimleri Sırasında Karşılaştıkları Problemler (Kırıkkale Üniversitesi Örneği) (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Polat, F. (2013), İşitme Engellilerin Eğitiminde Kullanılan Yöntemler, Özel Eğitim Dergisi.
- Sarı, H., Bağcı, A. Ö., Gökdağ, H., (2021), İşitme Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitiminde Kullanılan Türk İşaret Dilinin Gelişimi, Yeri Ve Önemi: Kaynak Tarama, 3/1.
- Sarıkaya, B. ve Börekçi, M. (2016). İşitme Engelli Öğrencilerin Eğitiminde Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri: Erzurum İli Örneği, Ekev Akademi Dergisi yıl: 20 Sayı: 66, ss. 177-193.

- Say, C. (2013). *İşitme Engellilerde Spor Eğitimi Ve Serbest Zaman Aktivite Doyumu* (İstanbul İli Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Şalcı, P. (2022). Engelli Bireyin Evde Bakıldığı Ve Kurum Bakımına Verildiği Aileler Arasındaki Sosyolojik Farklılıklar: Aksaray İli Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Niğde.
- Şenol, D. Ve Canbolat. Ş. H. (2022). Fiziksel Engeli Olan Bireylerin Koşullu Beden İnşaları Olarak Kimlikleştirilmelerine Sosyolojik Bir Bakış, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı/Issue: 9, Sayfa/Page: 144-177.
- Türk, Y. (2015). Türk-Alman İşaret Dilleri Tercümesi Etkinliğinin Örneklerle İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Üzer, D. (2019). Kırsal Alanda Engelli Birey Olma (Antalya Örneği) (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Antalya.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (1999), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay. İstanbul.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2021), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay. Ankara.
- Yıldırım, S., Vişne, T., (2020), İşitme Yetersizliği Yaşayanların İletişimlerine Yönelik Bir İşaret Dili Çeviri Sisteminin Geliştirilmesi ve Uzman Değerlendirmesi, *Cumhuriyet Uluslararası*.

EK

Ek 1: Görüşme Formu

SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLER

Bu bölüm, katılımcının temel kişisel özelliklerini anlamak için tasarlanmıştır:

- Adınız ve soyadınız adınız nedir? (Kimlik gizliliği sağlanabilir.)
- Yaşınız nedir?
- Cinsiyetiniz Nedir?
- Eğitim mezuniyeti durumunuz nedir?
- Mesleğiniz nedir?
- Türk İşaret Dili ile ilişkiniz nedir? (Türk İşaret Dili Eğitmeni misiniz? Türk İşaret dili eğitimini mi aldınız?)

1. Türk İşaret Dili'nin Eğitim Sistemindeki Yeri

Bu bölüm, TİD'nin eğitimdeki yerini anlamaya yöneliktir:

- Türk İşaret Dili'nin, eğitim sistemine entegrasyonu için ne tür politikalar ve stratejiler geliştirilmelidir?
- Türk İşaret Dili (TİD) eğitimi, işitme engelli bireylerde hangi yaş gruplarında başlanmalıdır sizce?
- Türk İşaret Dili ve Türkçe temelli iki dilli eğitimin, işitme engelli ilkökul öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi nedir?
- Türk İşaret dilini bilen ve öğretmenlerin de sayısını artırmak için düzenlenen sertifika programları ile mesleki gelişim kurslarının etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce yeterli mi?

2. Toplumsal Kabul ve Farkındalık

Bu bölüm, TİD'e yönelik toplumsal algıyı ele alır:

- Türk İşaret Dili'nin toplumdaki tanınırlık düzeyi, diğer ülkelerdeki işaret dilleriyle kıyaslandığında nasıl değerlendirirsiniz?
- Toplumda, Türk İşaret Dili ve işitme engelli bireyler hakkında farkındalık eksikliği hangi alanlarda daha belirgindir (Eğitim, iletişim, istihdam vb.)?

- Türk İşaret Dili'ne yönelik toplumsal tutumun şekillenmesinde eğitim sisteminin rolü nedir?
- İşitme engelli bireylerin sosyal hayatta karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmek için hangi toplumsal ve kültürel çözümler önerilebilir?

3. Politika ve Yasal Düzenlemeler

Bu bölüm, resmi politikalar ve uygulamalarla ilgilidir:

- Türkiye'de, TİD'in tanınması ve yaygınlaştırılması adına yapılan resmi çalışmalar hakkında bilginiz var mı?
- Türk İşaret Dili'nin okullarda, seçmeli veya zorunlu ders olarak verilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Türk İşaret Dili'nin toplumsal kabulünü artırmak için devlet, medya ve eğitim kurumları hangi adımları atmalıdır?
- TİD'in sosyal medyada, televizyon programlarında veya kamu spotlarında daha fazla yer alması gerektiğini düşünüyor musunuz? Neden?

4. TİD'in Kullanımı ve Gerekliliği

Bu bölüm, TİD'in nasıl kullanıldığı ve gerekliliklerle ilgilidir:

- Türk İşaret dili eğitimi, öğrenim süreciniz nasıl başladı?
- Uluslararası İşaret Dili biliyor musunuz?
- Çalıştığınız veya bulunduğunuz kurumda TİD kullanıcılarına yönelik bir uygulama var mı? (Tercüman desteği, eğitim vb.)

5. Kişisel Görüş ve Öneriler

Bu bölüm, katılımcıların bireysel görüş ve önerilerini toplar:

- TİD'i öğrenmek veya öğretmek isteyen bireylere önerileriniz nelerdir?
- Ekleme istediğiniz başka bir görüş veya öneriniz var mı?

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeliha ÇALIKOĞLU	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen - Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Sosyoloji
Makale ve Bildiriler	
1. Çalıkoğlu, Z. (2025). Aydın ve Yabancılaşma Bağlamında Alev Alatlının Or'da Kimse Var mı? Roman Serisinin Roman Analizi Çalışması. <i>Social Sciences Studies Journal</i>, 11(5), 822-841. 2. Çalıkoğlu, Z. (2025). Gerontology Science, In N. Topal (Ed.) <i>Ases X. International Social Sciences Congress</i> (pp. 566-574). ISBN 978-625-96918-2-4.	